28 593

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

1993

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

28 МАЙ, № 22 (3230) ЖУМА ● БАҲОСИ 15 СЎМ

Ислом КАРИМОВ:

«ҲАР ҚАНДАЙ МУХОЛИФ БИЛАН БАҲСЛАШМОҚҚА ТАЙЁРМАН...»

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Труд» газетаси саволларига жавоблари

— Кўплар Ўзбекистон деганда ҳозир собиқ иттифоқ ҳудудида жуда тансиқ бўлиб турган ижтимоий-сиёсий барқарорликни тушунади. Аммо бу барқарорлик нималар ҳисобига таъминланмоқда ва «кучли Президент қўли», «қаттиқ тартиб», таъбир жоиз бўлса, демократиянинг муайян чекланиши бу борада қандай ўрин олмоқда?

— Ҳа, бу, ҳақиқатан ҳам, энг муҳим саволдир. Ўзбекистонга қизиқиб қараётган барча кишилар шунга эътибор берадилар. Чет эллардаги, АҚШдаги бир қанча ижтимоиётчилар, сиёсатчилар иттифоқ барбод бўлгандан сўнг кўп минтақаларда ва, аввало, Ўрта Осиё, Кавказ, Молдова каби жойларда миллий низолар, бошбошдоқлик, ўзаро кураш муқаррар, деб олдиндан башорат қилиб қўйганликларини эслатмоқчиман. Иттифоқ замонида содир бўлган ва бошқа жойлардаги фожиали қарама-қаршиликлар силсиласини «бошлаб» берган Фарғона воқеалари ҳам рўкач қилиб кўрсатилган эди. Ўшанда фактларгина эмас, айни вақтда бу фактларнинг матбуотда нохолисона талқин этилганига, 1989 йил 14 июнда ўша пайтдаги Бош вазир Рижков ва Давлат Хавфсизлиги комитетиниг бошлиғи Чебриков иштирокида шоша-пиша ўтказилган «актив» деб аталмиш йиғинда

чиқарилган биздаги «миллатчилик муаммолари»га оид пала-партиш хулосалар ҳам рўкач қилинган эди... Юқоридан ва «холис» Москвадан — КПСС Марказий Комитети томонидан ўшанда мутлақо нохолисона фикрлар айтилган эди.

Энди биз бирмунча тажриба орттирдик ва миллий, ижтимоий муносабатлар хусусида бундай қатъий фикр ва мулоҳазаларни айтмаймиз. Бу ерда фақат мутаассиблар яшайди ва ислом динининг ўзи мутаассибликдан иборат, деган ақидага асосланиш аввал бошданоқ ғирт ёлғондир. Олдиндан нотўғри хулоса чиқаришнинг илдизи шундаки, Москвада ўтириб олиб, Марказий Осиёдаги воқеаларга менсимай, юқоридан баҳо бериб бўлмайди. Бу халқнинг ўз анъаналари, ўз фазилатлари, ҳозир расм бўлган ибора билан айтганда, ўз менталитети, минг йиллик маданиятидан фахрланиш туйғуси бор. Шуни эсда тутгандагина бирон-бир баҳо бериш мумкин. Шу жумладан, ҳокимиятнинг ўрни, демократиянинг қарор топиши ҳақида ҳам гапириш мумкин. Халқимиз — жуда меҳмондўст, сабр-қаноатли халқ. Бу жиҳатдан у, жоиз бўлса, барча қийинчиликларга бардош берадиган русларга ўхшаб кетади. Ўзбеклар — бошқаларга жуда хайрихоҳ, Сизга шуни эслатсам бўлади — Болтиқбўйида миллатчилик кучайган пайтда ва Кавказнинг кўпгина жойларида рус тилида гапиришни атайлаб хоҳламаганларида, Ўзбекистонда бундай бўлмади... Сизнинг саволингизга жавобан шуни таъкидламоқчиман: биз иқтисодиёт, сиёсат соҳасида, ижтимоий соҳада, бозорга ўтишда қилаётган ҳамма ишларимиз атайлаб миллатлараро, ижтимоий тотувликни таъминлаш учун, ижтимоий барқарорлик учун ҳамма ишни қилишга тайёрман.

— Мавжуд шароитда шу тотувликка эришиш йўлида сиз жамиятни демократиялаш жараёнларини бирмунча чеклашга тайёрсиз, деса бўладими?

— Бу ҳам кўп учрайдиган савол. Баъзи гапларни такрорлашимга тўғри келади. Айрим жойларда бамисоли портлашдек тез содир бўладиган воқеалар бу ерда бошқачароқ баҳоланади. Назаримда, руслар ҳам «жазава билан даволаш», инқилобий ёки, тўғрироғи, сохта инқилобий, ларзалар билан боғлиқ воқеаларни ёқтирмайди. Биз инқилобий сакрашларга қаршимиз, аста-секин, синалган йўлдан бориш тарафдоримиз. Мен рақибларимга, танқид қилувчиларга шу ҳақда қайта-қайта гапиряпман. Модомики, биз кимларнингдир андозасига «тушмаётган» бўлсак, бундан ривожланиш нотўғри йўлдан келяпти, деган маъно чиқмайди. Бас, шундай экан, кимнингдир назарида Ўзбекистондаги қайсидир жараёнлар, ислоҳотлар секинроқ бораётгандек, инсон ҳуқуқлари бузилаётгандек туюлаётган бўлса, ҳар бир ҳолатда мавжуд вазиятни ва бизнинг хусусиятларимизни ҳисобга олиб, чуқурроқ мулоҳаза юритишни илтимос қилган бўлур эдим. Бизнинг юртимизда яшаб кўрган, халқнинг анъаналарини, турмуш тарзини, ахлоқий ва маънавий қадриятларини билган кишигина буни тушуниши мумкин.

Давоми иккинчи бетда

Абдухолиқ АЙДАРҚУЛОВ:

МУСТАҚИЛЛИГИМИЗНИ ЁМОН КЎЗЛАРДАН АСРАСИН

НАВОИЙ ВИЛОЯТИ ҲОКИМИ БИЛАН СУҲБАТ

— Ҳурматли Абдухолиқ Абдураҳмонович, узоқ баҳс-мунозаралардан сўнг Навоий вилояти қайта тикланди. Бу тикланиш Ўзбекистонга нималар беради?

— Навоий вилояти унда истиқомат қилаётган аҳоли сонига қараб баҳоланадиган бўлса, энг кичик ва кенжа вилоятдек кўринади. Аҳолиси 712 минг киши, ер майдони Республикамизнинг тўртдан бир қисмини эгаллайди. Асосий иқтисодиёти пахтачиликка ихтисослашган 4та район ҳисобига ҳар йили 125 минг тонна пахта ҳосили кўтарилади. Вилоятда республикада мавжуд қоракўл қўйларнинг учдан бир бўлаги боқилмоқда. Улардан ҳар йили қарийб 500 минг дона қоракўл тери, 4 минг тоннага яқин жун олинади.

Республикадагина эмас, балки Марказий Осиёда ишлаб чиқариш қуввати жиҳатидан энг йирик кимё гигантлари, мамлакат хазинасини тўлдираётган олтин саралаш заводлари, мудофаа қудратини мустаҳкамловчи бошқа турдаги ҳарбий аҳамиятга эга бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи корхоналар ҳам вилоятимиз ҳудудида жойлашган. Вилоят бўйича бултур 8,6 миллиард сўмлик саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарилди, халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш бирмунча кўпайди.

Вилоятимиз қайта тикланган дастлабки йилдаёқ халқ фаровонлигини ошириш йўлида дастлабки қадамлар қўйилди. 1992 йил мобайнида барча манбалар ҳисобидан 4 миллиард сўмдан зиёдроқ капитал маблағ ўзлаштирилди. Барча манбалар ҳисобидан 47,9 минг квадрат метр уй-жой фойдаланишга топширилди. 259,6 чақирим жойга газ, 251 чақирим масофага тоза ичимлик сув қувурлари ётқизилди. Ўн йиллаб халқнинг орзуси бўлиб келган, анча олис ҳисобланган Конимех ва Нурота районлари марказий қўрғонларига ҳам табиий газ етиб борди. Жорий йилда бу мақсадлар учун янада кўпроқ маблағлар ажратилмоқда.

Вилоятимизда ишга туширилмаган резервлар, фойдаланилмаётган имкониятлар ҳам ниҳоятда катта. Табаррук замин қат-қатига яшириниб ётган ер ости қазилма бойликлари ҳали беҳисоб.

Вилоятимизнинг Қизилқум саҳроси минтақасидан олтин қазиб олишни 2000 йилга бориб 1,5—2 баравар кўпайтириш кўзда тутилмоқда. Шу йилнинг ўзида Учқудуқдаги 3-гидрометаллургия заводи биринчи навбати ишга тушади. Катта фосфорит заҳирасига эга бўлган Конимех райони чўлида ҳар йили 2,5 миллион тонна фосфорни бойитиш комбинати қурилишига киришиш тараддуди кўрилмоқда ва корхонанинг биринчи навбатини йил охиригача фойдаланишга топшириш тадбирлари белгиланмоқда. Мазкур йирик қурилишлар шахсан республика Президенти Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг ташаббуси ва қатъий назорати остида олиб борилмоқда. Республика Вазирлар Маҳкамаси билан «Қизилқумноёбметаллолтин» концерни, «Навоиазот» ишлаб чиқариш бирлашмаси, электр кимё заводи, Зарафшон қурилиш бошқармаси ва Москва жун институти ҳамкорлигида «Агама» деб номланувчи қўшма корхона комплексини бунёдга келтириш билан боғлиқ масалалар ниҳоясига етказилди. Август ойида Зарафшонда нитрон толасини қайта ишлаб, ундан юқори сифатли тўқима олиш комплекси ишга тушади. Мазкур тўқимачилик корхонаси барпо этилиши тоза жун ва пахта толасидан яраладиган мато ҳосил қилиш имконини беради. Яқин вақтлар ичида Навоийда зарафшонлик тўқимачилар матосидан жаҳон бозорида рақобатлаша оладиган тайёр кийим-кечаклар тикила бошлайди. 1994 йилда «Агама» корхонаси ишлаб чиқариши ҳажмини 5—6 миллиард сўмга етказиш мўлжали белгилаб олинган.

— Маълумки, Навоий вилоятининг табиати ва иқлим шароити анча мураккаб. Масалан, Навоий шаҳри йирик саноат корхоналари билан ўралган. Бу ерда экологик мувозанат бузилган. Хуллас, вилоятда инсон саломатлиги ва экология муаммолари қандай ҳал этилмоқда?

— Экологик мувозанат бузилганлиги тўғрисидаги фикрингизга тўла қўшиламан. Бу борадаги аҳволни яхшилаш вилоят ҳокимлиги, унинг тегишли бўлим ва бошқармалари, йирик саноат корхоналари раҳбариятининг энг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади. Навоий цемент заводи, «Навоиазот» ишлаб чиқариш бирлашмаси, Навоий ГРЭСи ва тоғ-металлургия комбинатига қарашли корхоналарда ҳамда электр кимё заводида бу йўналишда аниқ тадбирлар белгиланиб, амалга оширилмоқда. Лекин булар билан вазият юмшаётгани йўқ. Биз экологик мувозанатни тиклаб олиш учун давлат миқёсидаги ёрдамга муҳтожмиз. Маҳаллий ҳокимият идораларининг вилоятда табиатни муҳофаза қилишга оид таклифлари Республика Президенти ва ҳукумати томонидан жуда тўғри қабул қилинди ва қўллаб-қувватланди. Юртбошимизнинг топширувига биноан, Вазирлар Маҳкамасининг «1993—1995 йиллар ва 2000 йилгача Навоий вилояти ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ва экологик аҳволини яхшилаш чоралари тўғрисида»ги қарори тайёрланиб, қабул қилиш арафасида турибди. Қарор лойиҳасида асосий муаммоларимиз қайд этилган бўлиб, уларни ҳал этиш бўйича тегишли вазирлик ҳамда маҳкамалар олдида турган вазифалар аниқ ифодалаб берилган.

Биз юқоридан ёрдам берилишини кутиб қўл қовуштириб турганимиз йўқ, албатта. Вилоятда қишлоқ аҳолисининг асосий қисми табиий сув ҳавзаларидан истеъмол қилади. Кейинги пайтларда ягона манба — Зарафшон дарёсига муносабатлар яхши бўлмаётгани оқибатида сувнинг ифлосланиш даражаси кўтарилиб бораётир. Ер ости сувлари таркиби бузилиши фактлари ҳам бор. Шуларни ҳисобга олиб дарё сувини ифлослантирмаслик, Навоий шаҳри ва қишлоқ аҳоли пунктларга тоза водопровод сувини етказиб бериш чораларини кўраяпмиз. Яқинда Дамхўжа — Навоий — Бухоро сув йўлидан Навоий шаҳрига сув берила бошланди. Тез орада Навоий, Хатирчи, Навбаҳор, Конимех районларига қувур тортиш ишлари ҳам бошлаб юборилади. Бу билан тоза ичимлик сув муаммоси маълум даражада ечилади.

Давоми олтинчи бетда

Тошкентнинг бир япроғи — 4-БЕТ

5-БЕТ — *Амир Темурнинг мактублари*

БИЗНИНГ ШАРҲ

ЎЗБЕКИСТОН ЙЎЛИ—ҲАҚ ЙЎЛ

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ҚАДИМ-ҚАДИМДАН Шарқ билан Ғарбни боғлаб турувчи кўприк вазифасини ўтаб келган. Тарихда «Буюк ипак йўли» деб ном олган карвон йўли, савдо йўлининг худди шу заминдан ўтгани ҳам бежиз эмас. Хуллас, минг йиллардан буён бу ўлка кўпларни ўзига мафтун этиб келган. Шунинг учун барча мамлакатлар шу заминдаги давлатлар билан яқин алоқада бўлишга интилганлар. Лекин Марказнинг мустамлакачилик сиёсати туфайли дарёнинг нариги қирғоғида — Афғонистонда яшайдиган қўшниларимиз, қариндошларимиз билан ҳам мингларча километр йўл босиб Москов орқали алоқа қиладиган бўлдик.

Худога минг қатла шукр, бугун мустақилмиз, жиловимиз Москов қўлида эмас. Барча давлатлар билан тенглик, ўзаро ҳамкорлик асосида алоқалар ўрнатаяпмиз. Ҳиндистон Бош вазири Нарасимха Раонинг Ўзбекистонга ташрифи шу янги давлат сиёсатининг самарасидир.

Ҳинд ва ўзбек халқи тарихида кўп ўхшашликлар, муштаракликлар бор. Қадимий дўстлик алоқаларидан ташқари бу икки халқ мустамлакачилик зулмини ҳам татиб кўрган. Ҳиндистон узоқ йиллар инглизлар колониясига айлантирилган бўлса, Туркистон салкам 130 йил босқинчилар учун хом ашё базаси вазифасини ўтаган. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон мустақиллик йўлига кириб, энди ўз сиёсатини олиб бора бошлаган ондаёқ биринчи бўлиб Ҳиндистон раҳбарлари бизнинг Президентимизни ўз юртларига таклиф қилган эдилар. Ўша пайтда СССР деб аталмиш империя ҳали тарқалиб кетмаганини ҳисобга оладиган бўлсак, бу таклифни ўзига хос жасорат деб ҳам баҳолаш мумкин.

Бугун Ҳиндистон Бош вазири юртимизга келди. Икки кун давомида Ўзбекистон заминида самимий учрашувлар бўлиб ўтди..

Халқлар дўстлиги саройида Президент Ислом Каримов ва Бош вазир Нарасимха Рао иштирокида Ўзбекистон — Ҳиндистон музокаралари бўлди.

Ўзбекистон Республикаси билан Ҳиндистон республикаси ўртасида давлатлараро муносабатлар ва ҳамкорлик принциплари тўғрисидаги шартнома, Ўзбекистон Республикаси ва Ҳиндистон Республикаси ҳукуматлари ўртасида фойда ва мулкка икки ёқлама солиқ солмаслик тўғрисидаги, ҳаво йўли тўғрисидаги, савдо-иқтисодий ҳамкорлик тўғрисидаги битимлар ҳамда ўзаро яқинлик тўғрисидаги меморандум имзоланди.

Сўнгра Ўзбекистон — Ҳиндистон музокаралари якунлари юзасидан мамлакатимиз ва чет эл журналистлари билан учрашув бўлиб ўтди. Президент Ислом Каримов ва Ҳиндистон Бош вазири Нарасимха Рао журналистларнинг саволларига батафсил жавоб беришди.

Московда эса Россия Президенти Борис Елсин Арманистон Президенти Тер-Петросян ва Тожикистон Олий Кенгаши Раиси Имомали Раҳмонов билан учрашди. Арманистон ва Россия Президентлари учрашувида бошқа масалалар қаторида Тоғли Қорабоғ муаммоси ҳам муҳокама қилинди. Матбуот хабарларига қараганда, Арманистон қўшинлари яқин кунларда босиб олинган Озарбойжон ерларидан чиқиб кетади. Албатта, бундай ташаббусни қўллаб-қувватлаш керак. Аммо Тожикистондаги вазият кўпчиликни ташвишлантирмоқда. Қонли тўқнашувлар тугаб, мамлакатда тинчлик ўрнатила бошлаган пайтда табиат ўз инжиқликларини қилди. Табиий офат туфайли мамлакат иқтисоди миллиардлаб сўм зарар кўрди.

Тожикистон эндигина мустақиллик йўлига кирди. Ҳали ўзини қўриқлай оладиган армияси ҳам йўқ. Шу нуқтаи назардан Московдаги музокаралар якунини қониқарли деб баҳолаш мумкин. Россия ҳукумати Тожикистонга 2 миллиард сўмлик ёрдам беришга қарор қилди. Шунингдек, Россия қўшинлари эндигина ташкил этила бошлаган тожик баталонлари билан республика чегарасини қўриқлайди.

Ўзаро ҳамкорлик, тенглик асосида ўтаётган бундай учрашувлар, музокаралар, шубҳасиз, халқларни бир-бирига яқинлаштиради, дўстлик алоқаларини тиклашга ёрдам беради. Лекин ҳамма жойда ҳам музокаралар туфайли тинчликка эришиб бўлмаяпти. Мана, салкам икки йилдирки, Боснияда серблар ва мусулмонлар ўртасида қонли жанглар кетаяпти. Тинчлик ўрнатиш тўғрисида бир неча марта ҳужжат имзоланган бўлса-да, ҳеч қандай натижа йўқ.

Яқинда Московда руҳан яқин халқлар конференциясини ўтказувчи ташкилий қўмитанинг мажлиси бўлиб ўтди. Унда Арманистон, Белорус, Бўлғория, Греция, Тоғли Қорабоғ, Кипр, Молдова, Россия, Украина, Шимолий Осетия ва Югославиядан вакиллар қатнашди. «Правда» газетасининг ёзишича, Ғарбий Европа халқлари апоқ-чапоқ бўлиб кетганмиш, мусулмон олами ҳам ўзаро жуда иноқ эмишу бу масалада славянлар орқада қолиб кетганмиш, Югославиядаги воқеаларга славянлар ўз муносабатларини ўзгартиришлари лозим эмиш. Бундай гиж-гижлашлар яхши оқибатларга олиб келмаслиги тарихдан маълум.

Ўзга жумҳуриятлардаги соғлом кучларни бир-бирига қарама-қарши қўйиш СССРпарастларнинг, мустақиллик мухолифларининг асосий ишига айланиб бормоқда. Шунинг учун ҳам социализмнинг собиқ бешигида жанжал ва низолар тўхтамаяпти.

ШУНИ УНУТМАСЛИК ЛОЗИМКИ, қатъият билан истиқлол йўлига кирган Ўзбекистон бундай гиж-гижлашларга учмайди. Чунки республикамиздаги барча партиялар ва ҳаракатларнинг мақсади битта—мустақилликни ҳимоя қилиш. Яқинда бўлиб ўтган «Эрк» демократик партияси Марказий Кенгашининг пленумида ҳам шу нарса алоҳида таъкидланди. Партиянинг Ўзбекистондаги барча сиёсий партия, ҳаракатларга, республиканинг барча фуқароларига қилган мурожаатида шундай сатрлар бор: «Биз Ўзбекистондаги барча сиёсий партияларни ва ҳаракатларни, барча ижтимоий гуруҳлар ва турли миллатларга мансуб фуқароларни яхши ниятлар ва мақсадлар йўлида бирлашишга, давлатимиз олдида турган қийинчиликларни босиб ўтишда бир жон, бир тан бўлиб ҳаракат қилишга чақирамиз».

Беккул ЭГАМҚУЛОВ,
«ЎзАС» таҳрир ҳайъати аъзоси

БИЗНИНГ ШАРҲ

1 ИЮН — ХАЛҚАРО БОЛАЛАРНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ КУНИ

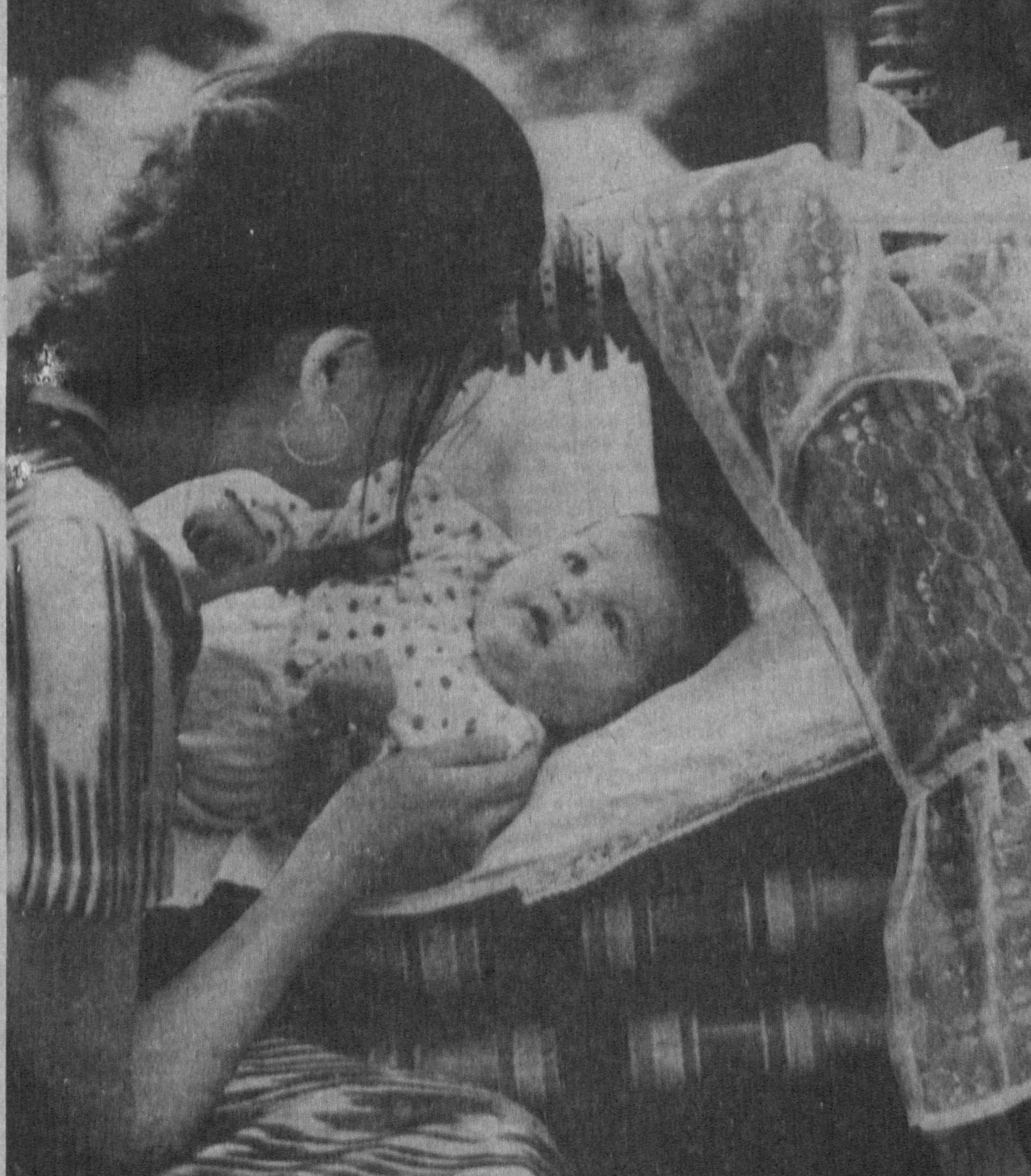

Отангга суянч бўлгин, аллаё, алла,
Дунёга таянч бўлгин, аллаё, алла.

6-БЕТ

УЗБЕК АДАБИЕТИ НАМУНАЛАРИ

ТУРКОНА ҒАЗАЛЛАР

Туркона дилбар ғазаллари билан эл ичида шуҳрат топган Шайхзода Атойи XV асрнинг биринчи ярмида яшаб, ижод этган. Ҳазрат Навоий «Мажолис ун-нафоис» тазкирасида Атойи ҳақида қуйидаги маълумотларни битиб қолдирган: «Мавлоно Атойи Балхда бўлур эрди. Исмоил ота фарзандларидиндур, дарвешваш, хушхулқ ва мунбасит киши эрди. Туркигўй эрди. Ўз замонида шеъри атрок (турклар) орасида кўб шуҳрат тутти ва бу матлаъ анингдурким:

Ул санамким, сув қироғинда паритек ўлтурур,
Ғояти нозиклигиндин сув била ютса бўлур.

Қофиясида айбғинаси бор. Аммо мавлоно кўб туркона айтур эрди. Қофия эҳтиётиға муқайяд эмас эрди. Қабри Балх навоҳисидадур».

Бизнинг давримизгача Атойининг ягона девони етиб келган. Номаълум хаттот томонидан тахминан XVI асрда кўчирилган бу девондан шоирнинг 260 ғазали ўрин олган. Девон шарқшунос олим А. Н. Самойлович томонидан топилиб, тавсиф қилинган. Шоир ҳаёти ва ижодиётига бағишланган дастлабки мақола ҳам шу олим қаламига мансуб. «Осиё музейида вақтинчалик сақланган қўлёзмалар орасида, — деб ёзади олим шу мақоласида, — қирралари чармдан ишланган, махсус ёпқичли картон ғилофга солинган бир девон топилди. Ёпқичда «Девони Шайхзода» деб ёзилган эски ёрлиқ, ғилофнинг картон қисмида қадимий рус ёзувида «Въ знакъ памяти подарено Фатали Ханомъ Бегляръ Беги Табрезским сего 1818 года июня 12 дня Князю Василий Бебутову», деб ёзилган.

Девон ҳозир Санкт-Петербургдаги Шарқшунослик институтининг Шарқ қўлёзмалари бўлимида 22В-2456 рақами билан сақланмоқда.

Дастлаб А. Н. Самойлович бу девондан 1927 йили 17 ғазални араб имлосида чоп эттиради.

1928 йили профессор Фитрат Самойлович эълон қилган ғазаллардан 15тасини, фолклоршунос ва адабиётшунос олим Ҳеди Зариф 1948 йили 88 ғазални, филология фанлари доктори Эргаш Рустамов «Отойи» танланган асарларида (1958—1960) Ҳоди Зариф нашр эттирган ғазаллардан 78тасини китобига киритиб, 173 ғазални чоп қилдиради. Кейинги айрим китоблардан жой олган Атойи ғазаллари асосан Ҳоди Зариф ва Эргаш Рустамов нашрга тайёрлаган ғазаллардан таркиб топгандир.

1960 йили Атойининг 71 ғазали рус тилига таржима қилинади.

Биз Ҳоди Зариф ва Эргаш Рустамов китобларидаги Атойи ғазалларини қўлёзмага солиштириб, баъзи камчиликларни тузатдик. Шоирнинг ҳар иккала олим назаридан четда қолган, ҳозирга қадар эълон этилмаган 77 ғазалини аниқлаб, нашрга тайёрладик.

Қуйида шоирнинг нашр бўлмаган ғазалларидан айримларини ҳукмингизга ҳавола қиламиз.

Сайфиддин РАФИДДИНОВ

АТОЙИ

●

Эй кўнгул, асру севарсен турфа кўзу қошини,
Оқибат хўблар йўлида ўйнагунгдур бошини.

Бўлмағай ҳаргиз муқайяд маънисиз сурат била,
Нозаниилар нақшида кўрган киши наққошини.

Умри жовидон берурда Хизрға оби ҳаёт,
Шарбати лаъли лабингдин олди қатра чошини.

Неча йиғлай ҳасратингда пири Канъони бикин,
Раҳм қил, охир йигитсен, кўр кўзимда ёшини.

Муйфаня қилди кўзум ёши билан кирпикларим,
Остонингда басе саққову[1] ҳам фаррошини.

Гар сўра олмон отингни афв қилсунким фалак,
Ногаҳон солди йироқ мандин ўшал қўлдошини.

Раҳмсиз қаттиқ кўнгуллук ёрға қилмас асар,
Бу санинг оҳинг Атойи ким эрдур тошини.

3-БЕТ

Ислом КАРИМОВ:

«ҲАР ҚАНДАЙ МУХОЛИФ БИЛАН БАҲСЛАШМОҚҚА ТАЙЁРМАН...»

(Давоми. Боши 1-бетда).

Бизни танқид қилувчиларга такрор-такрор айтаман: бизнинг юртимизда ислоҳотлар давом этмоқда, демократик жараёнлар дадавом этмоқда. Биз албатта демократик ҳуқуқий жамият барпо этамиз. Аммо қандай босқичлардан ўтишимиз — бошқа масала. Бу масалани мен ҳар қандай мухолиф билан муҳокама қилишга тайёрман. Биз Конституция қабул қилдик, энг синчков мутахассислар — Франция, Америка мутахассислари, БМТ, ЕМҲК вакиллари уни бошдан оёқ ўрганиб чиқишди. Улардан ҳеч бири умум қабул этган демократик меъёрларга мувофиқ келмайдиган, андаккина бўлсада, нуқсонни тополмади. Конституция — бизнинг буюк ютуғимиз. Олдимизга қўйган мақсадимизга албатта эришамиз. Конституцияда белгилаб қўйилган барча ишлар ҳозирнинг ўзидаёқ турмушда рўёбга чиқмоқда, деб бўлмайди. Бизни танқид қилувчиларга ҳам шу гапни айтаман. Биз жаҳон ҳамжамиятига тўла ҳуқуқ билан киришни хоҳлаймиз. Аммо шуни айтиб қўймоқчиманки, биз бу ҳамжамиятга ўз йўлимиз билан кирамиз. Баённомалар амалда синовдан ўтади. Барча миллатларга мансуб одамларимиз билан гаплашиб кўринг, уларнинг фикрини билинг. Дарвоқе,, демократия деганда шуни ҳам эслатмоқчиман: 1991 йилда сайловчиларнинг 86 фоизи мен учун овоз берди. Бизда Президент муқобиллик асосида сайланди, Ғарб эса сайлов муқобиллик асосида ўтмаган ва раҳбарлар сайловчиларнинг 98—99 фоиз овозини олган қўшниларимизни ҳадеб мақтамоқда. Биздаги русийзабон аҳолининг 99 фоизи мен учун овоз бергани диққатга сазовордир...

— **Сиз айтганингиздек, Конституция — қайсидир даражада «келажакнинг тимсоли». Цензура ҳақидаги нозик масалани четлаб ўтиб бўлмайди...**

— «Четлаб ўтиш» керак ҳам эмас. Менинг бу масаладаги фикрим мана бундай. Ҳар қандай нашр одамларнинг муайян гуруҳи хоҳиш-иродасини ифодалайди. Мен бунга қарши эмасман. Бироқ, газетачилар учун, чамаси, унчалик ёқмайдиган бир савол: у ёки бу газета кимнинг ҳисобига яшайди? Хоҳлаймизми, йўқми, мутлақо мустақил газета бўлмайди. Бу борадаги фикримни ҳеч ким ўзгартиролмайди. Матбуотга муносабат хусусида кўпданоқ менга танқид «тиғини тўғрилаб» келишмоқда. Аммо мен ҳар қандай «мустақил» нашрнинг вакиллари билан юзма-юз ўтириб, боя айтган фикримни исботлаб беришга тайёрман. Бундан чиқадиган хулоса шу: модомики, газета бирон-бир муайян сиёсий кучнинг ифодачиси экан, марҳамат қилиб, маблағ топинг-да, нашр этаверинг. Аммо, айтайлик, газета хориждаги бирор бир номаълум манбадан озиқланаётган бўлса, табиийки, уни боқаётган кишиларнинг хоҳиш-иродасини ифодалайди. Бизда газеталар кўп. Сўнгги ярим йилда 10 тача янги газета пайдо бўлди, рус тилида ҳам бир талай нашрлар чиқяпти. Сиз ҳам Ўзбекистондаги журналистлар «қисув остида» ишламоқда, деган тасаввурга мойил эканингизни тушуниб турибман. Москвадагиларнинг назарида, гўё Ўзбекистонда сўз эркинлиги йўқ. Аслида бундай эмас. Москва нашрларининг саҳифаларида ёзилаётган гапларни ҳам тўкис, деб бўлмайди. Айтайлик, бугун демократлар «День» газетасига ҳуруж қилмоқдалар. Бу газета баодоб жамиятда қилиш мумкин бўлмаган кўп ишларни ўзига эп кўрмоқда. Аммо мен «Кремль», «Столица» каби нашрларга, ҳатто, назаримда, унчалик мустақил бўлмаган «Независимая газета»га ҳам эътирозлар айтишим мумкин. Бу газета ўз андозасига мос келмаганларни ҳеч далил-исботсиз ёппасига фош қилмоқчи бўлади. Мен ҳам унинг андозасига мос келмаслигимни биламан...

— **Сиз Ўзбекистоннинг бозор муносабатларига ўтиш ҳаракатидаги хусусиятлар ҳақида тез-тез гапирасиз. Хўш бу хусусиятлар нимадан иборат?**

— Биз бозорга ўтиш соҳасидаги ўз йўлимиз ҳақида гапирганимизда халқнинг анъаналарини ҳам, ишбилармонлик, бозор ҳақидаги ўз тушунчамизни ҳам назарда тутамиз. Энг муҳим масала — бозор муносабатларига ўтишнинг илк қоидаси ҳақида гапирмоқчиман. Иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлиги таъминланиши керак. Жамиятнинг ҳаддан ортиқ сиёсийлашуви иқтисодиётга зиён етказади. Назаримда, Россия сиёсатдан кўра, иқтисодиёт билан камроқ шуғулланмоқда. Агар одамларнинг қорнини тўйғазиб қўймасангиз, ҳеч бўлмаганда, энг зарур «истеъмол халтаси»ни таъминламасангиз, уларни ҳеч нарсага ишонтириб бўлмайди. Ўзбекларда: «Аввал таом, сўнгра калом» деган гап бор. «Труд»нинг рус газетхонлари ҳам бу гапга қўшилсалар керак... Энг муҳими — иқтисодиётни мафкурадан халос қилиш лозим. Биз сиёсий жиҳатдан жамиятнинг қиёфаси қандай бўлишини нақадар хоҳламайлик, иқтисодиёт мустақил бўлиши керак. Менинг фикрим мана шундай.

Иккинчиси. Ўтиш даврида давлат жиловини қўлдан чиқармаслиги керак. Биз Германиядаги, бошқа мамлакатлардаги каби бозорни йўлга қўйганимиздан кейин (биз уларнинг тажрибасини ўрганяпмиз) давлат иқтисодий жараёнларга аралашмайди, албатта. Бу жараёнлар ҳамма жойда ҳам талаб ва таклиф қоидасига биноан кечади. Бироқ бу мамлакатларда ҳам давлат сектори анчагина ўрин олади, бу сектор муайян устун мақсадларни амалга оширади. Шу сабабли биз, башарти ўтиш даврида жиловни қўлдан чиқариб юборсак, устун мақсадларни, аввало, тик йўналиш бўйлаб бошқаришни бой бериб қўямиз, ўтиш дастурини (агар шундай дастур мавжуд бўлса) рўёбга чиқаришдаги изчиллик издан чиқади. Бундай шароитда ақл-идрок ва мантиққа, энг муҳими давлат, миллат ҳимоя қилинишига умид боғлаш қийин.

Сўнгра. Биз ислоҳотлар босқичма-босқич, изчил бўлиши тарафдоримиз. Бошбошдоқликка, ҳамма нарсани бутунлай вайрон қилишга йўл қўйиб, вайроналар устида янги жамият қуриб бўлмайди. Масалан, ҳозир давлат мулки бўлиб турган катта-катта бойликларни арзимас пулга қандай сотиб юбориш мумкин? Бутун бошли заводни 10—20 миллион сўмга сотиб бўладими, ахир. Ҳозир бу пулнинг ҳеч бир қадри йўқ-ку. Бу иш, сизларнинг иборангиз билан айтганда, ҳеч бир қуюшқонга сиғмайди... Бундан кузатилган мақсад — давлат мулкини тезроқ тугатиб юборишдан иборат.

— **Хўш, сиз бу мулкнинг ҳимоячисимисиз?**

— Авф этасизу, аввал нималар давлат бошқарувида қолиши кераклиги белгилаб олинса, хусусийлаштириб бўлмайдиган иншоотлар, устун соҳалар, хусусийлаштиришнинг изчиллиги аниқлаб қўйилса, ёмон бўлмасди. Хуллас, бу ислоҳотнинг ҳуқуқий, қонуний масалалари ҳали ҳал қилинмаган, кўмакчи соҳалар яратилмаган, мутахассислар билан таъминланмаган экан, биз мол-мулкни кимнинг қўлига топшираётганимиз аниқ эмас. Дарвоқе, бизнинг Конституциямизда хусусий мулк тенг ҳуқуқлигина бўлиб қолмай, давлат томонидан ҳимоя ҳам қилинади, деб ёзиб қўйилган. Аммо мол-мулк кимнинг қўлига топширилаётганини билишимиз керак.

Биз ўтиш даврининг бошқа қоидаларига, чунончи, қонунларга қатъий риоя қилинишига, одамларни қонунга риоя этиш руҳида тарбиялашга ҳам амал қиляпмиз; давлат аҳолининг энг ночор табақалари — талабалар, болалар, кўп болали оилаларни ҳимоя этиш учун зарур бўлган ҳамма ишни қиляпти. Бунинг учун дастурлар ишлаб чиқилмоқда ва ўзини оқлаган дастурлар амалга оширилмоқда. Яна бир гап — бозорга «урйиқит» йўлидан бориб бўлмайди. Янги уй қуриш ҳақида ўйлаб кўрмай, эскисини бузиш ярамайди.

Ислоҳотларда жуда кўп нарса одамларнинг руҳиятига, тафаккурига, янги қадриятларни англаб олишга, меҳнатга янгича муносабатга, меҳнатга қизиқтирувчи омилларга боғлиқ эканига ишончим комил. Ўзим амалий иқтисодиёт чиғириқларидан ўтганим учун ҳам бу гапни қатъий айтаяпман.

— **Барчамиз, анчадан буён, раҳбарларнинг ваъдалари тез орада рўёбга чиқади, яхшилик сари сезиларли ўзгаришлар бошланади, деган умидда яшаб келаяпмиз. «Ижтимоий кескинлик» бошланмаслигига қандай кафолат бор?**

— Сиз «ижтимоий кескинлик» иборасини тилга олдингиз. Мен буни кенг маънода тушунаман. Биз кескинликка йўл қўймаслик учун кучли ижтимоий сиёсат юритишимиз керак. Аввало, фуқароларни ижтимоий жиҳатдан ҳимоялаш борасида аниқ ишлар қилиш лозим. Биз 1989 йил июлидан бери таъминлаб келаётган барқарорлик эса бунинг кафолатидир. Ўшанда, 1989 йилда даҳшатли давр эди. Ўша пайтда биз қилган биринчи иш шу бўлдики, одамларга ер бера бошладик. Мен жаноб Горбачевнинг давлат кенгаши мажлисидаги сўзларини эслайман... Унга тан бериш керак, гапиришни билади, аммо бошлаган нутқини нима билан тугатишини ҳамиша ҳам тушуниб бўлмайди. Мана бунга қаранглар, деган эди у мени кўрсатиб, ҳозир унинг боши шуҳратга чулғаниб турибди, у ер бера бошлади, энди уни илоҳийлаштиришади...

Фарғона воқеалари содир бўлган пайтда одамларга ер бера бошламаганимизда, даҳшатли бўлур эди. Биз қатъий тартиб ўрнатдик — ерга муҳтож бўлган ва, албатта, деҳқончилик қўлидан келадиган, ердан мўл ҳосил ола биладиган ҳар бир кишига чорак гектар ер бердик. Колхоз-совхоз шароитида бу жараён енгил кўчмади. Муайян тарзда тазйиқ ўтказмасам бўлмасди. Бу ҳам бизнинг ўзимизга хос хусусият. Бизнинг минтақамизда раҳбарнинг ўрнини тушунмоқ керак. Бу масалада мен дангал иш қилдим. Одамларга ер тақсимлаб бериш ҳақидаги фармоннинг бажарилишини таъминламаганларни ишдан олдим. Бунинг учун қанчадан-қанча асаббузарликлар бўлганини тасаввур қилсангиз эди. Ўтиш даврида белгиланган йўлни рўёбга чиқаришда қатъийлик, қолаверса қаттиққўллик керак эди. Шу сабабли Россия ҳақида гап борганда, мен баъзи жойларда парламент демократияси деб аталадиган қандайдир дудмал тушунчанинг эмас, балки кучли ижроия ҳокимият тарафдориман. Ўтиш даврида дудмалликни йўл қўйиб бўлмайдиган иллат, деб ҳисоблайман. Биз бир тузумдан иккинчисига ўтаётганимизда, янги иқтисодиётни барпо этаётганимизда, бунинг устига, одамларнинг руҳиятини ўзгартириш, муайян тоифа кишиларнинг манфаатларига қарши бориш керак бўлганида, ҳамма масалани 700—800 киши иштирокида қандай қилиб муҳокама этиб бўлади? Бундай қилиш нималарга олиб боради? Биз тақсимлаб берган ер ҳақида яна гапирадиган бўлсак, ўша ерлар ҳозир мевасабзавотнинг 60 фоизигача бўлган қисмини бераётганини таъкидлаб ўтмоқчиман.

— **Сиз Россия фуқароси бўлганингизда 25 апрелдаги референдумда қандай овоз берган бўлар эдингиз? Унинг натижалари ҳақидаги фикрингиз қандай?**

— Эҳтимол, сиз фикримга қўшилмассиз, аммо мен референдумга қаршиман. Чунки у одамларни бўлиб юборади. Модомики, Ельцинни халқ сайлаб қўйган экан, унга Президентлигининг қонунийлигини яна бир бор тасдиқлатиш нечун зарур бўлиб қолди? Агар мен Россия фуқароси бўлганимда, бу масалани қатъий қилиб қўяр эдим. Мен Президентман. Мени халқ сайлаган. Кимгадир менинг ислоҳотларим ёқмаса ёқмас, аммо мени муайян бир муддатга сайлашган, шу ислоҳотларни охирига етказишимга қўйиб беринглар... Референдум натижалари шу фикрнинг тўғрилигини яққол тасдиқлади. Бу машмаша қимматга тушди. Аммо муҳими шуки, ҳозир иккала томоннинг бир фикрга келиш муддаоси сезилмаяпти. Бир вақтлар халқ «оқлар» ва «қизиллар»га бўлинганидек, қарама-қаршилик, бўлиниш баттар кучайиши мумкин. Россия Хитойга ўхшамаслигини, у ердаги одамларнинг 97 фоизи бир миллатга мансуб эканини унутмаслик керак. Россия 21 та республикани бирлаштирувчи давлатдир, шу республикалардан ҳар бирининг ўз манфаатлари бор. Доимо: бу ҳол кўприкларни бузиб юборадиган силкинишга олиб бормайдими? — деб ўйлашга тўғри келади. Бинобарин, сизнинг саволингизга аниқравшан жавоб шу: бундай қилиш керак эмасди. Модомики, шундай бўлган экан, Россиянинг тотувликка эришишдан бошқа йўли йўқлигига аминман. Сизлар Конституциявий танглик деб атаётган танглиқдан тезроқ чиқиб олиш бош масаладир.

— **Баъзан: агар Каримов бўлмаганида руслар Ўзбекистондан қочган бўлар эди, деган гаплар қулоққа чалиниб қолади. Миллатлараро мувозанатни сақлаб турадиган қандайдир восита борми?**

— Мен руслар, беларуслар, украинлар билан суҳбатлашганимда (бизда русийзабон аҳоли вакиллари кўпчиликни ташкил этувчи жуда катта корхоналар бор), одамлар тотувликда яшаётган бўлса-да, кўнглида ҳадик борлигини пайқаб қоламан. Буни тан оламан. Негаки, улар фақат Ўзбекистондаги эмас, МДҲдаги воқеаларни ҳам кузатиб туришибди. Мен уларга: сизлар ҳам Ўзбекистондаги юздан зиёд бошқа элат кишилари каби, улар билан теппа-тенг фуқароларсиз, деган битта гапни уқтираман. Агар миллатчилик кайфиятлари, қисувга олиш йўлидаги уринишлар содир бўлса, ўша ерга бориб улар билан ёнма-ён тураман. Мен барчани қандайдир маъмурий чоралар билан ҳимоя қила олмайман. Бизда Конституция қабул қилинган, фуқаролик ҳақидаги демократик қонунлар қабул этилган, келинглар, уларни амалга оширайлик. Келинглар, агар керак бўлса, бунга тўсқинлик қиладиган кишиларга танбеҳ бериб қўяйлик. Бу — нозик ва қалтис масала, аммо одамлар менга ишонаётган экан, бу зиммамга жуда катта масъулият юклайди.

— **МДҲнинг «саломатлиги»га, Ҳамдўстлик истиқболига сиз қандай қарайсиз?**

— Ҳаёт қийинчиликлардан иборат. Ҳаётнинг ўзи бизга сабоқ беради. Мустақиллик билан боғлиқ кўтаринкилик ҳамма республикаларга хос эди. Иқтисодий мустақилликка эришишдан кўра, сиёсий мустақилликни қўлга киритиш осонроқ. Шу сабабли кўтаринкилик, жумладан Болтиқбўйидаги кўтаринкилик ҳам сўниб бормоқда. Кўпчиликни ўз юртида қандай қилиб «Швейцарияни барпо этиш» масаласи эмас, балки пештахталарни нима билан тўлдириш, нарх-навони қандай қилиб жиловлаб туришга доир саволлар «тинчлик бермай қўйди». Иқтисодиёт билан ҳазиллашиб бўлмайди. Ўнлаб йиллар давомида таркиб топган алоқаларни узиб ташлаш, жонли ришталарни кесиб юбориш мумкин эмас. Буни энди ҳамма республикаларда тушуниб етишди. Иқтисодий жиҳатдан энг муҳими узилган алоқаларни тезроқ тиклашдир. Бутун халқлар бизга кўз тикиб турибди. Уларнинг орзу-умидларини пучга чиқаришга ҳаққимиз йўқ.

— **Республикангиз 1991 йил августида нималарни қўлга киритди-ю, нималардан маҳрум бўлди? Шу ҳақда қисқача сўзлаб берсангиз.**

— Ҳаммаси иттифоқ негизида конфедерация тузишга қараб кетаётган эди. Ларзаларсиз, эволюцион йўл билан, маърифий тарзда конфедерацияга қараб бораётган эдик. ГКЧП ҳаммасини барбод қилди, вайрон этувчи жараёнларни бошлаб берди. Биз август воқеалари бўлиши учун ҳаракат қилганимиз йўқ. Беловеж ўрмонида нималар бўлганини ўзингиз биласиз. Қизиққон одамлар «славян иттифоқи»га муқобил равишда «мусулмонлар иттифоқи»ни тузишни таклиф этишди. МДҲ ҳаммамизга воқеалар ривожининг Югославия йўлидан холи бўлишимизга ёрдам берди. Ҳатто ҳозиргача Ҳамдўстликнинг унча мустаҳкам бўлмаган алоқалари меъёрий муносабатларга кўмаклашмоқда. Ўзбекистон мустақил бўлиши керак ва бунга ҳаққи бор, лекин , аввало, Россия билан маънавий ва бошқа алоқаларини сира узмаслиги лозим. Чунки Россия ўзбек халқининг, умуман ҳар қандай бошқа халқларнинг ҳаётида жуда катта ўрин тутган. Мен бу гапларим билан обрў орттиришни ўйлаётганим йўқ.

— **«Ўзбеклар иши» деб аталмиш ишнинг оқибатлари қандай? Уни ниҳоясига етган дейиш мумкинми?**

— Халққа етказилган маънавий, ахлоқий жароҳат сира унутилмайди. Мен фақат ўзбекларни эмас, барча ўзбекистонликларни кўзда тутаяпман. Ўзбекистон тажриба майдонга айланган эди. Бу ерда бошқаларга ўрнак бўлсин учун республиканинг «таъзирини бериб қўйишга» ҳаракат қилишди. Порага учиш ва порахўрлик бўлган — мен буни рад этмайман, лекин ўзингиз айтинг, қаерда порахўрлик бўлмаган? СССРнинг қоқ марказида, Москвада порахўрлик бошқа жойлардагидан кам бўлмаган. Халқни айблаш мумкин эмаску, ахир. 25 мингта жиноий иш қўзғатилган эди. Депутатларни, меҳнат қаҳрамонларини вертолётларда, итлар билан бориб кечалари қамоққа олишарди. Бундай жароҳатни вақтгина даволаши мумкин. Бутун халққа қарши қаратилган бу сиёсатнинг бош айбдорлари четда қолиб кетганидан афсусланаман.

— **Лекин бу бошқа томонга оғиб кетишга, хусусан Шароф Рашидовни «оқлашга» олиб бормайдими?**

— Рашидов тўғрисида гапирадиган бўлсак, мен сизга очиғини айтаман. Биз олдин Рашидовни кўкларга кўтариб мақтаб, кейинчалик уни ёмон отлиққа чиқариб, ким амалга эришганини, собиқ СССРда ҳокимиятнинг юқори поғоналарига кўтарила олганини биламиз. Ҳеч бир халқ орасида марҳумларни ёмонлаб гапириш одат эмас. Чорак аср давомида республикани бошқариб, ўз юрти учун кўп иш қилган кишини далил-исботларсиз ёмонлаш мумкин эмас. Биз янги жамиятни қурар эканмиз, оталаримиз бунёд этган қадриятларни оёқости қилмаймиз.

— **Халқ демократик партияси раиси лавозими сизга ҳалақит бермаяптими? Чунки сиз ҳаммани бирлаштиришингиз лозим, партия эса номини ўзгартиргани билан, эски белгиларни, якка ҳукмронлик қилиш психологиясини сақлаб қолмаслиги мумкин эмас.**

— Шуни айтмоқчиманки, бирор раҳбар ҳам сиёсий кучга таянмай ишлай олмайди. Мен партиявий ишлар билан шуғулланмайман. Ўзбекистон Халқ демократик партияси раислиги деярли фахрли лавозим. Бу лавозимнинг менга оғирлиги тушаётгани йўқ.

— **Ислом Каримовнинг исломга, умуман динга муносабати қандай?**

— Биз ҳеч нарсага ишонмайдиган, ҳамма нарсани вайрон қиладиган ва нодон даҳрийлик муҳитида дин қадриятларини билмай тарбияланганмиз. Менинг тушунишимча, ислом демократик дин бўлиб, сабрбардошли бўлишни, маънавийликни, инсонга муҳаббатни, софликни тарғиб қилади. Тақводор киши муайян аҳлоқий чегаралардан ташқарига чиқмайди. Хуллас, дин барча миллатлардаги ҳар бир инсон учун муқаддас қадриятдир. Шу жиҳатдан қараганда, ислом, агар уни бузиб талқин этишмаса, оддий, тушунарли диндир.

Муайян сиёсий оқимлар эса муқаддас қадриятлардан сиёсий мақсадларда фойдаланишни хоҳламоқдалар. Бизга диний ақидапарастлик ҳам, коммунистик ақидапарастлик ҳам мақбул эмас. Саудия Арабистонига борганимда муқадас жойларни зиёрат қилдим, мен учун муқаддас бўлган маънавий қадриятлардан келиб чиқиб, соф виждон билан зиёрат қилдим. Буюк шоиримиз ва мутафаккиримиз Аҳмад Яссавий айтганидек, ҳеч нарсага ишонмайдиган одам ҳайвонсифатдир. Ҳар бир кишининг ўз илдизлари бўлиши керак, у нимага ишониши, ниманидир ўз ҳаётининг мазмуни деб билиши лозим. Менинг тушунишимча, оллоҳ ягона. Ҳар бир дин уни ўзича кўради ва талқин қилади.

— **Ўзингиз билан баҳслашувчиларга сабр-бардошлимисиз? Чунки қўлида ҳокимият бўлган одам ўзини ҳамиша ҳақ деб билади, унинг оғзига қараб туришади. Каримовга маърифий мухолифат зарурми?**

— Қийин савол. Бу саволнинг тагида нималар ётганлигини биламан. Аслида мен «илмоқли» гапирадиганларни тезда пайқаб оламан, айни пайтда бундай гаплар менга оғир ботади. Яқинда сессияда сўзлаган нутқимда мени доҳийга айлантиришга уринганларингиз етар, менга ҳам, ўзингизга ҳам зарар етказманг, мен ақлли, кучли одамлардан чўчимайман, биз бирга бўлишимизни истайман, деб очиғини айтдим. Балки мен муболаға қилаётирман, лекин атрофимда кучли одамлар қанча кўп бўлса, ўзимни шунча дадил сезаман. Баҳслашиш, ўз нуқтаи назарини айтиш —яхши, амалий баҳсларда ўзимнинг ҳақ эканлигимни исботлаб бериш мен учун ҳам қизиқарли. Лекин ён дафтарчасини ва ручкасини чиқариб, ҳар бир сўзингни ҳатлай бошласа, — бунинг ҳурсанд бўладиган жойи йўқ. Очиғини айтаман, мен қаттиққўл одамман, аммо ишонарли ва далил-исботи билан эътироз билдиришса, бундай одамларни ҳурмат қиламан.

Энди мухолифат хусусидаги саволингиз тўғрисида. Сизда ҳам бу хусусда ўз фикрингиз борлигини сезиб турибман. Назаримда, муҳолифат амалий тусда бўлиши керак. Шу жиҳатдан қараганда, республикамизда рўйхатга олинган партиялар ва ҳаракатлар ишлаб турибди, улар самарали ишламоқда. Мухолифлик умуман ҳокимият устида турган кишига нисбатан эмас, балки у амалга ошираётган, рўёбга чиқариш учун курашаётган ишга, ғояларга нисбатан бўлиши керак. Агар кимда муқобил ғоя бор экан, агар у бирор масаланинг бошқа тўғри ечими борлигини исботлаб беролса, мен буни, албатта қабул қиламан.

Москва матбуоти биздаги мухолифат тўғрисида кўп ёзаётган бўлса ҳам, Ўзбекистонда бундай мухолифат йўқ. Уларнинг таклифлари йўқ. Шунга эътиборингизни қаратмоқчиман. Уларнинг ижобий таклифлари йўқ. Улар ҳеч нарсага ишонмайдиган кишилар — асосан ҳамма нарсани рад этишади. Бундай усул осонроқ, қулайроқ ва шу йўл билан арзон обрў орттириш ҳам мумкин. Мен сизга айтсам, мухолифат зарур бўлса, уни сунъий равишда вужудга келтириш мумкин.

— **Президентнинг бўш вақти, ўзингизни оддий инсон, бахтли инсон сифатида ҳис этадиган фурсатингиз борми?**

— Биласизми, ўзимни бемалол тутишга, устимдаги юкни — ҳар куни зиммамда бўладиган улкан масъулиятни олиб ташлашга ҳамиша катта эҳтиёж бор. Мендан бошқа ҳеч ким ҳал қилмайдиган муаммолар ором бермайди. Ўз имкониятларимни мен сира бўрттираётганим йўқ, лекин мен мавқеимга кўра, ҳамма иш учун жавоб берадиган одамман. Бинобарин, ҳаммадан олдин энг муҳим масалаларни ҳал этиш учун жавобгарликни ўз зиммамга олишим мумкин.

— **Президентдан унинг оиласи мамнунми?**

— Жуда мамнун бўлмаса керак, деб ўйлайман. Оилам учун кам вақт ажратаман. Лекин ҳамма нарсадан нолисам ҳам, оиламдан нолий олмайман. Оила хусусида омадим келган деб ўйлайман. Ҳар бир кишига, у ким бўлишидан қатъи назар, тақдир шундай мукофот беришини хоҳлардим. Бирор кишининг ҳаётда омади келмаса, аммо шундай оиласи бўлса, ҳар қандай ишни уддалай олади. Шундай оиланинг бўлиши жуда муҳим. Шу нуқтаи назардан, рафиқам ҳам, болаларим ҳам, невараларим ҳам — худога шукур.

Шу билан бир вақтда кўнгилсизликлар, синовлар, маҳрумликлар бўлмаганида эди, турмуш бизга баъзан ҳадя этаётган қувончларни, ҳаёт қувончини, гўзаллик, табиатга ошнолик завқини чинакам қадрламаган бўлар эдик.

— **Ўзбекистон билан Россиянинг ўзаро муносабатларида нималар яхшиланишини хоҳлардингиз?**

— Бу алоҳида мавзу. Фақат шуни айтаманки, Россия биз учун сув ва ҳаводек зарур. Мен режалаштириш идораларида кўп йиллар ишлаганман. Алоқаларимиз нақадар кенглигини биламан. Маънавий яқинлигимиз ҳам жуда муҳим. Россиянинг келажаги буюк. У азалдан буюк давлат бўлиб келган, тарих унинг ўрнини ана шундай белгилаб қўйган.

Суҳбатдошлар:
Александр ПОТАПОВ,
Валерий БИРЮКОВ.
(«Труд», 1993 йил 26 май).

МУҚАДДАС ТУҲФА

Албатта, мен сизларга иккита нафис ва гўзал, олижаноб нарса — бири Аллоҳнинг китоби, иккинчиси ўз хонадонимни қолдирдим.
(Саҳиҳ ҳадислардан).

Бисмиллаҳир роҳманир раҳим.

Аллоҳнинг иноятн ва мустақиллик шарофати ила Ўзбекистон жаҳонга танилди. Йирик ва нуфузли давлатлар раҳбарларининг таклифларига жавобан Президентимиз Ислом Каримов қатор мамлакатларга ташриф буюриб, ҳар икки томон учун фойдали бўлган шартнома ва битимларни имзолаб қайтдилар. Жумладан, ўтган йили Саудия Арабистонига — ислом динининг бешиги, ватани ва маркази бўлмиш табаррук диёрга умра ва расмий ташриф юзасидан бориб келишга муяссар бўлдилар. Юртбошимизнинг у ерда қандай обрў-эътибор ила кутиб олинганликлари, у кишига кўрсатилган иззат-икромлар бизга матбуот ва ойнаи жаҳон орқали маълум.

Жаҳон дипломатияси удумларига кўра, икки давлат раҳбари учрашувларида ўзаро ноёб совғалар туҳфа этилади. Саудия Арабистони подшоҳи, «икки муқаддас ҳарам хизматчиси» Фаҳд ибн Абдулазиз аъло ҳазратлари томонларидан тортиқ этилган шоҳона совғалар ичида энг қимматлиси, энг муносиби, фикримизча, махсус нашр этилган Қуръони Карим эди. Юртбошимиз ушбу мўътабар совғанинг қимматини, аҳамиятини яхши тушунган ҳолда, мусулмонларимиз ундан амалий жиҳатдан фойдаланишлари ва баҳра олишларини мақсад қилиб, уни масжидлардан бирига туҳфа этишга қарор бердилар. Бундан бир неча кун муқаддам фарғоналик Тоҳиржон ҳожи Йўлдошхон ўғлини ўз ҳузурларига чорлаб, муқаддас китобни фарғоналик мусулмонлар ва уламоларга етказишни сўрадилар.

...Фарғонадаги Янгичек масжиди бундай шодиёнани учинчи бор ўз бошидан кечираётир: дастлабкиси 1907 йили масжид биноси қуриб битказилиб, илк бор намоз ўқилиши бўлса, иккинчиси 1946 йили масжиднинг қайта очилиши бўлган эди.

Учинчи шодиёна эса яқинда табаррук даргоҳнинг табаррук совғага мушарраф бўлиш шарафи ила бўлди.

Тантана бошланмасдан олдиноқ мен табаррук совғани тавоф қилиб, кўздан кечириш бахтига муяссар бўлдим. Кўз олдимда ноёб ёғочдан монийсифат усталарнинг олтин қўллари ила ясси тўртбурчак шаклда тайёрланган бир қути намоён бўлди. Қувваи ҳофизам янглишмаса, унинг узунлиги 80, кенглиги 60, баландлиги 20 сантиметр чамасида бўлиб, халифа Ҳорун ар Рашид замонларида тайёрланган «Қуръоний қути»ни эслатарди. Қутининг турли жилолардан товланиб турган қопқоғига Қуръони Каримдан баъзи оятлар «сулс» услубида зарҳал билан битилган экан. Тоҳиржон ҳожи акамиз қути қопқоғини аста очганларида, инсон каломи ила таърифлаш қийин бўлган ноёб ва муқаддас китоб — Каломулло намоён бўлди. Муқаддас китобни қўлимга олиб, кўзимга суртиб тавоф қилар эканман, кўзларимдан севинч ёшлари қалқиди...

Қутининг ички қисмида бир қўл ҳаракати ила очиладиган лавҳ мавжуд экан. У ҳам усталарнинг сеҳрли қўлларида сайқал топган

— Ҳаммангизга қутлуғ айём — Қурбон ҳайитингиз муборак бўлсин.

ўзига хос осори атиқа экан. Икки ёндаги махсус мосламага ўн бештадан — жами ўттиз дона магнит тасмаси ғалтаклари жойлашган бўлиб, уларга Саудия Арабистони ва Ислом оламининг энг пешқадам ҳофизи қуръонларидан саналмиш Шайх Абдураҳмон Али қори томонларидан тиловат этилган ўттиз пора Қуръон битилган экан...

Ниҳоят, табаррук туҳфани топшириш шодиёнаси бошланди. Аллоҳга наът, ҳамд ҳамда унинг Расулига саловат ўқилгандан сўнг Тоҳиржон ҳожи Йўлдошхон ўғли табаррук қутини меҳроб яқинига олиб чиқиб очдилар-да, Қуръони Каримни қўлларига олиб, тавоф қилдилар ва олтин суви ила битилган оятларни ўқиб, дуои фотиҳа қилиб, муқаддас совғани Фарғона шаҳар уламолар ҳайъати раиси, Янгичек масжиди имом хатиби Абдували қори Абдуллоҳ ўғлига ушбу масжидда умрбод сақлаш ва фойдаланиш учун юртбошимиз Ислом Каримов номларидан топширдилар.

Ҳозир бўлганлар табаррук туҳфани бир-бир тавоф қилгач, Абдували қори уни лавҳ узра ўрнатиб, бир неча сураи муборакни қироат ила ўқиб бердилар, сўнгра қўлларини очиб, юртбошимизнинг ота-оналари ҳақларига дуо қилиб, ўзларига Аллоҳдан бахт-саодат, узоқ умр, барча хайрли ишларига ривож тиладилар. Сўзга чиққанлар ҳам улуғ, муқаддас совға учун миннатдорчилик изҳор этдилар. Шодиёна интиҳосида магнит тасмаларига битилган Қуръон тиловатидан парчалар эшиттирилди.

Қандай бахт, қандай шукуҳ... Исломнинг муқаддас китоби ҳисобланмиш Қуръони Каримнинг турли даврларда тасниф этилган икки буюк нусхаси менинг Ватанимда! Бу — Аллоҳнинг юртимга улуғ иноятн, буюк неъматидир. Бу — Ватанимнинг, юртдошларимнинг, юртбошимизнинг Ислом оламидаги нуфузи, обрў-эътибори даражасидир. Бу — ўтмишда ўтган фотиҳларимиз ва алломаларимизнинг бизга мерос қолдирган шаън-шавкатлари ҳосиласидир.

Нуруллохон ҳожи АБДУЛЛОХОН ўғли,
Қўқон шаҳридаги Исфара гузар маҳалласи оқсоқоли

АТОҚЛИ ОЛИМ ХОТИРАСИ

ЎзФА академиги, Беруний мукофоти совриндори, Республикада хизмат кўрсатган фан арбоби, фалсафа фанлари доктори, профессор Иброҳим Мўминов ҳаёт бўлганида ҳадемай 85 ёшга тўларди. Афсус, устозга шу қутлуғ кунларни кўриш насиб этмади. У киши дунёдан ўтгандан буён кўп сувлар оқиб кетди, фасллар ўзгарди, давр ва замонлар ўзгарди, жамият ўзгарди. Аммо бир нарса ўзгармади — халқимизнинг улуғ олим хотирасига бўлган иззат-икроми, унинг илмий изланишлари маҳсули — асарларига бўлган қизиқиши, талаб-эҳтиёжи заррача ўзгармади...

Ўтган куни Тошкент Автомобил йўллари институтининг мажлислар залида бўлган Хотира йиғилиши Иброҳим Мўминов таваллудининг 85 йиллигига бағишланди. Йиғинни Ўзбекистон Республикаси Фалсафа жамияти президенти, профессор Саид Шермуҳамедов очди. Жумҳурият зиёлиларининг Илм-маърифат уюшмаси президенти, академик Эркин Юсупов «Иброҳим Мўминов — атоқли олим, йирик фан ташкилотчиси, давлат ва жамоат арбоби» деган мавзуда маъруза қилди. Устозининг илмий-тадқиқот ва изланишлари, ташкилотчилик ва раҳбарлик фаолияти ҳақида фикр юритиб, унинг илмий-ижодий меросининг ўз давридаги ҳамда бугунги кундаги беқиёс аҳамиятини таъкидлаб ўтди. Шундан сўнг Иброҳим Мўминов билан бирга ишлаган, унга ҳамкор-ҳамнафас бўлган дўстлари, бугунги кунда халқ орасида катта обрў-эътибор қозонган шогирдлари, академиклар ва профессорлар, ижодкорлар ҳамда жумҳуриятимизнинг турли вилоят-шаҳарларидан келган меҳмонлар устоз ҳақида сўз айтдилар. Унинг эзгу ишларини, инсоний фазилатларини ёдга олдилар.

АТОЙИ

ҒАЗАЛЛАР

Кўзинг айёрина қулмен камина,
Агарчи қасд этар жоним камина.

Висолингдин хаёле етса бизга,
Жамолининг, камолининг камина.

Агар машшотадин[2] бир тор узулса,
Улар жон риштасин зулфунг камина.

Ҳилоли икки бўлди орзудин,
Уёти ўхшапон қошинг камина.

Замони пойбўсунгға етай деб,
Тушар ҳар кеча ой кўкдин замина.

Рақибингни жувонмарг айласун Ҳақ,
Ҳавола қилмишам эрлар дамина.

Яратмиш меҳнату ғамлиқ яратқон,
Атойини парируҳлар ғамина.

●

Ўшал кунким ҳувайдо бўлди арвоҳ,
Саройи «кунту канзан»[3] топти мифтоҳ[4].

Ёқилди ўртада мишкоти[5] одам,
Вужудунг бўлди ул мишкота мисбоҳ[6].

Нубувват бобининг қуфлу калиди,
Санга топширди охир дамда фаттоҳ.

Тўқуз афлокдин бир тунда ўттунг,
Зиҳи сайру сулук, эй руҳул арвоҳ.

Бали, сен «раҳматан лил оламин»[7] сен,
Ки қилдинг зоҳиру ботинни ислоҳ.

«Алийюн бобуҳо» сен «шаҳри ҳикмат»[8],
Эшикингнинг гадойимен қил илҳоҳ[9].

Ки еткай ул эшикинг кавсариндин,
Атойиға дами тўлғанда ақдоҳ[10].

●

Алминнату лиллоҳ,[11] ки яна ёрни кўрдум,
Жон ҳамнафаси — маҳрами асрорни кўрдум.

Бахтим, магар уйғонди оғир уйқусиндинким,
Меҳнат ёнгилиб, давлати дийдорни кўрдум.

Умрум чамани ичра яна ёз очилди,
Ким, ул бўйи сарву юзи гулнорни кўрдим.

Зоҳид манга арз айламасун боғу жинонин,
Жаннатни нетай, эмдики дийдорни кўрдим,

Не сабр кўнгул илкида қолди, не таҳаммул,
Қандин мен ўшул қомати рафторни кўрдум.

Қон ила бағир не, тикан ур икки кўзумга,
Сенсиз, не учун лолан гулзорни кўрдум.

Тутмон десалар ғамзанг ўқин ёрасиндин,
Бу хаста Атойи киби афгорни кўрдум.

●

Ҳикоят қиссаи Юсуф юзунг ҳусну камолиндин,
Масиҳу Хизр эъжози[12] аён, лаълинг зулолиндин.

Не ширин ўғридур оғзинг, олиб кўнглумни тўйғунча,
Ешунди ҳар неча сўрсам, топилмас инфиолиндин[13].

Жамолинг офтобидур; фалак куйдурмас уштоким,
Илоҳим сақласун даври қамар айнул камолиндин.

Кўнгул чавгони зулфунгға муқайяд[14] бўлгали чун гўй.
Берурлар чиндаги гоҳи хабар ошуфта ҳолиндин.

Биҳишти адн[15] ичиндаким, уқарлар шохи тубини,
Мисоли беш[16] эмастур, бир буюнг сарви ниҳолиндин.

Янгоғинг нори ёнинда не турфа сабзадурким жон,
Неча ёлина ўртайдур ани юз ўту ёлиндин.

Атойи шеъри чун бўлди лабинг васфинда бас нозик,
Ёйилди сўз бисотида анинг зеҳну камолиндин.

●

То мусаввар бўлди нақшинг хомаи тақдирдин,
Йиғди хижлатдин илик наққоши Чин тасвирдин.

Бора-бора кўйунгузда бўлди олтундек юзум,
Бор магар тупроғида хосияти иксирдин[17].

Кўзларингни туш кўруб сўрсам, муаббир[18] дер манга:
«Бу тушунг таъбирини сўр соҳири Кашмирдин».

Ваҳ, не мусҳафдур[19] юзунг кашфи «Кашшоф»[20] айлади,
Хатм қилди кўргач они дарсу ҳам тафсирдин.

Уйқуға ҳамсоялар муҳтождур ҳар кеча,
Баски, тинмасмен фиғону нолан шабгирдин.

Бу манинг кўнглумдаги ишқ оғриғидур, эй табиб,
Қўй даво тадбириниким, ўтти иш тадбирдин.

Банди зулфунгдин Атойи кўнглини қилма жудо,
Ақл эмас девонадин тутмоқ йироқ занжирдин.

●

Эй, жамолинг равзасинда мунфаил хулду барин[21],
Шаккар оғзинг чашмасинда Хизру Исо ҳамнишин.

Хирмани умрумни елга бергусидур оқибат,
Кўзларинг қошинда холинг донаси айнул яқин[22].

Бир кеча ой бош қўяр олтун бўсоғингға санинг,
Гар инонмаслар далил уш олида нури жабин[23].

Эй ўлукни ёд этарлар гаҳ-гаҳи такбир ила,
Эй тириклик ҳосили, сен мени аввалдай соғин.

Бехато куффор элига дину имондин берур,
Эҳтироз[24] этмас киши кофир кўзунг яғмосидин,

Рашк элинда қон ютар жоним суроҳидек[25] мудом,
Дамбадам ўпса пиёла нозанинларнинг лабин.

Чун Атойи топти ёрин, жон ародин чиқ равон,
«Ли маллоҳ»[26] қурбида ҳожат эмас руҳул амин.

●

Лаби лаълинг учун эй кўнгли хора,
Ёшим қон бўлди ғамдин бора-бора.

Санинг усрук[27] кўзунг орзусинда,
Қилур жон шишасин ғам пора-пора.

Муҳаббат мушкулотин ҳал қилурға,
Топилмас дарди дилдин ўзга чора.

Агар юз пора қилса жонға ҳажринг,
Кўнгулни бермагаймен ўзга ёра.

Муваҳҳидларға[28] сирри «кунту канзан»,
Табассум ила бўлсун ошкора.

Ҳақиқаттин хабар тут эй мударрис,
Неча баҳсу мажозу истиора.

Салотинға[29] висолинг даст бермас,
Атойиға тегар мўжаз назора.

●

Ёраб, ул оразмудур, ё офтоби ховари[30],
Ҳуснина ҳуру малак жон бирла бўлмиш муштари[31].

Хизри фаррухпаймудур, ул юз уза ё хатмудур
Ким, ёзибтур сафҳаи жонға азал котиблари.

Менгмудур ё нуқтаи анбарму ё фулфулмудур,
Энгмудур ё лолаи нўъмон-варди аҳмари.

Кўзму ё офатмудур, ё фитнаи даври қамар,
Сўзму ё дурри Адан ё Миср элининг шаккари.

Лабмудур ё Исийи Марямму ё оби ҳаёт,
Қадму ё жони равон ё руҳи қудси пайкари.

Сочму ё сунбулму ё ганж устида ётур илон,
Ё келибдур Рум элига Чину Мочин лашкари.

Қошму ё қавси қузаҳ[32], ё Каъбанинг меҳробиму,
Ё ҳилоли ийдтур ё тоқи Кисро манзари.

Ёраб ул ғабғабмудур ё себи сиймин сарв уза,
Ким Масиҳо оғзининг эъжозидин бўлмиш бари.

Эй Атойи, бу санинг шеърингму ё луълуи тар,
Ё қилибсен сеҳр, найранжоту сайд этсанг пари.

●

Ало эй давлати васлинг кўнгул матлуби мақсуди,
Сўзунгдур шаккари Мисрий, дудоқинг қанди маҳмуди.

Телим зуҳҳоду обидин[33] магар гумроҳ бўлсун деб,
Яратти сен юзи ойни, еру кўкнингги маъбуди.

Ўшал соатки сен туғдунг, мунажжим толеинг кўргач,
Дедиким: «Ошиқ ўлтурмоқ турур албатта мавлуди».

Табиблар манъ этарлар, хасталарни мевадин аммо,
Бўлубдур хаста кўнглумнунг янгоғинг торина пуди[34].

Жамолинг нурини одам ҳуснинда кўруб шайтон,
Чу сажда қилмади, бўлди ҳамиша Тенгри мардуди.

Сени хўблар шаҳи дерлар, гадоларға қил инъоми,
Ким, асру айб эрур валлоҳ, шаҳиким бўлмаса жуди[35].

Чу ошиқ бағри қонидин суғординг тиғи ғамзангни,
Атойи жону кўнглидин ҳамул лаҳза илик юди.

ЛУҒАТ ВА ИЗОҲЛАР

1. **Сақо** — сув сепувчи, сув ташувчи, сув берувчи; 2. **Машшота** — қиз ва келинларнинг сочларини тараб, оро берувчи, безантирувчи пардозчи (аёл); 3. **«Кунту канзан»** — «Мен бир махфий хазина эдим, ўзимни ошкор қилишни истаб жумла маҳлуқотни яратдим» деган «Ҳадиси қудсий»га ишора; 4. **Мифтоҳ** — калит: 5. **Мишкот** — чироғдон, чироғпоя; 6. **Мисбоҳ** — чироғ, машъал; 7. **«Раҳматан лил оламин»** — «Биз сени оламларга раҳмат келтирувчи қилиб юбордик» деган оятга ишора; 8. **«Алийюн бобуҳо», «шаҳри ҳикмат»** — «Мен илмнинг шаҳри бўлсам, Али унинг эшиги» деган ҳадисга ишора; 9. **Илҳоҳ** — қистов, бирор ишни бажаришга қатъий ундаш; 10. **Ақдоҳ** — қадаҳлар; 11. **«Алминнату лиллоҳ»** — ҳамд, шукур, мақтов Оллоҳ учун; 12. **Эъжоз** — мўъжиза кўрсатиш; 13. **Инфиол** — хижолат тортиш, уялиш; 14. **Муқайяд** — боғланган, уланган, банд этилган; 15. **Беҳишти адн** — жаннат, саккиз жаннатдан бирининг номи; 16. **Беш** — кўп, ортиқ, зиёд; 17. **Иксир** — 1) Мис, қалай каби қиммати паст маъданларни олтинга айлантириш ҳамда барча касалликларни дафъ қилиш хосиятига эга деб ишонилган фаразий кимё «илми»; 2) Камолга эришган улуғ зот (пир)нинг назари, таъсири; 3) Фавқулодда таъсир кучига эга бўлган нарсалар: масалан, ишқ, ошиқлик; 18. **Муаббир** — таъбир қилувчи; 19. **Мусҳаф** — Қуръон, китоб рисолалар тўплами; 20. **«Кашшоф»** — 1) Маҳмуд ибн Умар аз-Замахшарийнинг (1075 — 1143) мадрасаларда ўқитиладиган машҳур тафсир китобининг номи; 2) Кашф қилувчи, очувчи, шарҳу тафсир этувчи; 21. **Хулду барин** — жаннат; 22. **Айнул яқин** — аниқ маълумот, бирор нарсани мушоҳада ва идрок этиш орқали маълумот ҳосил қилиш; 23. **Нури жабин** — манглай нури; 24. **Эҳтироз** — сақланиш, эҳтиётланиш; 25. **Суроҳи** — узун бўйинли сув, май идиши, шишаси; 26. **«Ли маллоҳ»** — «Менда шундай вақтлар бўладики, орага пайғамбари мурсал ҳам, фариштаи муқарраб ҳам сиғмайди» ҳадисига ишора; 27. **Руҳул амин** — Жаброил алайҳиссалом (фаришта); 28. **Усрук** — маст; 29. **Муваҳҳид** — Оллоҳни яккаю ягона деб билувчи, эътиқод қилувчи; 30. **Салотин** — султонлар; 31. **Офтоби ховар** — Шарқ қуёши; 32. **Муштари** — харидор; 33. **Қавси қузаҳ** — камалак, ёй; 34. **Телим зуҳҳоду обид** — ҳамма зоҳиду обидларни; 35. **Тори пуд** — ўриш-арқоқ; 36. **Жуд** — инъом, эҳсон, сахийлик, қўли очиқлик.

Ўзбек адабиёти намуналари

Абдулла ОРИФ, Ўзбекистон халқ шоири

ЎЗБЕКНИНГ ЎЗ ШОИРИ

ХАЛҚИМИЗ ЎЗИНИНГ ардоқли фарзанди, XX асрнинг забардаст шоирларидан бири Ғафур Ғулом таваллудининг 90 йиллигини кенг нишонлади. Ғафур Ғуломнинг номи, босиб ўтган ҳаёт йўли, серқирра ижоди барчамизга яхши маълум. Шоирнинг ўзи бир шеърида фахру ғурур, эркалик билан айтгани сингари:

Ғафур Ғулом кимлигини биласиз,
Адресимдир Ўзбекистон, шубҳасиз.

Ғафур Ғулом ўз сафдошлари қаторида ғоят мураккаб, ғоят зиддиятли, таҳликали бир даврда яшаб ўтди. Собиқ империя ҳудудида, қолаверса, жаҳон миқёсида ном қозонган шоир замоннинг барча воқеа ва ҳодисаларига гувоҳ бўлди, унинг бир қисм ижоди эса ҳукмрон мафкуранинг талаблари таъсиридан четда тура олган эмас. Тарихнинг мантиқий ҳукмига кўра, мустабид империя тарқаб кетди, табиийки, унинг беомон мафкураси ҳам барҳам топди. Бироқ бу мустамлакачилик сиёсати минглаб ҳақгўйларнинг бошини ейишга улгурди, қанчадан-қанча истеъдод эгаларининг бўйнига бўйинтуруқ солишга эриша олди. Ҳа, қозидан гина қилсанг, додингни кимга айтасан қабилидаги йиллар эди у йиллар. Тағин шу ҳолатни афсус билан қайд этамизки, мадҳиябозлик кўп миллатли улкан адабиётнинг оммавий таомилига айланган эди. Не-не гўзал ташбеҳлар, чақмоқдек мисралар сомон орасидаги қаҳрабо буғдой доналаридек назардан қолиб кетар эди.

Ушбу аччиқ ҳақиқатни, айниқса бугунги ёшлар теран тушунмоқлари керак. Бунинг устига аксар ижод аҳли табиатан ҳаддан ортиқ ишонувчан халқ бўлади. Бир мисол келтириб ўтай. Ғафур Ғуломнинг сафдошларидан бири, машҳур рус шоири Владимир Луговской умрининг охиригача денгизларда сув парилари яшашлигига чин дилдан ишониб ўтган. Қиёсан айтганда, халққа ваъда қилинган нурли истиқбол ҳам, кўкларга кўтарилиб мақталган адолат, тенглик ҳам ўша сув париси янглиғ мавҳум бир хаёлот, мубҳам бир сароб бўлиб чиқди. Бу сиёсатнинг яна бир даҳшатли томони шунда эдики, у бутун-бутун халқларни темир қафас ичида сақлаб, шодиёна қўшиқлар айтишга мажбур қилди. Тўғрироғи, уни ўргатиб ҳам қўйди. Ўзининг ноғорасига ўйнашни хоҳламаганларни қатл қилди, қувғин остига олди. Инсонлар феълидаги машъуможизлик — ҳасад, кўролмаслик иллатларидан усталик билан фойдаланиб, бир миллат ичида отани болага, акани укага душманга айлантирди. Шу тариқа ўзбек халқи ҳам ўзининг ўнлаб бекиёс фарзандларидан бевақт айрилиб қолди.

Биз бугун Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир номларини изтироб билан эслаймиз. Яқинда Ўзбекистон адибларининг бир гуруҳи билан учрашувда Ислом Каримов юқорида номлари зикр этилган сиймолар ҳақида гапириб, улар нафақат адабиёт соҳасида, балки халқимиз озодлиги йўлида тўла маънода сиёсий кураш олиб борган изчил ва собитқадам, эркпарвар зотлар эканлигини таъкидладилар.

Шукрким, алал-оқибат тарих бизга ҳам терс қарамади. Ўша курашлар, тўкилган қонлар ва ниҳоят жасур ўғлонларимизнинг кейинги даврдаги саъй-ҳаракатлари бекорга кетмади. Ўзбек халқи истиқлолга эришиб, ўз мустақил давлатига эга бўла олди. Энди унинг ҳақиқий конституцияси, дахлсиз байроғи, муҳрию мадҳияси бор. Тилимиз камситилиш ботқоғидан чиқиб давлат мақомини олди. Жаҳон афкор оммаси, қатор мамлакатлар мустақил республикамизни якдиллик билан эътироф этдилар, Бирлашган Миллатлар Ташкилотига аъзо бўлдик. Ниҳоят, халқимизнинг минг йиллик қадриятлари тикланмоқда, номлари ҳатто тилга олиниши мумкин бўлмаган зотларнинг шон-шавкатлари қайтиб келмоқда, дин оламининг муқаддас каломлари баралла жарангламоқда.

Буларнинг барчаси ғоят қутлуғ саодатдир. Биз қадимий орзуларимизга эришмоқ учун оғир йўлларни босиб ўтдик, дедик. Бироқ яқин ўтмишимизга назар ташлаганимизда ҳам, афсуски, чигал муаммоларга, зиддиятли манзараларга дуч келамиз. Бу муаммоларни эса ниҳоятда донолик, узоқни кўра билишлик билан ечиш керак бўлур эди. Президентимиз: «Биз яқин ўтмишимизни тафтиш қилмасдан халқимизни парокандаликдан сақлаб қола олдик», деганларида минг маротаба ҳақлидирлар. Президент ўз фикрларини давом эттириб, «Мен ўтмишда кимнинг кимга ёмонлик қилганини қўзғаб ҳозирги яхши муносабатларни бузишга қаршиман», — дедилар. Бу чиндан ҳам оқилона сиёсатдир. Албатта, рўй берган хатоликлар, гуноҳу куфриятлар биз учун сабоқ бўлмоғи шарт. Бироқ, энг муҳими, олға кетаётган озод Ўзбекистонимиз кўрган-кечирганларидан фойдали жиҳатларнигина қабул қилиб олиб, гинахонлик ва маломатбозликка ўралашиб қолмасдан, тараққиётнинг катта йўлига чиқиб олмоқда. Хуллас, мана шундай масъулиятли довондан туриб, халқимизнинг кўпдан-кўп донгдор вакилларига, уларнинг фаолиятларига назар ташлай бошладик. Чунончи, Шароф Рашидовнинг Ўзбекистон учун неча ўн йиллар мобайнида қилган хизматлари муносиб равишда баҳоланди ва бу баҳо элу юрт томонидан мамнуният билан кутиб олинди.

Ўтганларнинг барчаси ҳам давр фарзандлари эдилар, лекин уларнинг халқ олдидаги хизматлари ҳам унутилмасдир. Биз яқин ўтмишда яшаб ўтган алломаларимиз, адибларимиз ижодидаги муваққат ғуборларни ювиб ташлаб, ёмби олтинларимизнинг асл жамолига тўйиб-тўйиб боқишимиз, уларни келажак авлодлар ҳукмига, муҳими, Вақт ҳукмига авайлаб узатмоғимиз шарт. Аслида, ҳар қандай тарихий шахсга баҳо бериш, аввало, унга қайси нуқтадан туриб, қандай мақсадда ёндошишга боғлиқ. Ахир Амир Темур ва Бобур сингари зотларнинг номлари уларга махсус «кўз ойнак» орқали қараш оқибатида қатағон этилмаганмиди?! Адабиёт ҳукмрон мафкуранинг хизматига мажбуран бўйсундирилган даврларга баҳо берганда ҳам ўша шарт-шароитларни ҳисобга олиш жоиздир.

АЛБАТТА, БИРОР ижодкор бирор тузумни ёхуд бирор фирқани муттасил мақтайвергани ёки қоралайвергани билан истеъдоди юксалиб қолмайди. Истеъдод, энг аввало, табиат эҳсони, Аллоҳ туҳфасидир. Шу маънода Яратганнинг ўзи Ғафур Ғуломдан марҳаматини сира-сира аямаган эди. Ғафур Ғулом чиндан ҳам улуғ заковат эгаси эди. Бунинг исботи шоирнинг жўшқин ва доно шеърияти, бунинг исботи — Ғафур Ғуломнинг туғма тафаккур соҳиби эканлиги, бунинг исботи — ёзувчи Ғафур Ғуломнинг ҳеч бир адибникига ўхшамайдиган чинакам миллий халқчил прозаси — насрий асарларидир. Замоннинг назари нечоғлик синчков ва ёвуз бўлмасин, Ғафур Ғулом деярли ҳар бир шеърида ўзбек халқининг манфаатию обрўсини ўртага қўйиб гапирар эди. У зот халқлар ўртасидаги беғараз дўстликни куйлаганда ҳам, мен ўзбек шоириман, ўз халқимнинг тилиман, деган ўтли иқрорига содиқ қоларди. Шоирнинг фахру ғурури халқнинг ғурури билан чамбарчас боғланиб кетган эди. «Шараф қўлёзмаси» шеърининг бошланғич ярмини эслайлик:

Қадим ўзбек халқисан,
Асл одам авлоди,
Миср эҳромларидан
Тарихинг қарироқдир.
Хоразмнинг ҳар ғиштида
Боболарнинг ижоди
Англо-саксонлардан
Анча юқорироқдир.
Бизда логорифманинг
Мушкул муаммолари
Қўлдаги бармоқлардай
Оддий қилинганда ҳал,
Олий ирқ даъвогари
Черчиллнинг боболари
Ҳатто санай олмасди
Ўн бармоқни мукаммал.
Биз эккан пахталардан
Ер юзида бор киши
Уятини ёпганда
Устма-уст, қават-қават.
Ҳозирги жанобларнинг
Маърифат ва дониши
Пахта дарахт кўзисин
Жуни деб билган фақат.

Гарчанд шеърнинг иккинчи ярми бошқа ўзанга қараб кетган бўлса-да, шоирнинг кимларга қандай ишоралар қилаётгани шундоққина сезилиб турибди. Чорасиз шоир миллатига қалқон бўлгиси келади. Ўзбекистоннинг шаънига ҳануз катта-кичик тошлар отилиб турибди. Улар эндиликда нафақат шонли ўтмишимиз, балки мустақилликка эришган бугунги кунимизни ҳам кўролмаяптилар. Одам боласи бунчалар очофат, бунчалар ичи қора бўлмаса! Президентимиз Ислом Каримов айтганларидек, энди ортга қайтиш йўқ, орқадаги кўприкларни аллақачон ёқиб юборганмиз.

Президентимизнинг ўтли нидосини ҳар соат, ҳар дақиқада қўллаб-қувватлаш ҳар биримизнинг ватанпарварлик бурчимиздир. Кўприкнинг нарёғидан эса, энг яхши анъаналаргина олиб ўтдик, холос. Миллат ғурури тўла шаклланадиган пайтлар келди. Кўриниб турибдики, барча ижодкорларнинг вазифалари ғишт сингари бир хил қолипларга солинган шароитда қалам эгалари ўзларининг қалб сўзларини, орзую армонларини баён қилишлари сира ҳам осон кечмаган, ҳатто мумкин бўлмаган эди.

Шу ўринда айтиш керакки, ниҳоятда болажон инсон Ғафур Ғулом кичкинтойларга атаб талай ибратли шеърлар ёзиб қолдирди.

Асрлар мобайнида ижод аҳли турли ҳукмрон доираларнинг таъсирию тазйиқидан қутулолган эмас. Бу тазйиқу таъсир асарларнинг мазмунида гоҳо дунёвий, гоҳо хурофий тарзда зоҳир бўлар эди. Баъзи шоирлар эса, бу ғалваларнинг барчасидан безиб, фақат ёр жамолию табиат манзараларини куйлаб ўтганлар. Жаҳон адабиётидан бунга кўплаб мисоллар келтирса бўлади. Бироқ дунёда шундай табаррук мавзулар ҳам борки, уларни ҳеч бир тузум, ҳеч бир сиёсат дафъатан қатағон қилолган эмас, бундай мавзулар кимнинг лафзидан чиқмасин, тарихда сира ҳам салбий маъно касб этган эмаслар. Булар Ватан, дўстлик ва биродарлик, тинчлик ва мурувват каби мавзулардир. Айни шу маънода Ғафур Ғуломни Ватан, тинчлик ҳамда меҳру мурувватнинг оташин куйчиси деб аташ мумкин. Шоирнинг биргина «Сен етим эмассан» шеърини эсланг. Ҳа, аслида халқимизнинг ўзи ҳақиқий мурувватли халқдир, халқимизнинг ўзи меҳру саховатда яктодир, юртимиз бебаҳодир.

Ҳамма кўрганимдан яхлит хулоса:
Ўз юртим ерида унган ҳар майса
Бегона юртларнинг гулидан афзал.

Шоир миллий ғururини халқ фазилатларини куйлаш воситасида кўпроқ намойиш этди. Шундоқ юртда халқнинг асл шоирида ҳам юқоридагидек фазилатлар жамулжам бўлмоғи, албатта, табиий. Айни вақтда Ғафур Ғулом «бир оғиз ширин сўз нондек арзанда»лигини бошидан кечирган, етимликнинг барча ғурбатларини кўриб, ҳис этиб улғайган зот эдилар. Зеро, армонли одамнинг дил изҳори ҳам доимо самимий, кўз ёшлари ҳам булоқ сувидек тозаю покиза, меҳру мурувввати ҳам юрак қонидек қайноқ бўлади.

ҒАФУР ҒУЛОМ ИЖОДИНИНГ яна бир хусусиятини таъкидлаб ўтмоқчиман. У қайси мавзуга қўл урмасин, катта миқёсларда фикр юритарди, руҳий поёни чексиз эди, бачкана, чучмал ҳис-туйғуларни ҳеч қачон яқинига йўлатмасди. Бу фазилат, бу маҳорат, бу донолик шоирнинг худо берган табиатига хосдир; иккинчидан, у зот чуқур билим эгаси, қамрови жаҳоншумул мутафаккир зот эдилар. Учинчи, ва балки Ғафур Ғулом истеъдодининг юксак парвозига толмас қанот берган зўр куч, қадим Шарқ шеъриятининг муборак нафасидир. Буни шоирнинг ўзи таржимаи ҳолида ҳам катта қониқиш билан эътироф этган эди. Саъдий ва Ҳофиз, Навоий ва Бедил девонларини бир умр қўлдан қўймаган, ўтмиш даҳоларининг минглаб байтларини ёд билган шоирнинг ўзи ҳам уларга ҳамоҳанг бўладиган ўлмас сатрлар яратиб кетди.

Ғафур Ғулом ижоди ҳақида сўз юритганда адибнинг насрий асарлари ҳақида гапирмасдан бўлмайди. Ғафур Ғулом насрини мен ҳақиқий миллий наср деб биламан. Фикримизча, ҳар қандай халқчил асар миллий бўла олмайди, ҳар қандай миллий асар эса доимо халқчилдир. «Шум бола», «Нетай», «Ёдгор», «Менинг ўғригина болам» каби қиссаю ҳангомаларни ҳеч иккиланмасдан адабиётимизнинг дурдоналари деб атаса бўлади. Ҳикоянависликнинг ғоят табиий йўсуни, тил ифодасининг бекиёс халқчиллиги, тенги йўқ ажойиб ҳажвиёт Ғафур Ғулом насрига хос бўлган энг муҳим фазилатлардир. Дарвоқе, сатира ва ҳажвиёт ҳақида гап кетганда Ғафур Ғуломни бу соҳаларнинг энг нодир устаси дейиш мумкин. Кейинги пайтларда эркинликни ошкора суиистеъмол қилаётган лўттибозлар, олғирлар, иғвогарлар, маҳаллийчи айирмачилар болалаб кетдилар. Улар Ғафур Ғуломнинг шафқатсиз сатира қамчисини интизорлик билан кутиб турганга ўхшайдилар.

Ажаб ҳол: гоҳо ёзувчининг кичик бир ҳажвиясини ўқиб ҳам муаллифнинг дунёқараши, эътиқодини адашмай аниқлаб олса бўлади. Ҳалоллик, тўғрилик, инсоф, диёнат оёқ ости бўлган шароитларда Ғафур Ғулом сукут сақлаган эмас. У киши ҳатто кутубхоналарда ўтмиш қўлёзмалари варақларини йиртиб қочганларнинг ҳам боплаб таъзирини бергандилар. Масалан, Ғафур аканинг китоб йиртар ҳақидаги фельетонини эсланг. Ғафур Ғулом ўзи мансуб бўлган жаҳон адабиётидан жуда ҳам яхши хабардор эди, таржимонлик ишининг нечоғлик бекадрлигини билсалар ҳам бу меҳнатнинг савобини четлаб ўтмаганлар. Шекспир фожиаларини она тилимизга маҳорат билан таржима қилган шоир ҳаётининг сўнгги йилларида буюк Дантенинг «Илоҳий комедия»сини ўзбекчага ўгиришни орзу этгандилар. Ғафур Ғулом, шубҳасиз, улкан олим ҳам эди. У зот Ўзбекистон Фанлар академияси ташкил этилганида, биринчилардан бўлиб, ҳақиқий аъзоликка сайландилар. Ғафур Ғулом Шарқ адабиёти ва фалсафаси тарихини теран идрок этар, Навоий, Жомий, Машраб, Муқимий каби мумтоз зотлар ҳақида чуқур тадқиқотлар олиб борганди. Албатта, алломанинг айрим мақолаларида давр мафкурасининг шабадаларига дуч келамиз. Лекин Ғафур Ғулом илмининг асосий мағзи тафаккур хазинамизнинг мулки бўлиб қолди, бу хазина ҳанузгача адабиётшунослар учун мўътабар манба бўлиб келмоқда.

Ҳозир биз Марказий Осиё деб атаётган минтақа халқлари Ғафур Ғуломни айниқса ардоқлар, туркий забон қардошларимиз шоирни бошларига кўтарар эдилар. Қайси бир йили Абдулла Тўқай тўйи муносабати билан Қозон шаҳрига борганимда татар ипташларимиз Ғафур аканинг у юртга келганларида соф татар тилида ажойиб маъруза қилганини зўр мамнуният билан эслагандилар. Ғафур Ғулом, шунингдек, форс-тожик тилини ҳам пухта биларди.

Асримизнинг деярли барча етакчи ижодкорлари Ғафур Ғулом билан дўст ва камарбаста эдилар. Булар — Пабло Неруда, Файз Аҳмад Файз, Самад Вурғун, Мирзо Турсунзода, Собит Муқон, Берди Кербобоев, Константин Симонов ва бошқалардир. Баъзан ўйлаб қоламан. Агар, фалон йилларда яшагансан, тирик юргансан деб юқоридаги сиймоларни ҳам бирваракайига рад қила бошласак, умуман, адабиётга ҳожат қолармикан? Таққос, албатта, нисбий бўлади, лекин кўпчилигимиз ўша йилларни кўрдик-ку. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалов, «товбанинг эшиги ҳамиша очиқ», деганлар.

Ғафур Ғулом доимо халқ орасида яшади, ўзбекнинг еттидан етмиш яшаригача Ғафур акага чексиз ҳурмат билан қарарди. У кишини юракдан севарди. Дунёнинг томир уришини сезгирлик билан илғай оладиган адибимиз кўплаб публицистик мақолалар яратди. Бугун истиқлолимизни Ғафур Ғулом нечоғлик ифтихор билан, нечоғлик зўр кўтаринкилик билан мадҳ этиши мумкинлигини тасаввур қилса бўлади.

ЭҲТИЁЖ ҲАМДА ВАЗИЯТ одамларни бир-бирига яқинлаштиради. Собиқ империяни қўмсаётган овозлар ўқтин-ўқтин эшитилиб турган айни шу пайтларда давлатимиз мустақиллигини кўз қорачиғидек авайлаб сақлаш, бу йўлда ҳамжиҳат бўлиш бизга сув билан ҳаводек зарурдир. Ушбу муқаддас бурчни Президентимиз ҳам бизга қайта-қайта таъкидлаб турибдилар. Ҳаёт муаммоларини ойдинлаштиришда, рақибларимизга жавоб беришда адабиётнинг аҳамияти жуда катта. Демоқчиманки, устоз Ғафур Ғуломнинг мислсиз ғайрати, фаоллиги айниқса шу кунларда биз учун ибрат бўлмоғи керак. Бунинг учун ҳам аҳиллик лозим. Бунинг учун ҳам ягона Ватан, ягона миллат тушунчаси зарурлигини замон талаб қилаётир. Бир-иккита шахснинг дийдори аллергия қўзғайди, деб қозонтовоқни бўлак қилиб олиш тўғри бўлармикан. Қариялар давраларга фотиҳа берганларида, жамоага хотиржамлик қаторида кўпинча, кенг феъл, кетмас давлат тилайдилар. Ана шуларни биз абадий шиорлар десак бўлади. Модомики, Ватан ҳамда миллат манфаатлари бизни ҳар қачонгидан ҳам кўра мустаҳкамроқ жипслаштириши керак экан, биз кўпроқ келажакни кўзлаб, ёш авлодларга ибрат бўлмоқни ўйлаб асарлар ёзишимиз, иш тутмоқлигимиз лозим. Унутилмас устозларимизнинг руҳлари ҳам биздан шуларни сўраб турибди, деб ўйлайман. Биз Ғафур Ғуломнинг номини кимлардандир ҳимоя қилмоқчи эмасмиз. Биз Ғафур Ғулом шаънига сохта мақтовлар ёғдириш ниятидан ҳам йироқмиз. Зотан, Ғафур Ғулом буларнинг барчасидан баланд туради. Ҳа, Ғафур Ғулом ўз замонасининг фарзанди эди. У зот замоннинг барча олий нишонларию унвонларига ўз буюк истеъдоди ва меҳнати туфайли эришганди. Шоир бир шеърида: «Кремль саройида минбардаги ўзбекман», — деганида бор гапни ёзган. Вақт кўрсатдики, ҳақиқий ижодкорнинг ўрнини, хотирасини турли минбарлардангина эмас, халқ қалбидан ахтармоқ керак экан. Зеро, ҳар қандайин софдил ижодкор ўз халқига албатта бахту саодат, тинчлигу хотиржамлик тилайди. Халқимизнинг турфа фазилатлари, унинг меҳнатсеварлиги, тантилиги, бағри кенглиги, Ўзбекистон гулзорларининг тароватi улуғ шоиримизга туганмас илҳом, юксак сурур бахш этди, турли зилзилаю офатлар, йўқотишлар эса уни беҳад изтиробга солди. Биз ана шу жиҳатларни ҳеч қачон эсдан чиқармаслигимиз керак. Ғафур Ғулом ўзбек халқининг ўз шоири эди ва шундай бўлиб қолди.

Ғафур Ғулом умр йўлдоши Муҳаррам ая билан.

УСТОЗЛАРИМ

Марҳум устозларим,
Аҳли шуаро,
Руҳимнинг оҳанги — сурудидасиз.
Бирингиз китоблар бағридасиз жо,
Бирингиз Чиғатой ҳудудидасиз.

Неларни кўрдингиз?
Олдда нелар бор?
Менга очмадингиз дилларингизни.
Энди мен англадим, Сиз чору ночор
Ўтибсиз у шонли йўлларингизни.

Ҳасаду хусумат
Эзмасин нечоқ
Сиз шеърдан олибсиз аламни доим.
Олис кечаларда айлабсиз чароқ
Куйиб кўмир бўлган қаламни доим.

Бахтиёр кунларни куйла, деган он
Шиорлар битибсиз қонингиз билан.
Ўзи йўқ қўрғонга бўлибсиз қалқон
Соддадил, фидойи жонингиз билан.

Номард бу дунёнинг кирдикорлари
Яхшидир, ёмондир — ишингиздадир.
Армонлар, узрлар кетдилар бари,
Кетдингиз — дардингиз ичингиздадир.

Марҳум устозларим,
Раҳматли зотлар,
Энди сиз тинч ётинг маконингизда.
Ўкинманг, маломат қилсалар агар,
Абадий бардош бор имконингизда.

Аҳмад ХУЖА

ТАВБА

Умрнинг қирқ йили ўтибди бекор,
На бир кўчат экдим,
На бир уй қурдим...
Букун кимга керак ёзганим ашъор,
Ношуд фарзандингни кечиргил, юртим.

Букик қаддингизга бўлмадим тирак,
Мубҳам ўйлар билан яшаб ҳаётда.
Совға келтирмадим ташвишдан бўлак,
Мендан хафа бўлманг, онажон, ота!

На севиб ёлчитдим,
Ва на севилиб,
Юрагимда алвон армонлар қат-қат.
Қошингда турибман бошим эгилиб,
Тавбамни қабул эт, соҳир муҳаббат!

Батанг қулоғимга келмабди етиб,
Мозийда янграган не-не садолар.
Сизни танимабман неча йил ўтиб,
Кечиринг, Ибратдек буюк боболар,

Нима билан тўлган «Лавҳул-маҳфуз»им,
Гоҳо бўлолмадим имонда қойим.
Қачон очиларкан бу кўнгил кўзи,
Осий бир бандангни кечир, худойим...

Қафасдаги қушдек қийналар виждон,
Гарчи баҳона кўп ўзни оқлашга.
Гуноҳни ювмоққа бормикан имкон,
Умр етармикан дилни поклашга?..

ИСИРИҚ СОТУВЧИ ҚИЗ

Унинг ҳусни не дилларни адо қилади,
Қарашлари, тингланг, беун нидо қилади.
Ҳаёт шундай нағмакорки, агар истаса,
Ҳатто тенгсиз гўзални-да гадо қилади.

Ўлтирибди бозор ичра исириқ сотиб,
Паришонҳол, не-не оғир ўйларга ботиб.
Маъюс боққан илтижоли кўзлари ила
Юракларда, турли-туман ҳислар уйғотиб...

Унга боқиб, биров аста тортиб қўйди оҳ,
Биров эса қисматидан бўлмади огоҳ.
Бир зот аста одимлайди оломон аро,
Унга кўзи тушмаса, деб қўрқаман, ногоҳ!

...Мен унинг-чун ич-ичимдан ўртангайман, рост,
Лекин уни бу қисматдан этолмам халос.
Не қилардим, ҳар на унга мадад бўлсин деб,
Исириқдан бир боғ сотиб оламан, холос...

●

Ногаҳон эсган бир сабо экансан,
Нима қилар эдинг боғим оралаб.
Бир зумлик ўткинчи садо экансан,
Нечук бағрим ёқдинг, қалбим яралаб.

Нега дил мулкининг сукутин буздинг,
Тебратдинг заъфарон қалб япроғини —
Баҳор бўйларига йўғирдинг кузни,
Чалдинг умидларнинг қўнғироғини?..

●

Хаёлда жилва қилган жилони сенда кўрдим,
Дилим уйин ёритган зиёни сенда кўрдим,
Кўнгил ичинда меҳри-гиёни сенда кўрдим,
Ногоҳ нигоҳни тортган имони сенда кўрдим
Умр бўйи излаган сиймони сенда кўрдим.

Чаман бўйлаб сарсари кезиб юрган сабоман,
Фидоларинг қатори мен ҳам бир бенавоман,
Ки сувратп бутунман, лекин бағри яроман,
Фалакда оҳ-фиғоним, ҳажринг аро адоман,
Қачонки тенгсиз нозу адони сенда кўрдим!

Муҳаббат куйига ҳеч йўлимни бурмагандим,
Эшикларга бу янглиғ ўзимни урмагандим,
Биров қошида зинҳор бош эгиб турмагандим,
Келиб дунёга, Аҳмад, ҳеч нима кўрмагандим —
Шу ёшгача кўрмаган дунёни сенда кўрдим...

Қамчибек КЕНЖА

ШОИР ТУШИГА ТАЪБИР

Шавкат Раҳмонга

Тушларида учармиш фақат
Гуноҳи кам бандалар.
Туш — енгиллик.
Қуш — енгиллик.
Балки ростдир
Қачонлардир қуш бўлганимиз.
Қуш — енгиллик,
Туш — енгиллик,
Енгилликдир — тўғри сўз.
Шоир ҳам-ку фаришта эмас,
Аммо ҳартугул
Тўғри сўзни ёзар шоирлар...
Тўғри сўз ҳам енгиллик,
Демак,
Тўғри сўз қанот.
Тўғри сўзда гуноҳ йўқ.
Тушда йўқ гуноҳ,
Қушда йўқ гуноҳ.
Осмон мувозанатини
Сақлаб турса гар қушлар,
Замин мувозанатини
Сақлаб турар тўғри сўз.
Шунинг учун хайрли тун
Тилар инсон бир-бирига,
Шунинг учун хайрли туш
Тилар инсон бир-бирига.
Хайрли туш — учиб юрмоқ менимча.
Тушда учмоқ —
Осмону ер посонгисин
Тутиб турмоқ менимча.
Туш — енгиллик,
Қуш — енгиллик...
Қушдан таралгани ростдир
одамнинг,
Қаноти ҳам бўлган унинг бир замон,
Учиб юрган
Ўнгларида ҳам.

ЕТОВ

Киприк қовуштириб турар кўзларим
Кўзларинг ҳузурида
Шафқат кутиб,
Кутиб илтифот.

Тиришади етиб юрмоққа
Сенинг юрагингга
Юрагим.

Умидимни қўлидан тутиб
Етаклаб кетмоқда
Сенинг умидинг.

КУТИЛМАГАН МЕҲМОН

Кириб келди хонамга бир кеч
Кумуш сочли жийда дарахти.
Шошиб қолдим.
Ўйламовдим ҳеч —
Кутмагандай
Тасодиф бахтни.
Кўп йил бўлди — кўришмагандик...
Таклиф қилдим уй тўридан жой.
У пойгакда тураверди тик,
Сал хомушроқ эди ҳарқалай.

Ёдга олдик ўтган кунларни,
Кўз ёши ҳам қилди у бир оз.
Суҳбатимиз қовушмади кўп,
Мен бош ирғаб ўтирдим, холос.

Чоғланаркан қайтишга, секин
Кўргим келиб кирувдим, деди.
Чиқиб кетди шарпасиз, ғамгин,
Юрагимда узилди недир.

Жийда кетди.
Йўлак, хонада
Эски, таниш ва хуш бўй қолди.
Ҳамдами йўқ ғариб онадай
Бунча дилгир... деган ўй қолди.

ТАЪҚИБ

Неча йилки нигоҳимдан кетмайди сира
Кўзларимда муҳрланиб қолган
қиёфанг.
Гарчи аксинг кундан-кунга тортса-да
хира,
Кундан-кунга узайса ҳам ора-масофа,
Назаримда, сенинг маҳзун ҳолатинг
эмас,
Таъқиб қилар мени мудом бир
ҳимоясиз
Маъсума қалб титроқлари ва мажруҳ
журъат,
Ҳукм этилган айбнома, нафрат сояси.

Ойбек ТЎРАҚУЛОВ

ЁЛҒИЗЛИК

Мана —
Ўша сокин ва маъюс дарахт,
Кузнинг бағритошлигидан
тўкилиб кетган
сочлари.
Лек, ҳув ана, яланғоч
шохларин учида,
осилиб турибди
ёлғиз бир япроқ.
Ранглари сарғайган —
менинг ғамгин юзларим
каби.
...Ногоҳ дарахт қаттиқ
силкинди
Япроқ чирт узилди.
Шўнғиди ерга.
Шунда дарахт беҳол
ингради:
«Оҳ... айрилдим сўнгги
дарддошимдан ҳам...»

САБР

Кутаман. Чидайман.
Ниҳояси йўқдур
сабримнинг
Тоқат деб аталмиш
улкан денгизнинг
тубида хотиржам мудрайман.
Сиз беролмассиз балки
бунга дош.
Балки бақирарсиз
телбаларча сиз.
Тўлиб кетар балки
сабр косангиз
Чидай олмай бу ёлғизликка.
Мен эса жим...
Ётаман,
чидамни маҳкам қучоқлаб.
Чунки менда сабрнинг
косаси йўқдур.
Фақат сабр бор,
Сабр бор, холос...

СЕН ВА МЕН

Мен
сенга бермоқ учун
чўғдай
қип-қизил юрагимни
оққоғозга оҳиста ўраб
конвертга солдим.
Сен —
бўш конвертни қўлимга
қайтариб
бердинг:
— Виждонингни ҳам солиб бер,
дея.
Шунда туйқус
виждоним
сесканиб кетди!..

Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ

Тошкентнинг бир япроғи

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги шу йилнинг 16 апрел сонида 20—30-йилларда хорижда таълим олган туркистонлик бир гуруҳ талабалар суратини эълон қилди ва улар ҳақида кимда қандай маълумот бўлса, хабар қилишни сўради. Шу сабабга кўра мен ҳам суратдаги иккинчи қатор, ўнгдан биринчи турган (суратда у киши номи бошқа биров билан чалкаштириб берилган) Аҳмаджон Иброҳим Ўқой ҳақида ҳикоя қилмоқчиман. Аслида у киши амаким бўлади ва тақдир тақозоси билан Туркияда яшаб, ўша ерда вафот этган. Мен Туркияга сафарим натижасида «Туркистон япроқлари» деган ҳужжатли қисса ёздим. Қиссанинг муқаддимаси «Ёшлик» журналининг биринчи сонида эълон қилинди. Бу мақола бевосита амаким тақдири ҳақида.

●

ТУРКИЯДА — ИСТАНБУЛ ВА АНҚАРА шаҳарларида уч ярим ҳафта бўлдим. Бу давр ичида юзлаб туркистонликлар — ватандошларимиз билан учрашиб, суҳбатлашдим. Айниқса, Аҳмаджон амакимнинг беваси, фарзандлари ва неваралари билан учрашув ҳаяжонли ўтди. Амаким қабрини зиёрат қилишдаги руҳий ҳолатимни, қалб ороми, руҳ хотиржамлигини сўз билан ифода қилолмайман. Буни қарангки, қўшни давлатларда бутун умр яшаб келибмиз-ку, бироқ бир-биримиздан бехабар бўлибмиз, хабар топишга марказ сиёсати йўл бермаган.

Хўш, Аҳмаджон амаким қандай киши бўлган? Бу саволга унинг ўз қўли билан бундан 52 йилча аввал (1941 йилнинг 15 июнида) ёзилган таржимаи ҳоли аниқ жавоб беради. (Таржимаи ҳолнинг асл нусхаси Истанбулда Аҳмаджон амакимнинг иккинчи оиласи бўлмиш Невинхонимнинг хонадонида авайлаб сақланади, мен ундан нусха кўчириб олдим). Марҳамат, амакимнинг 1941 йилгача бўлган таржимаи ҳоли билан танишинг:

●

«Туркистоннинг Тошкент шаҳрида 1900 йилнинг кузида туғилганман. (Тошкентдан чиқиб кетаётганда паспортда қайд этилгандай, ушбу тарих туғилганлик гувоҳномасида 10.10.1897 йил деб кўрсатилган). Отамнинг исми Иброҳим бўлиб, у фақир бир оиладан чиққан эди. Бувамнинг номи Карим бўлиб, Чимкентга яқин бўлган Сайрам деган жойдан эди. У кўнчилик билан шуғулланарди. Отам ҳам ушбу ҳунарни жуда яхши ўрганиб, ота касбини ривожлантирган. Қобилиятли ва жуда тадбиркор бўлганлигидан Тошкентда катта бир кўнчилик фабрикасини очишга муяссар бўлган ва Тошкентнинг йирик зангинлари сафидан ўрин олган. Отамнинг фирмаси Чор замонасидаги рус тижорат уйлари китобида Иброҳим Ҳожи Каримбой(ев) исми билан ёзиб қўйилган эди. Онам Исматуллоҳ қизи Сифатхоним бўлиб, уй-жой ва ер-мулк соҳиби бўлган бир ҳунарманд бўзчи оиласидан эди. Асосан оилавий ишлар билан банд бўлган.

Отам кўп хайрпарвар, вазиятни яхши англайдиган, ишларини жуда яхши идора эта оладиган, том маънодаги демократ бир инсон эди. Ўз ишчилари билан «гап» ўйнарди. Бой бўлиб кетган замонасида ҳам ҳамиша ўз дўстларига содиқ қолган (Гап ҳафтада бир марта жума кунлари, кечки пайт чақириларди, унда 40—50 ёхуд 100га қадар ўзаро синашта дўстлар йиғилишарди. Зиёратга йиғилган чоғда миллий ва ижтимоий масалалар оғизга олинар ва ҳал қилиниши зарур бўлган масалалар ҳал этиларди. Хулоса шуки, бундай йиғилишлар инқилоб замонида кўп яхши ишларни амалга оширишда ёрдам берган).

Отам диндор ва дин ишлари билан боғлиқ бўлганлиги сабабли ҳамиша дин йўлида хизмат қилишликни унутмади. Шу сабабдан Тошкентда Беда бозорига яқин бўлган кўнчилар маҳалласида бир жомеъ ва мадраса қурдирган ва бозордаги бир қанча дўконларни идора этиб туришлик учун вақф берган. Отам меҳнат қилишни кўп севарди ва болаларини ҳам шунга мажбур қилганди. Меҳнат қилмайдиган одамни ҳеч севмасди.

Отам, юқорида айтилганидек, диндор ва муллаларнинг таъсири остида бўлганлигидан мени эски усулдаги бир мактабга берди (1907-йилда). Бир йилдан кейин бу мактабга ҳам, бир даража бўлса-да, янгилик киритилди. Бу бошланғич мактабни битирганимдан кейин (1910-йиллар) отам мадрасада таҳсил олишимни истаганми, мени ўз мадрасасига ўқишга берди. Бир йил зўр-базўр ўқигандан кейин мадрасани тарк этиб, рус мактабига кетдим. Отамнинг тижорат ишлари учун русча биладиган одамга эҳтиёж сезилди, шу боис мен рус-туземм мактабига ўқишга кирдим. Бу мактабни 1911—14 йилларда ўқиб, уни битиргандан кейин руслар таъсирига тушиб қолишдан қўрқиб отам ўқишни давом эттиришимни истамади. Бироқ у ўзининг тижорат ишларида ёрдам беришим мумкинлигиданми, ўзи билан мени Русия саёҳатига олиб кетди.

Отамнинг ишларида фойдам тегсин деган ўйга бориб, таҳсилни мустақил равишда домуллалардан дарс олиш йўли билан хусусий мактабда (курсда) давом эттиришнинг имкони туғилди. Шундай қилиб, 1920 йили янги очилган совет мактабида ўқишни давом эттирмоқчи бўлиб охирги синфга имтиҳон топшириб кирдим ва бир йилдан камроқ муддат ичида ушбу мактабни битирдим. 1921 йили Тошкент университетига киришга муваффақ бўлдим. Бу ерда бир йил таҳсил кўргач ва иккинчи курснинг имтиҳонларини топширгач, 1922 йилнинг кузида Олмонияга кетдим.

Чор ҳукуматининг мустамлакачилик сиёсати ва муллаларнинг тушунчалари тор бўлганлиги ва рамкага тушиб қолганлиги туфайли эзилиб қолган Туркистон дунё маданияти ва илғор фикрлардан анча узоқлашиб қолганди. Чор Русиясига бундай шакл маъқул эди. Ҳаммага маълум бўлган 1917 йилнинг Октябр инқилобидан кейин Туркистонда ҳам уйғониш даври бошланди. Бундан аввалги бўлиб ўтган 1905 йилдаги рус-япон урушида Чор Русиясининг мағлубиятга учраши натижасида юз берган инқилоб, Туркистонга нисбатан қилинаётган тазйиқни бир даража сусайтиришга олиб келиб, халқда, бироз бўлса-да, эркин фикр уйғотди. Бироқ бу узоққа чўзилмади, озгина вақт ўтгандан кейин такрор яна эски шакл қайтиб келди. Аммо турли хил бурилишлар шаклида рўй берган бундай ўзгариш барибир 1917 йил инқилобидан кейин халқ орасида уйғониш ҳаракатларига сабаб бўлди.

Бу даврлардаги босилиб чиққан нашрлар ва ўша замоннинг мунаввар кишилари ўқиш ва ўқитиш ишлари билан банд эдилар. 1905 йилда рўй берган илк ишлардан бири Тошкентда бир Жамияти Хайрия очилди ва ушбу жамиятнинг ёрдами билан рус таъсири ва рус мактабларга нафрат кўзи билан қаровчи халқнинг ва мунаввар туркистонликларнинг зеҳниятига мос тушадиган кишиларни Туркияга ўқишга юбора бошлади. Бу ҳаракатни кўрган руслар мазкур жамиятга ва илғор фикрли кишиларга очиқдан-очиқ монеълик қилдилар.

Табиийки, 1917 йилда рўй берган инқилобдан кейин ўқиш ва ўқитиш ишлари уларнинг қўлида эди. Айниқса, 1918 йилдан бошлаб 1921 йилга қадар бутун Ғарбий Туркистонда инқилоб мафкурасига қарши юритилган истиқлол мужодаласи ва бу курашда берилган кўпдан-кўп қурбонлар охири самара берди, ўқимишли одамларга эҳтиёж мавжудлиги ҳақидаги фикрлар илгари сурилди ва уни ривож топтирмаклик учун рус таъсиридан узоқда бўлган ерларга, хусусан, Туркия ва Олмонияга талабалар жўнатиш масаласи Туркистон миллиётчилари тарафидан ўртага ташланди ва уни амалга оширишлик мақсадида катта ташвиқот ишлари бошлаб юборилди.

БУ ЗАМОНДА ТУРКИСТОНДА учта жумҳурият мавжуд эди. Туркистон жумҳурияти, Бухоро жумҳурияти ва Хева жумҳурияти. Бу жараён биринчи навбатда Бухоро жумҳуриятида бошланди. Бухоро ҳукумати бунга аслида ёрдам кўрсатди. Туркистон жумҳуриятида эса иш бошида руслар бўлганлиги сабабидан бу масала хусусий тарздаги бир иш сифатида олиб борилди. Жамиятга аъзо бўлганлар университет ва лицей талабаларидан иборат эди.

Менинг измимда бўлган «Қўноқ» номидаги мактабда ўқиш ва ўқитиш ишларини олиб боришлик лозим бўлганлигидан ушбу жамиятга ёрдам бериш ҳақида газета ва бошқа нашрларда, шунингдек, турли шаҳарларга одам юбориш йўли билан бутун Ғарбий Туркистонда тарғибот ишлари бошлаб юборилди. Натижа кутилгандан зиёда бўлди: фақат шаҳарлардан эмас, қишлоқлардан ҳам ўқишни истаган ёшлар жамиятга, Тошкентга оқиб кела бошлади.

Айрим қишлоқлардан халқ ўз фарзандларини етаклаб олиб келарди. Талабаларнинг бундай ташаббуси орқали вужудга келган вазиятдан Туркистон ҳукумати айрим миллиётчиларнинг таъсири остида ва Лениннинг Шарқ сиёсати ҳақидаги фикридан воқиф бўлганлигидан Туркистон жумҳуриятидан ҳам талабалар юборишга мажбур бўлиб қолди.

СУРАТДА: Аҳмаджон ИБРОҲИМ ЎҚОЙ

1922 йилнинг охирига қадар Туркистондан чет элларга турли-туман йўллар билан 200га яқин талаба ўқишга юборилди. 25 талаба Туркияга, 25 талаба Озарбойжонга (Бокуга), 50га яқин талаба Москвага ва 74 талаба Олмонияга ўқишга юборилди. Олмонияга юборилган талабаларнинг 56таси Бухоро жумҳуриятидан, 16таси Туркистон жумҳуриятидан ва икки талаба Хева жумҳуриятидан эди.

Олмонияга жўнатилган талабалар билан биргаликда Берлинга келдим. Катта илм даргоҳига кирмаклик учун Тошкентда рус мактабидан олганим — шаҳодатнома ўтмаганлиги сабабли Берлинда хусусий бир мактаб (Фаскелмани Абитуриент — Скууле)га кириб, икки йил ўқидим. 1725 йилнинг 27 сентябрида лицейни битириб, Берлиндаги Олий Техника мактабига кирдим. Ушбу илм даргоҳини 1930 йилда якунладим. Қўлимга диплом олдим. Шундан кейин Геология илмий-тадқиқот институтида икки йил ишладим ва илмий иш ёзиб, 1932 йилнинг 26 февралида муҳандислик бўйича докторлик диссертациясини ёқладим.

Туркияга қайтиб келгунимга қадар Берлин университетида иқтисод ва фалсафа бўйича маълумот олишни давом эттирдим ва профессор Шхумашер ёнида олти семестр ишладим, айни бир пайтда Туркистон истиқлол ҳаракати тарихига оид бир асар ёзишга киришдим. Берлин университетига доцент этиб тайинландим. Бу вазифада 1934 йилнинг 14 мартига қадар ишлаб турдим (Менинг илмий асарларим айри бир қоғозда илова этилади). Университетда ишлашим билан айни бир пайтда етти йил мобайнида мингдан зиёд болаларга молия соҳасидан дарс бердим.

Туркистон жумҳуриятидан келган талабаларнинг қўлларида фақат бир йилга мўлжалланган таъминот қоғозлари бор эди. Ундан уёғи нима бўлиши номаълум эди. Биз келган замонда олмон бозори инфляцияга учраган эди. Бироқ биз келтирган пуллар Америка доллари бўлгани сабабли биз оз пул сарфлаб кун кечирганимиздан, сармоямиз 1924 йилнинг бошига қадар етди. Бухоро жумҳурияти Туркистон ва Хева жумҳуриятларига нисбатан анча сарбаст бўлганлигидан талабаларининг таъминот учун тез-тез 125 минг доллар миқдорида Берлин банкига пул юбориб турарди. Кўплаб қоракўл терисини ҳам жўнатиб турарди.

Талабаларни идора этиб туришлик учун уч кишидан ташкил топган (Олимжон, Абдулвоҳид...) бир маориф комиссияси бор эди ва Берлинда Бухоро жумҳурияти ҳисобига сотиб олинган ва Берлин, В. Гейс бергстрит, 39да жойлашган уй бўларди. 1915 йилда Берлиндаги барча талабалар мана шу уйга тўпланишганди. Шундан сўнг Ўзбекистон жумҳуриятига Бухоро жумҳурияти қўшиб юборилгач, биз ўзгача таъминотга ўтдик. Ушбу таъминот 1929 йилгача давом этди. 1925 йилдан эътиборан Бухоро, Туркистон ва Хева ҳукуматларида рўй берган ўзгаришлар натижасида аста-секин болшевик руҳидаги ҳаракатлар қўзғала бошлади ва тадрижий суратда турли-туман баҳоналар билан талабаларни қайтариб олиб кета бошладилар.

Русларнинг бу сиёсатига қарши биз илғор фикрли талабалар бирлашиб, ўзга сиёсат юргизишга ўтдик. Мақсадимиз — Олмонияда ўз таҳсилини давом эттиролмайдиган талабаларни ҳеч бўлмаганда Туркияга юбориш эди. 1926 йили Аҳмад Наим деган бир ўртоғим билан биргаликда олти талабани Туркияга юборишга эришдик. Олмонияга келган талабаларнинг ярмисидан кўпроғи мамлакатга қайтишга мажбур бўлиб қолдилар, қолган қисмининг баъзилари мактабни у ерда битиришлик учун Туркияга келдилар ва шу ерда битирдилар. Баъзилари эса Олмонияда мактабни битиргач, Туркияга келишди. Берлиндаги Туркистон талабаларининг хатти-ҳаракатларидан ўша замондаги Туркиянинг Берлиндаги элчиси Камолиддин Саъми Пошшо яхши хабардор эдилар.

Мамлакатдан чиқаётганимда ўзим билан олган ва Берлинда яшаб турганимда тежаб-асраб қолганим ҳамда Дойч-Банкда (Берлин, Курфурстендамн Эске Лейбнишштрассе) ишлаб топган пулларим ҳисобига 1930—32 йилларда мен ва ўртоғим докторлик диссертациялари устида иш олиб бордик. 1932 йилнинг охирида ўртоғим Туркияга қайтиб кетди. Ишга тайин этилди. У ҳар ойда менга маълум миқдорда пул юбориб турди. 1934 йил март ойида Истанбулга қайтдим ва университетга ишга қабул қилиндим.

Олмония мағлубиятга учрагандан кейин энг ёмон ва мудҳиш инфляция даврини бошидан кечираётган пайтда (1923 йилнинг январ ойида) мен Олмонияга келган эдим. Олмонлар бошидан кечирган изтиробларни жуда яхши биламан. Бир тарафдан халқ фақирлаша бошлаган ва моддий қийинчиликларга учраб, ишсизлик авж олса, иккинчи тарафдан болшевиклар олмон яҳудийлари билан бирлашиб, Русия ва болшевизм манфаатларига мос тушадиган тарғиботни шиддатли тусда олиб борарди. Русиянинг жаннатмакон бўлиб қолганлигидан, бойларнинг йўқ бўлиб кетганлигидан, ҳар бир киши мамнун ҳаёт кечираётганлигидан, ишсизлар йўқ эканлигидан баҳс юритиларди. Бу хусусда жуда кўплаб китоблар, номи чиққан яҳудий муҳаррирлари томонидан чоп этилган китоблар кенг равишда тарқатиларди. Буларнинг Туркистонга, Туркияга оид бўлганлари мени ниҳоятда қизиқтирарди. Бир яҳудий доктори (бу хусусдаги ёзувларим ҳозир қўлимда йўқлигидан исмини эслолмадим) Туркистонга қилган сафари ҳақида китоб ёзиб, унда туркистонликларнинг ниҳоятда эркин эканликларини, нима хоҳласалар қилишлари мумкинлигини ва фабрикаларда рус ишчиларидан анча кўп маош олаётганликлари ҳақида баҳс юритарди. Бундай асарларни ўқиб чиққач, Олмония ва бутун дунё болшевик ва яҳудийлар бўҳтони билан тўлдириб борилаётганлигидан кўп мутаассир бўлардим. Бунга қарши кураш олиб бориш керак эди. Бунинг учун Туркистоннинг истиқлол ҳаракати тарихига оид бир асар яратиш хусусида бир немис оғайним билан биргаликда ҳаракатга келдик ва майдонга тушдик. Ушбу асар Анвар Пошшо тахаллуси билан босилиб чиқди. Бу асар Туркистонда, Озарбойжонда ва бошқа ерларда болшевикларнинг ўтказган зулмлари, уларнинг иккиюзламачилиги ҳақида ҳикоя қиларди. Турк миллатига мансуб бўлганларнинг чалғиб кетмасликларига, ҳар бир инсонни туркияликлар каби фикр юритишга даъват этарди.

Ушбу асарни мен билан ёзган немис биродарларим йирик боён-хонимлардан биридир.

МЕНИНГ ҲАЁТИМДА МУҲИМ БИР РОЛ ўйнаган ва унутилмас бир из қолдирган бу боён билан 1928 йилда, сентябр ойида Берлинда танишганман. Исми Шарлота Сталтер. Берлиндаги Шарлоттенбург Контсштрассе кўчасида яшарди. Бу боён ора-сира майда-чуйда шеър ва мақолалар ёзиб турарди. У билан яхшилаб танишиб олганимдан сўнг ва қобилиятини обдон синовдан ўтказгач, туркологияга оид илмий иш олиб боришни таклиф этдим ва тадрижий суратда бу соҳага уни тортдим. Неча йиллардан бери тўплаб юрганим материаллардан фойдаланиб Анвар Пошшо китобини ёздиртирдим. Бу китобнинг дунёга келиши Адольф Хитлер иш тепасига келган вақтга тўғри келди. Бунинг учун китобни нашр эттиришнинг имкони бўлмади ва мен кутиб ўтиришни ўзимга лозим кўрмай Туркияга қайтиб келдим.

Мендан бироз кейин (апрелнинг охири, 1934 йилда) у боён ҳам бу ерга келди ва биз туркология соҳасини давом эттириб, Темурга оид бир асар яратдик. Бу асар Лейпцигда 1938 йилда чоп этилди. Бундан кейин Афғонистондан қочиб чиққан туркистонликлардан тўплаганим материаллардан фойдаланиб, «Ҳуқуқсизлар» (Дис Раштлосен) номли асарни ёздим. Бу асар ҳам босилмади. Бу боён 1934 йилдан 1939 йилнинг июл ойига қадар Туркияда яшаб турди. Биз ёзги таътил пайтида Олмонияга бориб, уч-тўрт ой Берлинда ишлар эдик. Мен қисман ўз соҳам бўйича ва қисман ушбу боён билан ҳамкорликда турк тарихига оид илмий иш билан машғул бўлардим.

Бу боён билан узоқ вақт дўстларча ҳамкорлик қилиш асносида ўз-ўзидан уйланиш масаласи ҳам кўндаланг бўлиб чиқди. Мен кўпинча дўстлар даврасида уйланиш ҳақида гап кетганда ажнабий хотинга уйлансам керак, деб фикр юритганман. Берлинда ўқиб юрган давримда туркистонлик талабалар орасида ажнабийларга уйланишга қарши қаттиқ тарғибот юритиларди. Мен танқидга учраганларнинг биринчиси эдим. Уйланишим зарур бўлгани учун бу ердаги вазиятни, яъни бизнинг ўртамиздаги алоқани яхши билганлардан махфий тутишни мувофиқ топдим ва бирмунча вақт яширин тарзда ҳаёт кечирдим. Бу боён хотин билан бир даврада ўтиришимни ва биргаликда ишлашимни укамдан бошқа яна тўрт-беш киши билишарди.

Боён хотиннинг ҳеч ким билан иши йўқ эди, немислар ишига аралашмас эди, менга кўп боғланиб қолганди ва мени севарди, шу боис шундай ҳаёт кечиришга рози эди. Отаси дастлаб ойига эллик лирадан, кейинроқ эса ҳар ойда ўн лирадан пул юбориб турди. Кейин икки йил давомида Олмониядаги тўс-тўполонлар муносабати билан бир тийин ҳам юборолмай қолди. Биз энди мен олган маошга кун кечиришга мажбур бўлдик.

Бу аёл кўп сабр-қаноатли, қийинчиликларга дош берадиган мунаввар бир киши эди. Олмонияга эндигина танилиб бораётган бир муаллиф бўлгани ҳолда овқат ҳозирлаш, кир-чир ювиш каби ишларни ўзи бажарар ва арзон-гаров матолардан ўзига кийим-бош тикиб оларди. Кийинганда ҳам гўзал кийинарди. Бечора 1939 йилнинг январ ойида рак хасталигига чалинди. Гураба касалхонасида ва профессор Тавфиқ Рамзида анча даволанди ва ниҳоят, 1939 йилнинг июл ойида Олмонияга қайтиб келдик. Берлиндаги зўр касалхонада докторларга қаратдим. Бироз аҳволи дуруст бўлгач, Бавариянинг Бамберг шаҳри-

Биз Фарангистондан олиб келинган бир китоб билан танишиб чиқдик. Бу китоб испаниялик машҳур сайёҳ Руи Гонсалес де Клавихонинг «Темурбек саройига саёҳат кундалиги» бўлиб, уни фаранг тилига таниқли муаррих олим, профессор Люсйен Кэрен ўгирган ҳамда бебаҳо суратлар билан нашр қилдирган экан. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» (1993 й. 2-апрел) ҳафталигида эълон қилинган мақолада китобнинг фазилатлари ва аҳамияти ҳақида батафсил сўз юритилган. Мақолада профессор Люсйен Кэрен ўз нашрининг сўнггида соҳибқирон Амир Темурнинг Оврупо қиролларига юборган мактубларининг форсий ва лотинча нусхаларини фаранг тилига ўгирилган таржималари билан илова тарзида келтирган, деган маълумот берилганди. Биз шу мактублар билан ўқувчиларни тўла таништиришни лозим топдик.

Дарвоқе, Кэрен Париждаги Миллий кутубхонада сақланиб келинаётган бу мактублар хусусида қуйидагича маълумот беради: «Фарангистон қироли ҳузурида бўлган Султония архиепископи Иоанн ихтиёрдаги мактублар Миллий кутубхона архивида сақланиб келинмоқда. Улар тўрт гуруҳга ажратилган: 1) Темурбекнинг Фарангистон қиролига йўллаган биринчи мактубининг форс тилидаги асл нусхаси; 2) Яна бир мактубнинг (эҳтимол, архиепископ Иоанн томонидан лотинчага ўгирилган) таржима нусхаси; 3)Мироншоҳ мирзонинг насроний қиролларга йўллаган мактубининг лотин тилига қилинган таржимаси (асл нусхани архиепископ Иоанн Англия қиролига кўрсатиш учун ўзи билан олиб кетган бўлиши мумкин — Р. Х., Р. Қ.); 4) Фарангистон қироли Карл VIнинг Темурбекка йўллаган жавоб мактубининг лотин тилидаги нусхаси».

Шунингдек, Люсйен Кэрен бу китобга Амир Темурнинг Кастилия қироли Генрих IIIга йўллаган мактубининг испан тилидаги нусхаси ҳамда ўзи ўгирган фарангча таржимаси текстларини ҳам киритган. Мактуб тепасига «Ушбу нома Темурбек томонидан Кастилия қироли дон Генрихга 1402 йилнинг август ойида жўнатилган эди», деб ёзиб қўйилган.

Юқоридаги бешта мактубни лотинча ва фарангча таржима нусхаларидан фойдаланган ҳолда ўзбек тилига ўгирдик. Биз бу таржималарни мактубларнинг аслига ёхуд лотинча, фарангча ва испанчага ўгирилган нусхаларига тамомила монанддир, деган даъводан йироқмиз, албатта.

ТАРЖИМОНЛАР

АМИР ТЕМУРНИНГ ОВРУПО ҚИРОЛЛАРИ БИЛАН ЁЗИШМАЛАРИ

АМИР ТЕМУРНИНГ ФАРАНГИСТОН ҚИРОЛИ ҚАРЛ VI ГА ЙЎЛЛАГАН НОМАСИ

Улуғ Амир Темур Кўрагон умрлари зиёда бўлғай.

Малик Ре де Франса («Фарангистон қироли» маъносида — **Тарж.**) бу дўстингизнинг юз минг саломи ва истакларини бир жаҳон орзулари билан қабул қилғайсиз.

Амири Кабир ҳазратларига мустажоб бўлғувчи дуоларни етказишдан сўнг маълум бўлғайки, таълим берғувчи Кафар («монах» маъносида) Франкас (Франциск) бу томонга ҳазратнинг мактубларини олиб етиб келди ва ул Амири Кабирнинг олижанобликлари, азаматлиги ва улуғворликларини баён этдики, бундан ниҳоятда хурсанд бўлдик. Шунинг билан бирга у сизнинг душманларимиз устига кўп сонли лашкар билан отланганингизни ҳам сўзлади. Оллоҳ таолонинг кўмаги бирла улар забун бўлғайлар.

Бундан сўнг навқирон ходим — подшоликнинг Мор Хасеси (архиепископ Иоанн) хизматингизга юборилади. У сизнинг ҳузурингизда воқеаларни сўзлаб берғусидир.

Энди ул Амири Кабирдан илтимосимиз ва умидимиз шулки, бизга муборак мактубларини ҳамиша йўллаб турсалар, токи улар бизни Амири Кабирнинг саломатликларидан хабардор этиб, бу соҳада хотиримизни жам қилғай. Яна, ҳазратлари ўз тожирларини биз томон юборсалар ва биз уларнинг ҳурмат-эътиборларини бажо келтирсак, уларнинг ҳурмат-иззатлари сақланса, уларга ҳеч ким зўрлик кўрсатмаса, зиён етказмаса.

Чунки дунё тожирлар билан ободдир. Рисолатни (элчилик) ҳам ўрнатурмиз.

Давлатлари узоқ йиллар компронликда бўлсин.

Ҳижрий 805 йил муҳаррам ойининг аввалида (милодий 1402 1 август) ёзилди.

АМИР ТЕМУРНИНГ ФАРАНГИСТОН ҚИРОЛИ ҚАРЛ VI ГА ЙЎЛЛАГАН ИККИНЧИ НОМАСИ

Биз ким, Амир Темур Кўрагон сўзимиз.

Аслзода ва музаффар дўстимиз қирол ҳазратларига, дунё учун бағоят фойдали, буюк жангларнинг ғолиби, малик ва султон, Фарангистон ва бошқа кўпгина халқларнинг қиролига саломлар йўллаймиз ҳамда осойишталик тилаймиз.

Ҳақиқий дўст сифатида, биз сизнинг кишварингизнинг ҳамиша равнақда бўлмоғини истаймиз. Бунинг боиси шулдирким, сизнинг номингизни узоқ-узоқ ўлкаларда ҳам биладилар ва сизнинг барча қироллар орасидаги обрў-эътиборингиз тўғрисида бутун Шарқ архиепископи, бир вақтлар фаранглар томонидан менинг ҳузуримга жўнатилган монах Жан бизга ҳикоя қилиб бердилар. Ул кишининг ҳикоялари ҳам монах Франциск Сатруникига жуда ўхшаш бўлиб, салтанатингиз тасарруфининг кўплаб, хусусан, ҳозирги кундаги ўлкаларгача кенгайганлигини биз яқинда Туркияда бўлганимизда эшитдик. Бундан ташқари, тижорат аҳли ва бошқаларнинг манфаатлари тўғрисида ҳам эшитдик. Саройингизнинг улуғворлиги, қудрати ва тартиб-қоидалари бизни мамнун қилди.

Сизнинг турк Боязид билан орангизнинг совуқлигини эшитдик. Ул султон мен билан бир тузум ва бир дин одами бўлишига қарамасдан, орамизда тузилган битимни ҳурмат қилмади. Оқибат, биз ва дўстларимиз уни синдиришга азм этдик. Биродарларимизнинг даъвати ҳамда сизга берган ваъдамизга амал қилиб, сиз ва биз учун бир хил ғаним бўлғон Туркия султонига қарши юриш қилдик. Оллоҳнинг мадади бирла қисқа муддат ичида султон Боязиднинг бутун қўшинини тор-мор келтирдик.

Буюк ҳукмдорлар ва дўстлар ўртасидаги улуғ ишлар ҳақида бир-бирларини огоҳ этиш одатига бўйсуниб, мазкур архиепископ Жанни сиз жанобларининг ҳузурига жўнатдик, токи ул киши бизнинг мамлакатимиз ва ҳозирги аҳволимиз, шунинг бирла, сўнгги пайтларда бул ўлкаларда сизнинг ғанимингизга нисбатан содир бўлган воқеалар тўғрисинда сизни хабардор этсинлар, батафсил сўзлаб берсинлар. Тағин ул зот сизлар билан бўлган дўстлигимиз ва иттифоқимиз, сиз ва сизнинг одамларингизга ҳурмат-эътиборимиз ҳамда биродарлигимиз равнақи йўлида шу кунларда бажарилаётган кўпгина фойдали тадбирлар ҳақинда ҳам ҳикоя қилғайлар. Ул зотни ҳам сизнинг, ҳам бизнинг одамимиз тариқасинда тавсия этмоқдамиз; ул кишини диний масалалардан ташқари, бошқа барча масалаларда ишончли вакил, деб тинглағайсиз.

Бизнинг истагимиз — сизнинг саломатлигингиз устивор бўлсин; сизнинг ва бизнинг одамларимиз бу икки эътиборли мамлакат ўртасида ўзаро бориш-келиш қилсинлар, токи сизнинг ва бизнинг улуғворлигимиз ҳамма ерда мақтовга лойиқ бўлсин. Тижорат ишларининг фойдали бўлувига ҳам эришайлик.

Қолғон бошқа ишлар, фаолиятимиз ва режаларимиз хусусида ушбу архиепископ сизга сўзлаб берур, чунки ул киши бу мамлакатда узоқ вақт бўлдилар ва кўп нарсани биладилар.

Ҳижрий 805 йил муҳаррам ойининг биринчи кунида (милодий 1402 йил 1 август) Сивасда берилди.

АМИР ТЕМУР ЎҒЛИ МИРОНШОҲ МИРЗОНИНГ ОВРУПО ҚИРОЛЛАРИГА ЙЎЛЛАГАН НОМАСИ

Биз ким, Мироншоҳ, Кўрагон сўзимиз.

Насроний динидагилар орасиндан танлаб олинган, Оллоҳ суйган қудратли қироллар, ҳукмдорлар, жамоалар ва франкларнинг ҳазрати олийларига саломлар бўлсин.

Биз дўстона сизларга маълум қиламизки, магар сизлар хоҳиш билдириб, бизнинг юртларга ташриф буюрсангизлар, ҳамма нарсани сизнинг дидингизга мос келадирғон ҳолатда тайёр этгумиздир, негаки зулҳижжа ойидаги ёзишмалар саломнома тарзидаги тинчлик, дўстлик ва Тангри томонидан бахт-иқбол йўлинда нимаики мақбул кўрилган бўлса, ўшаларни тилаб битилган мактублардир.

Ушбу мактубнинг ёзилишига бутун Осиё архиепископи Жандан олинган хабарлар сабаб бўлди, боиси мен уни дастлаб сизларнинг иккита машҳур шаҳрингиз — Генуя ва Венецияга мактублар ила жўнатиб эрдим. Ул зот у томонлардан сизларнинг салтанатларингизга оид кўпгина хушхабарлар келтирдилар. Бундан ташқари, бу ўртада монах Франсуа Сатру ҳам ташриф буюрдилар ва яхши кутиб олиндилар.

Сизлар ва сизларнинг одамларингизга нисбатан дўстликка мойил бўлғон падари бузрукворимиз ва биз ҳам уларнинг ахборотларини ҳисобга олиб, кўпгина ишлар қилдик ва қилмоқдамиз. Чунки уларнинг маслаҳатларига кўра, ҳозирги кунда жуда кучли бўлган бизнинг умумий душманга юзма-юз бўлдик, биз уни мағлуб этдик, синдирдик ва маълумингизким, яна шундоқ қилғаймиз. Бунинг учун Оллоҳ Таолога шукроналар айтурмиз ва хоҳлаймизким, орамиздаги дўстлик янада камол топсин.

Падари бузрукворимиз ўшал архиепископнинг бизга бўлган садоқатини кўргач, ул кишини сизларни барча воқеадан хабардор қилмоқ, бизнинг енгилмас куч-қудратимиз, амалга ошираётган ишларимиз, хатти-ҳаракатимиз, шунингдек, бу ўлкаларнинг афзалликлари ҳақинда ахборот бермоқ ниятинда ҳузурларингизга жўнатдилар.

Тожирлар хусусинда эса, биз истардикки, улар биз томонларға омон-эсон етиб келсинлар ва улар ҳозир ҳам шундайдирлар (насроний диндаги кишилар назарда тутиляпти — **М. Х., Р. Қ.**), бизникилар сизларнинг юртингизда, сизларники эса бизнинг юртларда хавф-хатардан холи бўлсинлар. Алқисса, сиз билан бизнинг ўртамизда диний тафовут бўлишига қарамасдан, биз бу дунёда барчанинг, хусусан, тижорат аҳлининг манфаати йўлинда дўстликни асраб-авайламоғимиз зарурдир.

Бизда амалга оширилган бошқа ишлар ҳақинда ул архиепископ жаноблари сўзлаб берғусидир; шул боисдан ул зотни ишончли вакил тариқасинда тинглағайсизлар ва хизматларининг кўплигини инобатга олиб, биз каби ҳурматларини ўрнига қўйғайсизлар.

Мактуб ҳижрий 805 йилнинг юқорида кўрсатилган ойида Сивасда топширилди.

ФАРАНГИСТОН ҚИРОЛИ КАРЛ VI НИНГ АМИР ТЕМУРГА ЖАВОБ МАКТУБИ

Карл, худонинг суюкли бандаси, франклар қироли, шавкатли ва музаффар ҳоқон Темурбей жаноби олийларига саломлар йўллайди, осойишталик тилайди.

Қудратли ва музаффар ҳукмдор, маълумингизким, шавкатли қироллар ва ном таратган подшолар ўзларининг диний мазҳабларидан, забони, дунёқараши ва қонунларининг турли-туманлигидан қатъий назар, хоҳиш билдириб, иттифоқ бўлсалар, ошно тутинсалар, улар қўл остидаги аҳли фуқаронинг ҳам тинч-осойишталигини таъминланган бўлур эрди. Шу боисдан, сиз шавкатли ва музаффар ҳукмдорнинг архиепископ Иоанн жаноблари орқали юборган номангизни оларканмиз, бу мактублар орқали сиз олий ҳазратнинг бизга саломлар йўллаганингизни, бизнинг мамлакатимиз майдони ва қироллигимиз имкониятлари хусусида маълумот сўраганингизни ҳамда Оллоҳнинг инояти бирла душманимиз Боязид устидан зафар қучганингизни билиб олдик.

Маълумингизким, бу номалар бизга биргина завқ бағишлаб қолмайдир, боз устига, сиз олий ҳазратларига маъқул бўлганидек, бизнинг ва ўзга насроний давлатларнинг тожирлари сизнинг фуқароларингиз билан савдо-сотиқ қилсалар, ўз молларини хавф-хатарсиз олиб бориш, айирбошлаш имкониятига эга бўлсалар ҳамда сизнинг тасарруфингиздаги ерларда эмин-эркин юрсалар. Алқисса, ўзингиз айтганингиздек, биздан олдинги ҳукмдорлар даврида худди шундай бўлган. Ўз навбатида биз ҳам сизнинг улуғ илтифотингизга самимий, ўшал азму қарор бирла жавоб берурмиз, токи сизнинг одамларингиз ҳам бизникилар сизнинг мамлакатингизда бўлгани каби, бизнинг ерлар ва музофотларга келсинлар, савдо-сотиқ билан машғул бўлсинлар. Бу ишда бизнинг вафо қилажагимизни, ваъдамизнинкг барқарорлигини ўртадаги элчимиз архиепископ Иоаннинг ўз оғзидан ҳам эшитғайсиз. Ҳазрати олийлари унинг содиқлиги ва бизнинг хайрихоҳлигимизни инобатга олиб, ул зотга ишонч билдирсалар. Бундан буён ул зот сизнинг измингиздаги мамлакатлардан биз тарафга ўтиш имкониятига эга бўлган он ўз фаолиятининг давоми борасинда бизга ахборот бериб борур.

Ва, ниҳоят, сиз олий ҳукмдорнинг ўз қўл остингиздаги ўлкаларда яшаётган насроний мазҳабига мансуб фуқароларга нисбатан мурувватли бўлаётганингизни ҳам эшитдик, бунинг учун сизга ўз миннатдорчилигимизни баён этгумиздир. Биз ҳам сиз ҳазратларининг фуқароларига, насиб этгудек бўлса, бундан ҳам зиёда мулозимат кўрсатишга ҳаракат қилурмиз.

Нома милодий минг тўрт юз учунчи йилнинг 15 июнида Парижда битилди.

АМИР ТЕМУРНИНГ КАСТИЛИЯ ҚИРОЛИ ГЕНРИХ III ГА ЙЎЛЛАГАН МАКТУБИ

Подшо ва соҳибқирон Темурбекдан Кастилия шаҳарлари ва ерлари ҳамда Испания Леони қиролига.

Узоқ йиллар шуҳратли ва фароғатли, ҳамиятли ва марҳаматли умр кўринг. Сизга маълум қилғаймизким, Пайо ва Эрнан Санчес (Пайо де Сото Майор ва Эрнан Санчес де Паласуелос — **М. Х., Р.Қ.**) орқали жўнатган номангиз бешикаст етиб келди. Биз анинг дўстлик ва яхши муносабатларни ривожлантиришга оид мазмуни билан танишиб чиқдик. Ҳеч бир шубҳа йўқки, номангиз шароитингизнинг гўзаллиги, ўтган йиллар мобайнида қироллигингизнинг тинчлик борасинда устиворлиги, ҳаракатларининг қатъийлигини ўзида акс эттирибдур.

Мен буюк Тангрига илтижо қилурманки, у сизнинг салтанатингизни роҳи мустақимда сақласин ва давлатингиз умрини жуда кўп кеча-кундузларга узайтирсин, пайғамбарлар таҳсинига сазовор бўлсин!

Алқисса, султон Боязид ўз ҳуқуқ доирасиндан чиқиб, ўртада низолар пайдо қилди, парокандалик туғдириш, подшолар ва ҳукмдорларга ҳукм ўтказиш тўғрисинда хусуматли фармонлар берди, бизнинг огоҳлантиришларимизга қулоқ осмади, зиғирча ҳайиқмади. Андин сўнг биз ҳам буюк Тангри номи билан унинг устига сон-саноқсиз туғларимизни кўтардик. Биз жангларда тобланган лашкарларимизни ани жазога маҳкум этмоқ ниятинда насроний мамлакатлар ерларига бошладик, йўл-йўлакай кўплаб насроний шаҳар ҳамда қалъаларни озод қилдик ва келишмовчилигимизни жангнинг тақдирига ҳавола этдик.

Ўртамизда жанг бошланиб, Оллоҳнинг иродаси ва паноҳи остида биз уни мағлуб этдик, чунки буюк Тангрининг — барча нарсаларнинг яратгувчиси ва халоскорининг паноҳидан ўзга паноҳ йўқдир. Биз Йилдирим Боязид ва унинг ўғли Мустафони асир олдик. Улар бизнинг қўлимизга тушдилар, қўшинини қириб ташладик, одамларини қиличдан ўтказдик, бизнинг найзамиз ва қиличимиздан мавҳ бўлдилар, ер уларнинг қонига бўялди. Бизникилар уларнинг жасадларини ҳайвонларга ташладилар, омон қолганлари тўс-тўполонда ялонғоч, ялангоёқ қочдилар. Оллоҳнинг инояти бирлан, бу чопарлар хабардор бўлганларидек, барча насроний қиролларга уларнинг шаҳар ва қўрғонларини биз марҳамат қилиб қайтариб бердик.

Лотин ва фаранг тилларидаги нусхалалардан Раҳим ҚИЛИЧЕВ ва Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ таржималари

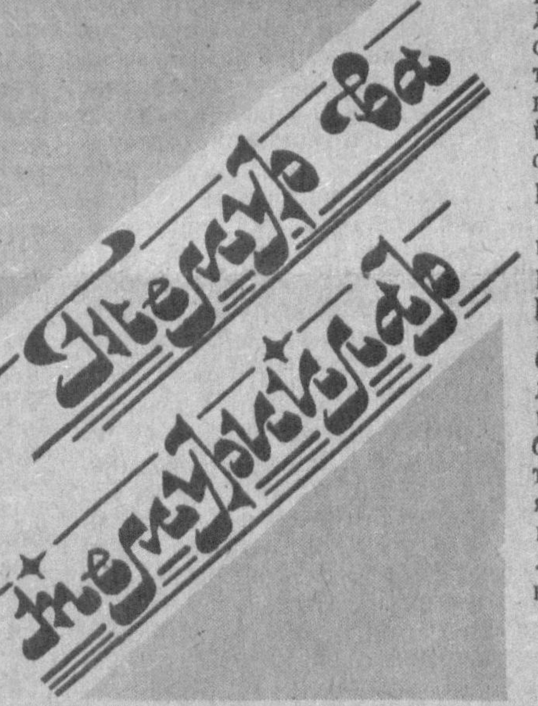

га, ота-онасининг олдига олиб келдим ва ўзим Истанбулга қайтиб келдим. Январь ойининг бешинчи куни Бамбергда вафот этди. Ушбу муносабат билан январ ойининг ўн бешинчи куни «Туркиш Пост» газетасида эълон бердим. Шундай қилиб, айрилиб қолганим аёл билан мен беш йил бирга юрдим, яшадим. Қўноқ бўлган жойларимнинг адреслари тубандагича:

1. 1934 йилнинг апрел ойидан то ноябр ойига қадар Аёз пошшода, Гумтиш суви кўчаси, Шафақ уйида, бешинчи доирада.
2. 1934 йилнинг ноябр ойидан то 1936 йилнинг июн ойигача Таълимхонада, Абдуллоҳ Ҳамид кўчасида, Ванус уйида.
3. 1936 йилнинг июн ойидан то сентябр ойининг охирига қадар Берлинда Паулсбернс штрассе, 7.
4. 1936 йилнинг октябр ойидан 1937 йилнинг июн ойига қадар Жаҳонгирда, Хавёр кўчаси, 58, Сакарё уйида.
5. 1937 йилнинг июн ойидан сентябр ойининг охирига қадар Берлинда Тиергартен деган жойда.
6. 1937 йилнинг октябр ойидан 1938 йилнинг июн ойигача Жаҳонгирда, Хавёр кўчаси, 58, Сакарё уйида.
7. 1938 йилнинг июн ойидан ноябр ойига қадар Берлинда, В. 50. Зуҳрин дер штрассе, бей фрау Орлич.
8. 1938 йилнинг ноябр ойидан 1939 йилнинг июл ойига қадар Таълимхонада, Абдуллоҳ Ҳамид жаддаси, Юксал уйида.
9. 1939 йилнинг июл ойидан ноябр ойига қадар боён Сталтер, Берлин. Стенглиз Эдинетзер клиник, сўнгра Бавариyда Бамберг шаҳрида, Вайда, 15-уйда турдим.

1940 йилнинг 5 январида вафот этган боён Сталтер Бамбергдаги протестантлар мозорида дафн этилгандир. Қабр тошига «Шарлотта Сталтер — Ўқой» деб ёзилгандир.

Берлинда бўлган пайтларимда шарқ ва айниқса, туркологияга оид масалалар билан шуғулланганимда шунга алоқадор бўлган зотлар билан доимо Туркистонинг бир кунмас бир кун мустақил бўлишини, русларнинг кўп масалалар бўйича биздан анча орқада эканлигини, мен ўзим туркистонлик турк эканлигимни, туркиялик туркларга қалбан боғлиқ эканлигимни, Анвар Пошшо китобида илгари сурилган фикрларни ҳамиша сўйлаб, тушунтириб келганман.

Мени миллий масалалар, Туркистоннинг истиқлоли ва туркчилик учун нималар қилинмоғи ҳамиша қизиқтириб келган. Улар қуйидагилардан иборат:

1. Болалик пайтларимдаёқ отамнинг рус таҳқиқи ва зулми ҳақидаги айтган сўзлари.
2. Жамияти Хайрияга иона бергани учун отамнинг қамалиб қолиши.
3. 1913 йилда мактаб ўқувчиси бўлғон чоғимда Тошкентнинг Янги шаҳар қисмида бир туркистонликнинг Модалар магазини олдида скамейкада ўтирганимда рус полиси келди-да, бу ерда сартларга ўтириш мумкин эмас, деб қиличи билан мени туртиб турғизган.
4. Биринчи жаҳон урушида иштирок этмаган бўлсам-да, воқеалардан яхши хабардорман.
5. 1918 йилда Қўқон шаҳрида большевиклар ҳукуматига қарши бошланган истиқлол урушида иштирок этганман.
6. Русларнинг ҳар соҳада туркистонликларнинг истакларига доимо мухолиф равишда ҳаракат қилганликлари ва туркистонликларнинг илгарилаб кетишларига зимдан қаршилик кўрсатишлари.
7. Мунаввар фикрли ёшларга қарши кураш ва эскилик тарафдорлари бўлган муллаларни руслар томонидан тутиб қамалиши.
8. Озгина бўлса-да, миллий тарихимиздан маълумот эгаси бўлиш ва ўтмишдаги порлоқ кунлар берган руҳ ва қувват.

Ҳозирги пайтда ўз соҳаси бўйича машғул бўлишга мени мажбур этган нарса, у ҳам бўлса миллий туйғу ва миллий ҳис-ҳаяжон, миллий масалаларимиз ва туркологияга оид ишлардан завқ олишимдир. Ўз соҳамдан, яъни фандан йироқлашмаганим каби миллий соҳада иш олиб боришликдан узоқлашиб кетишлик виждонан азоб беради менга. Ҳали мен талабалик вақтимдаёқ бу соҳада иш олиб боришликни ўзимга мақсад қилиб қўйганман. Менинг ишларим ҳеч бир замон Туркиянинг манфаатларига қарши йўналтирилмаган. Бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолажак. Туркия ҳукуматининг тутган йўлига

СУРАТДА: Абдуқаҳҳор Иброҳимов амакиси қабрини зиёрат қилмоқда.

ҳамиша уйғун бўлади. Бутун турк дунёсининг бирдан-бир мустақил бўлган Туркия Жумҳуриятини тамал тошидек танийман ва бутун ҳаракатимни шунга асослантирган равишда олиб бораман ва бу билан унинг қувватланиб кетишига, юксалишига, ўсишига ишончим комилдир. Мен шу йўлдан ҳеч қачон чиқмайман ва шу йўсинда иш олиб бораверaман».

МАНА, АҲМАДЖОН АМАКИМНИНГ 1941 йилнинг 15 июнигача бўлган таржимаи ҳоли. Менимча, Туркистон япроқлари — ватанимдан бош олиб чиқиб кетишга мажбур бўлганлар, қайтишга йўл тополмаганлар қисматидан ҳикоя қилувчи нодир бу ҳужжат махсус тадқиқотга арзийди, деб ҳисоблайман.

Чамаси, амаким бу таржимаи ҳолини Туркиянинг бирор сиёсий идорасининг сўровига биноан ёзган кўринади. Маълумки, 1941 йилнинг июни Оврўпода сиёсий вазият жуда кескинлашиб, Олмониянинг тазйиқи кучайган бир палла эди. Шу сабабли Олмонияда ўқиган ва у юрт билан боғлиқ зиёлиларни бир назардан ўтказиб қўйиш зарурати давлат манфаати нуқтаи назаридан туғилган бўлиши эҳтимолдан узоқ эмас. Амакимнинг «Менинг ишларим ҳеч бир замон Туркиянинг манфаатларига қарши йўналтирилмаган. Бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолажак. Туркия ҳукуматининг тутган йўлига ҳамиша уйғун бўлади», дея собитқадамлигини изҳор қилиши ҳам бежиз бўлмаса керак. Иккинчи муҳим бир нуқта шуки, амаким «ўз соҳамдан, яъни фандан йироқлашмаганим каби миллий соҳада иш олиб боришликдан узоқлашиб кетишлик виждонан азоб беради менга» дейишидир. Амакимнинг ўз соҳаси геология фани бўлса, иккинчи машғулоти туркология, сиёсат соҳасидир, она юрти Туркистоннинг истиқлоли учун бир зиёли сифатида кураш олиб боришдир. Мен Туркияда шунга шоҳид бўлдимки, асримиз бошларида, айниқса, йигирманчи йилларда Олмонияда таълим олган ватандошларимиз Туркия фани равнақига улкан ҳисса қўшган, ўз соҳаларида мактаб яратиш даражасига етганлар, асосан табиий фанлар (кимё, геология, зироатчилик, тиббиёт) ва тижоратдан узоқроқ бўлиб, сиёсат билан изчил шуғулланганлар. Хўш, амакимнинг кейинги турмуши қандай кечган? Бу саволга Аҳмаджон амакимнинг иккинчи оилаларидан бўлмиш тўнғич ўғли Ўрол Ўқойнинг 1991 йилнинг 26 майи куни менга онаси ва икки укаси номидан юборган мактуби бирмунча жавоб беради. Иним Ўролнинг ёзишича (кейин Истанбулда суҳбатлашганимда у ёзганларини тасдиқлади, айрим тузатишлар, аниқликлар киритди, шу сабабли мен ўша хатни баён этарканман, кейинги аниқликларни ҳисобга олдим), амаким Туркистонни, 22 ёшидан кейин кўришга муваффақ бўлмаган қариндошларини беҳад қадрлаган. У киши Берлинда кон муҳандислиги бўйича олий таълим олган. Кейинроқ Жаолоднейшес Ландесансталгда фан номзодлигини ҳимоя қилган. У кишининг номзодлик иши спора (ўсимликшуносликнинг нозик бир соҳаси) бўйича биринчи илмий ишлардан ҳисобланиб, шу кунга қадар илмий адабиётлар ичида ўз аҳамиятини йўқотмаган. Шундан бошлаб у киши Аҳмаджон Иброҳим номи билан танилган.

1934 йилнинг март ойида Туркияга кўчиб ўтган ва Истанбул дорилфунунининг геология (маъданшунослик) минбари(кафедраси)да адъюкт-профессор лавозимини эгаллаган.

1935 йилда Туркияда ҳар бир кишидан ўзига фамилия олишни талаб қилувчи қонун қабул қилинади. Амакиларим Ўқой фамилиясини танладилар ва шундан эътиборан Аҳмаджон Иброҳим Ўқой ва Мажид Иброҳим Ўқой деб юритила бошладилар. Ўқой — Ўқ ва Ой деганидир.

Аҳмаджон амаким 1939 йилда Невин Ирдемга уйланибди. Невин Ирдем кейинчалик Невин Ўқой деб юритила бошланибди. Невинхоним Қора денгиз қирғоғида жойлашган Жиде(Костамону)да туғилган. Истанбул дорилфунунида фалсафани ўқибди. Чамаси, Аҳмаджон амаким Невинхоним билан мана шу дорилфунунда танишганлар ва 1949 йилда унга уйланган. Улар уч ўғил кўришибди. Тўнғичлари — Ўрол 1953 йилда, ўртанчалари — Тўғрул 1954 йилда, кенжалари Ўғуз 1955 йилда туғилишган. Улар бошланғич ва ўрта маълумотни Истанбулда олишган.

Ўрол Ўқой 1971 йили Туркия ҳукумати ҳисобига Буюк Британияга бориб Лондон дорилфунунида (отаси йўлидан бориб) маъданшунослик бўйича илм олибди ва кейинчалик Кембриж дорилфунунида маъданшунослик фанлари номзоди илмий даражасини ҳимоя қилибди. 1980 йили Туркияга қайтиб келиб, уч йил Анқарадаги маъданшунослик-қидирув идорасида ишлагач, Истанбул техника дорилфунунининг маъданшунослик муҳандислиги минбарида ассосиэйт-профессор лавозимини эгаллабди. Ҳозир ҳам шу лавозимда ишламоқда экан.

Тўғрул Ўқой Истанбул дорилфунунининг тиббиёт факултетида таълим олибди, ички касалликлар, кейинчалик юрак касалликлари мутахассислигини эгаллабди. Ҳозир Истанбулнинг Кошуйолу юрак касалликлари шифохонасида кардиолог сифатида ишламоқда. Шу билан бирга шахсий иш кабинети ҳам бор. 1979 йилда у Сора Ўқойга уйланибди. Улар иккови Истанбул дорилфунунининг тиббиёт факультетида бирга ўқиганлар. Сорахоним Истанбулнинг шахсий шифохоналаридан бирида офтальмолог бўлиб ишламоқда. Уларнинг 12 яшар Еже Ўқой исмли қизи бор.

Ўғуз Ўқой Истанбул дорилфунунининг кимё муҳандислиги бўлимида ўқибди, сўнгра Туркия ҳукумати ҳисобидан Австриянинг Вена дорилфунунида фан номзоди илмий даражасини ёқлабди. Бир неча йил Истанбулга яқин жойлашган тадқиқот институтида хизмат қилибди, ҳозир Шимолий Кипрда жойлашган Шарқий Ўрта ер дорилфунунининг кимё минбарида ассосиэйт-профессор бўлиб ишламоқда экан (Шу сабабли Истанбулда бўлганимда Ўғуз билан дийдор кўриша олмадик).

Табиийки, Истанбулда бўлган дастлабки онларданоқ Аҳмаджон амаким ҳақида уни кўрган-билганлардан маълумот олиш, рафиқаси ва фарзандлари билан кўришиб, суҳбатлашиш умидида яшадим. Борган кунимиз — 5 декабрь оқшомидаёқ Азиза опа мени телефон орқали Аҳмаджон амакимнинг рафиқаси, тошкентча ибора билан опоқим — Невинхоним билан телефонда боғлаб қўйди... Орадан икки кун ўтиб, у кишининг квартирасида — амаким яшаб ўтган хонадонда меҳмон бўлдим. Унда Невинхоним, Ўрол, Тўғрул, уларнинг рафиқалари, қизалоқ Еже, Ўғузнинг хотини ва қизи мезбонлик қилишди. Туркча таомлар тановвул айлаб, эсдалик учун расмга тушдик, альбом варақладик, юқорида баён қилиб ўтилган амакимнинг таржимаи ҳолини мутолаа қилиб, у ҳақда билганимизча сўз юритдик. Аҳмаджон амаким ўз қўллари билан тузган сулоламиз жадвалини кўздан кечирдик.

АЛБАТТА, ТО НЕВИНХОНИМ хонадонида гурунлашгунча Ўрол ва Тўғрул билан бирга Аранкўй қабристонига бориб, Аҳмаджон амаким қабрини зиёрат қилдик. Тошкентдаги Шайх Зайниддин қабристонидан олиб кетганим Туркистон япроқларидан бирини амаким қабрига гулчамбар сифатида қўйдим, тўғрироғи, қор аралаш бўрон бўлиб тургани сабабли чинор япроғини мозор устидаги юмшоқ ва муздек ерга кўмиб қўйдим, токи бўрон учириб кетмагай...

ҚЎЙИЛМАГАН ЁДГОРЛИК ТАРИХИ

Келгуси йилнинг ҳамал ойида улуғ мунажжим, аллома, тадбиркор давлат арбоби, соҳибқирон Амир Темурнинг суюкли набираси Мирзо Улуғбек таваллудига 600 йил тўлади. Шу муносабат билан ҳозир буюк аждодимиз шарафига ҳайкаллар ва турли ёдгорликлар яратиш ҳаракатлари бошланиб кетган. Аммо бундай ҳаракат 80 йилча илгари, Туркистон Россия империясининг мустамлакаси бўлган даврда ҳам бошланганлигини ҳамма билавермайди.

Москвадаги Тарих кутубхонасида Октябрь тўнтаришидан илгари Туркистонда, яъни Тошкентда нашр этилган «Туркестанские ведомости» ва 500 жилдли «Туркистон тўплами»нинг 1910 — 1911 йилларда нашр этилган сонларини ўқиётганимда, шу ҳақдаги қизиқарли хабарга кўзим тушиб қолди. «Туркестанские ведомости»даги хабарда айтилишича, Россия ҳукумати 1910 йилнинг 3 ноябрида Рус Астрономия жамиятига Туркистон шаҳарларидан бирида Мирзо Улуғбекка ёдгорлик ўрнатиш учун хайрия пули йиғадиган махсус қўмита очишга рухсат берган. Хайрия маблағини Оврупо Россиясида олим-зиёлилардан, Туркистонда эса барча аҳолидан йиғиш мўлжалланган. Бу қўмитага фахрий раис бўлишга Император Ҳазрати Олийлари улуғ князь Михаил Александрович шахсан истак билдирган.

Қўмитанинг биринчи ташкилий йиғилиши 1911 йилнинг 28 апрелида Санкт-Петербург шаҳрида бўлиб ўтган ва унда Тошкент шаҳрининг бошлиғи Н. Г. Маллицкий ҳам қатнашган. У қўмита аъзолигига қабул қилинган. Шу маҳалнинг ўзида кўпчилик ўртасида бу ёдгорлик қандай бўлиши керак, деган баҳс бошланиб кетади. Рус олими И. Скоранинг фикрича, бу ёдгорлик Туркистон шаҳарларининг бирида эмас, айнан Самарқандда бўлиши керак, шунингдек, Улуғбекка қўйиладиган ушбу ёдгорлик бошқаларга ўхшамаслиги, ноёб ва бетакрор бўлиши лозим.

Шу фикрдан келиб чиққан И. Скора Улуғбекка қўйиладиган ёдгорлик, бир пайтлар улуғ мунажжим Чўпонота қирининг этагида барпо қилган расадхонанинг тикланиши бўлиши керак деган ғояни илгари суради. Бу расадхона қолдиғини 1908 йили заҳматкаш археолог В. Л. Вяткин не машаққатлар билан излаб топган бўлиб, 1911 йилда расадхона қолдиқларини қор, ёмғир ювиб, одамлар ғиштларини ташиб кетаётган эди. И. Скора зудлик билан расадхона қолдиқларини асраш лозим, дейди.

Газетанинг ёзишича, кўпчилик рус зиёлилари И. Скоранинг фикрини ёқлаганлар, Самарқандда Мирзо Улуғбекка ёдгорлик ўрнатилиши рус маданиятининг Ўрта Осиёда эришган ютуқларини намойиш қилиши, руслар билан туркистонликлар ўртасидаги дўстликни мустаҳкамлаши лозим эди.

Турли доираларда бўлиб ўтган баҳслардан сўнг, Мирзо Улуғбекка қўйиладиган ёдгорлик юзасидан учта таклиф ўртага ташланади. Биринчи таклифга кўра, Самарқандда Улуғбекка ҳайкал ўрнатилиши лозим эди. Иккинчи таклифда Регистон майдонида Улуғбек шарафига улкан фаввора бунёд қилиниши мўлжалланган. Учинчи таклифда эса, Чўпонота тепалигининг пойида археолог В. Вяткин томонидан топилган Улуғбек расадхонасини таъмирлаш ва сўнгра тиклаш кўзда тутилган. Биринчи таклифни, яъни Улуғбекка ҳайкал ўрнатишни, комиссия улуғ мунажжимнинг ҳақиқий сурати сақланмаганлиги туфайли ҳайкал ишлаш мумкин эмас, деган фикр билан рад этади. Қолган икки таклиф кўпчиликка маъқул келиб, уларни комиссия аъзолари ҳам ёқлаб чиқадилар. Бу масалани жойида ҳал этиш учун 1911 йили Петербургдан Самарқандга нуфузли комиссия ташриф буюради. Унинг таркибида кўпгина таниқли рус зиёлилари, тарихчи ва археологлар бор эдилар.

Мен бу тадбирларнинг натижаси нима билан тугаганлигини аниқлаш мақсадида, ўша даврда чоп этилган кўплаб газета ва журналларни варақлаб чиқдим. Аммо бирор жўяли хабар топа олмадим. Аммо шу нарса аниқки, Регистон майдонида улуғ аллома шарафига фаввора қурилмаган. Улуғбек расадхонаси қолдиқлари ҳам тикланмаган. Бунинг сабаби, менимча, 1917 йили Россияда Октябр тўнтариши содир бўлиб, ҳамма нарса остин-устун бўлганлиги, ҳокимият оқлардан қизиллар қўлига ўтганлигида бўлса керак.

Гарчи, амалга ошмаган бўлса-да, бу тадбирнинг баъзи ибратли томонлари ҳам бор. Чунончи, Туркистон Россия империяси томонидан истило қилинган даврда, кўпгина рус шовинистлари Туркистоннинг ўтмишига паст назар билан қарар, туркистонликларни маданият ва илму урфондан мутлақо бехабар халқ дея ўйлардирлар. Улуғбек расадхонасининг топилиши ва улуғ мунажжимга ёдгорлик ўрнатишга уриниш Россия империясида ўша даврларда шовинистлар билан бирга Туркистоннинг шонли тарихи ва буюк алломаларидан хабардор зиёлилар ҳам бўлганлигини, улар Туркистон тарихи ва маданиятига тан беришганини кўрсатиб турибди.

Мустамлака даврида Улуғбек расадхонасини тиклаш ҳамда улуғ мунажжим номини абадийлаштириш борасида айтарли ўзгариш бўлмагани тарихнинг нотантилиги эди. Бугун, Ўзбекистонимиз ҳуррийатга эришган кунларда биз улуғ бобокалонимизга бор эҳтиромимизни кўрсатишга бурчлимиз.

Амриддин БЕРДИМУРОДОВ,
Ўзбекистон Фанлар Академияси Археология институтининг катта илмий ходими, тарих фанлари номзоди

Боши биринчи бетда

Кейинги йилларда Навоий шаҳри ва унга туташ аҳоли пунктларида экологик вазиятни юмшатишга хизмат қиладиган қатор тадбирлар ўтказилгани туфайли саноат корхоналарининг заҳарли чиқитлари миқдори 40 фоизга камайтирилди. Шу мақсадда 1992 йилда корхоналар ва бошқа манбалар ҳисобидан қарийб 60 миллион сўм маблағ сарфланди. Саноат корхоналарининг ер, сув ва ҳавони ифлослантирадиган бир қатор цех ҳамда линиялари тўхтатилиб, уларни экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқаришга мослаштириш тадбирлари белгиланди.

— Навоий вилояти ҳудудидаги тарихий ва маданий ёдгорликлар тақдири нима бўлади?

— Навоий вилояти ҳудудида тарихий ва маданий ёдгорликлар жуда кўп бўлмаса ҳам, улар ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб туради. XI аср тарихий обидаси бўлган Работи Малик (карвонсарой), Сардоба (сувни салқин ва тоза сақлайдиган ҳовуз), Навоий районидаги Қосим Шайх, Мир Саид Баҳром мақбаралари, Хончорбоғдаги Амир оромгоҳи, Нуротадаги Чашма комплекси, Қизилтепадаги бирқатор қадамжолар шулар жумласидандир.

МУСТАҚИЛЛИГИМИЗНИ ЁМОН КЎЗЛАРДАН АСРАСИН

Маълумки, республика аҳамиятига молик ёдгорликлар давлат ҳисобидан, маҳаллий аҳамиятига эга бўлганлари маҳаллий бюжет маблағлари ҳисобидан сақланади ва қайта тикланиб, таъмирланади. Вилоятимиз бўйича республика бюжети ҳисобидан 2 миллион сўмлик таъмирлаш ишларини ўтказиш бўйича лойиҳа-смета ҳужжатлари тайёрланмоқда. Бу мақсадларга 1993 йилда давлат ҳисобидан 1,3 миллион сўм маблағ ажратиб берилди ва жойларда иш бормоқда.

Навоий, Қизилтепа, Нурота, Хатирчи районларидаги тарихий ёдгорликларни сақлаб қолиш, тиклаш ва таъмирлаш ишлари босқичма-босқич амалга оширишга киришилган. Бироқ бу борада олиб борилаётган ишларни ҳали кўнгилдагидек, деб бўлмайди.

— Кўпчиликни Навоий вилоятидан қазиб олинаётган олтиннинг тақдири қизиқтиради.

— Юқорида мен шу йил охиригача Учқудуқдаги 3-Гидрометаллургия заводи биринчи навбати ишга туширилишини, 2000 йилгача вилоятда олтин саралаш янада кўпайтирилишини айтиб ўтдим. Ўзбекистон Республикаси миллий мустақиллиги эълон қилинган кун — 1991 йил 1 сентябрдан буён Навоий олтини ўзбек халқининг мулки сифатида республика хазинасини тўлдирмоқда ва истиқлолни мустаҳкамлашга хизмат қилмоқда.

Айтилганларга қўшимча қиладиган бўлсам, Навоий тоғ-металлургия комбинати ҳамма жойда ишлаб чиқариш ҳажми қисқарган 1992 йилда ҳам олтин қуймалари тайёрлаш режасини оширғи билан бажарди.

— Президентимиз Ислом Каримовнинг «Ўзбек мўъжизаси» бўлади, деган сўзларини қандай тасаввур қиласиз?

— Президентимиз XII чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг қатор сессияларида сўзлаган нутқларида «мўъжиза» манбаларини очиқ-ойдин ифода қилиб берди. Газетхонлар «Истиқлол йўли: муаммолар ва режалар», «Ўзбекистон келажаги буюк давлат» номлари билан чоп этилган мазкур рисолаларни яна бир сира қунт билан ўқиб чиқсалар, сизнинг бу саволингизга тўлиқ жавоб топадилар. Агар менинг шахсий мулоҳазаларим қизиқтирадиган бўлса, уларни вилоятимиз мисолида қуйидагича изоҳлайман:

Бизнинг энг катта бойлигимиз — бу бизнинг вазмин, меҳнаткаш, ҳар қандай қийинчиликларни енгишга қодир халқимиздир. Улар тинчлик ва осойишталикни, ҳалол-покизаликни, одамийликни, ўзаро ёрдам ва биродарликни, оғиз бирликни жуда қадрлайди, меҳнатни севади, текинхўрликни қоралайди. Қувончли томонларидан яна бири шундаки, аҳолининг ярмидан кўпи ёшлар, келажак учун қудратли куч.

«Ўзбек мўъжизаси»нинг иккинчи манбаи — табиий иқлим шароити, ер ости ва усти бойликлари беқиёслиги. Биз деҳқончилик соҳасида тупроқ унумдорлигини ошириш, чорвачиликда моллар маҳсулдорлигини кўтариш бўйича бор имкониятларни ҳали тўла ишга туширганимиз йўқ. Узоқ йиллар мобайнида ерга ва мулкка эгалик туйғуси унутилгани деҳқонни ҳам, чорвадорни ҳам анча лоқайд қилиб қўйди. Иқтисодий ислоҳотни қишлоқдан бошлаш сиёсати ана шу бефарқликка хотима беришига, бошқарувнинг янгича услублари деҳқон ва чорвадорга эркинлик беришига ҳамда булар албатта ижобий самарасини кўрсатишига ишонаман.

Бундан ташқари, сув ресурсларидан фойдаланишни илмий асосда уюштириш эвазига вилоятдаги Ўртачўлда катта ҳажмда янги ерлар ўзлаштириш шароитлари бор.

Етиштирилаётган қишлоқ хўжалик хом ашёсини шу ҳолда ташқарига чиқариб юборишга хотима бериш, уларни қайта ишлаш ва тайёр маҳсулот даражасига келтириб сотишни йўлга қўйиш рўй бериши муқаррар бўлган мўъжизанинг яна бир манбаи ҳисобланади. Вилоятимизда ҳар йили етиштирилаётган пахта, қоракўл тери, жун, 900 тоннадан ортиқ пилла хом ашёсини жаҳон стандартлари даражасида қайта ишлаб, тайёр маҳсулот ҳолида бозорга чиқариш вилоят халқига нималар беришини тасаввур қилишнинг ўзи ҳам мароқли. Бу йўлда дастлабки қадамлар қўйилаяпти, чет эл фирмалари билан тегишлича келишувлар қилинаяпти. Бу масалада биз хорижий сармояга катта умид боғлаяпмиз.

Вилоят саноати ҳақида гапирганда, шубҳасиз, Навоий олтини, кумуши, урандан ташқари, нитрон толаси, кенг халқ истеъмол моллари, цемент, Ғозғон мармари, минерал ўғитлар бизнинг катта имкониятларимиз эканлигини айтмай ўтиш мумкин эмас.

Яқин икки-уч йил ичида «Навоиазот» ишлаб чиқариш бирлашмасида бир қатор янги цехларни ишга тушириш, янги технологик жараёнларни ўзлаштириш тадбирларини белгиладик. Бунда машинасозликда ишлатиладиган деталлар қуйиш, тўқимачилик саноати учун зарур моддалар ишлаб чиқариш, сирка кислотасини қуйишни йўлга қўйиш, нитрон толасидан тайёр маҳсулотлар тайёрлаш масалаларига жиддий эътибор берилди. Зарафшон шаҳрида АҚШ билан ҳамкорликда ишга туширилган заргарлик буюмлари тайёрлайдиган «Зариспарк» қўшма корхонаси шу йил охиригача лойиҳа қувватига етказилади. Навоий электр кимё заводи ишлаб чиқариши йўналиши маиший кимё маҳсулотлари тайёрлашга буриб юборилади. Яқин орада Хатирчи районида томат пастаси цехи, Навбаҳор районида консерва заводи ишга туширилади. Навоий шаҳрида спиртли ичимлик заводи, 300 тонна чигитни қайта ишловчи ёғ заводи қурилиши кўзда тутилган.

Умуман, чет эл фирмалари ёрдамида қурилиши мўлжалланаётган қўшма корхоналар сони айни пайтда 30тадан ошиб кетди.

Қилинаётган бу ишлар, изланаётган резервлар албатта «Ўзбек мўъжиза»сини дунёга келтиришига шубҳа қолдирмайди. Мўъжиза манбалари бутун мамлакат мисолида олиб қараладиган бўлса, мустақиллигимизни ёмон кўзлардан асрасин, дейиш ва фақат ғурурланиш керак.

— Бозор иқтисодиёти муаммолари навоийликларни ҳам қийнаётганлиги маълум. Навоий вилоятини иқтисодий ривожлантириш ва халқни ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилиш дастури белгиланганми? Бу дастур нималарга таянади?

— Вилоятни иқтисодий ривожлантириш дастурлари ҳақида юқоридаги саволга жавоб бера туриб, тўхталиб ўтдим. Вилоят аҳолисини ижтимоий ҳимоялаш дастурлари ҳам асосан иқтисодий тараққиёт кўрсаткичларига бевосита боғлиқ. Биз, республика Президенти ва ҳукуматининг бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтиш даврида тутаётган сиёсати ҳамда бу борада белгиланган принциплари оқилона, шароитимизга мос сиёсат деб биламиз.

Аҳолини ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилиш деб баъзи бировлар бу масалани жўн тушунадилар. Халқни ижтимоий ҳимоя қилиш, бир қарашда унга меҳнат қилиши, яшаши, ўқиши учун шарт-шароитлар яратиб бериш бўлса, кенг маънода олганда туғилишидан то охирги йўлга узатишгача бўлган турмуш икир-чикирларини ўзида мужассам этади. Биз бу борада аҳолининг ҳимояга муҳтож қатламини — Улуғ Ватан уруши ногиронлари ва қатнашчиларини, уларга тенглаштирилганларни, нафақахўрларни, талаба-ўқувчиларни, кўп болали оилаларни, қаровчисиз кишиларни алоҳида ҳисобда тутаяпмиз. Республика Президентининг кўплаб фармонлари ҳам асосан шундай тоифадаги шахсларга ва кам таъминланган хонадонларга кўпроқ тааллуқли. Вилоятимизда Президент Фармонлари асосидаги имтиёзлардан, қулайликлардан ва ёрдамлардан тегишли кишилар тўла фойдаланмоқда.

1992 йилда вилоят бўйича турли пенсия, нафақа, стипендия тўловлари ва иш ҳақини ошириш мақсадларига 1100 миллион сўм сарфланди. Аҳолини белгиланган нархдаги энг муҳим озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашдан келиб чиқадиган ярим миллиард сўмликдан ортиқ камомад ҳам бюжет ҳисобидан дотация ҳолида қопланди.

Вилоят Ҳокими қабул қилган қарорларга асосан, шу йил 1 апрелдан бошлаб 336 нафар иш стажи етмаганлиги туфайли нафақа олмаётган «Қаҳрамон она»лар ҳар ой 2500 сўмдан пенсия олмоқдалар. Шунингдек, ёлғиз кексалар, алоҳида камбағал оилалар, моддий аҳволи оғир бўлган нафақахўрларга шахсий уйларига табиий газ қувури тортиб олиш учун бир йўла 5 минг сўмдан ёрдам пули ҳам бериладиган бўлди. Уруш ногиронлари ва уларга тенглаштирилган шахсларга ортопедик буюмлар сотиб олишлари учун 500 сўмдан ёрдам пули улашиб чиқилди. Шу каби жорий йил 1 апрелидан 1-гуруҳдаги барча ногиронлар, 2-гуруҳдаги кўзи ожизлар, болаликдан ногиронлар, қаҳрамон оналар, боқувчисини йўқотган уч ва ундан ортиқ меҳнат қобилиятига эга бўлмаган кўп болали оилалар, меҳнат фронти қатнашчилари учун электр қуввати ва табиий газдан фойдаланишда 50 фоизли имтиёз жорий этилди.

Хайрия жамғармалари, «Қизил ярим ой», «Меҳр-шафқат» жамиятлари йўли билан ва хўжалик идоралари томонидан кўрсатилаётган ёрдамлар ва хайр-эҳсон тадбирлари ҳақида тўхталиб ўтирмоқчи эмасман.

Бир сўз билан айтганда, вилоятимизда эътибордан четда қолган ночор аҳволдаги кишилар кам. Янги тузум сари қўйилаётган қадамлар келтириб чиқарилаётган муаммолар қандай вазифа қўяётган бўлса, уларни ўз вақтида илғаб олиш ва одамлар ўртасида осойишталик, тинчлик-тотувлик бўлиши учун шарт-шароит яратиш маҳаллий ҳокимият идораларининг энг асосий ишларидан бири бўлиб қолмоқда.

— Навоийда ёшлар ва ишсизлар муаммолари қандай бартараф этилмоқда?

— Навоий вилояти ўзи ёш бўлишидан ташқари вилоятимиз аҳолисининг ҳам 60 фоизини ёшлар ташкил этади. Шунинг асосий қисми ўқувчилар бўлиб, ҳар йили 18 минг ёш мактаблар ва билим юртларини битириб чиқмоқда. Битирувчиларнинг 30 фоизидан зиёдроғи билим юртлари, техникум ва Олий ўқув масканларида ўқишни давом эттираётган бўлса, қолганлари ота-оналари ёнида ишни давом эттирмоқда. Бизда ёшларни ишга жойлаштириш чўл зонасидаги чорвачиликка ихтисослашган 4та районда бир қадар муаммо бўлиб турибди.

Вилоят, шаҳар ва район ҳокимликлари ёшларни иш билан таъминлаш, ёшлар билан ишлаш дастурларига эга. Мен юқорида янгидан қуриладиган саноат корхоналари, завод-фабрикалар, линия ва цехлар ҳақида гапирдим. Уларнинг ҳаммасида навоийлик ёшлар ишлайди.

Бундан ташқари, вилоятимизда қадимий халқ ҳунармандчилигини оёқлантириш, деҳқон хўжаликларини ривожлантириш, индивидуал меҳнат турларини кўпайтириш, кичик корхоналар ташкил этиш борасида ҳам бир қатор тадбирлар амалга оширилаяпти.

Вилоятимизда энг катта масала бу уй бекаларини ижтимоий фойдали меҳнатга жалб этишдир. Шаҳар ва районлар ҳокимликлари буни эътибордан қочираётганлари йўқ. Нуротада касаначилик ҳаракати кенг ёйилаётган бўлса, бошқа районларда кичик корхона ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишловчи цехлар бевосита аҳоли пунктлари ичида ташкил этилмоқда. Яқин 2—3 йил мобайнида ишсизлик муаммосини ҳал этиш чораларини кўраяпмиз.

— Абдухолиқ ака, ҳозир кечган кунлар ҳақида мулоҳаза юритиш, қайта баҳолашга майл кучли. Сизнинг фикрингиз қандай?

— Бу масалада менинг фикрим ягона ва ўзгармас. Ўз тарихи қадрига етмайдиган халқ ўз қадрини ҳам билмайди. Тарихни қоралаш эмас, балки ундан сабоқ олиш, унга тўғри баҳо беришни ўрганиш керак. Ўтган кунларнинг яхшисини ажратиб олиш, мақбулларини номақбулларидан саралай билиш ҳам катта талант ва санъат саналади. Бу борада Республика Президенти ва ҳукумати тутаётган йўлга тўла қўшиламан.

— Навоий кўп миллатли вилоят. Бу ерда миллий масалалар ва миллатлар ўртасида дўстликни мустаҳкамлашда қандай ибратли тадбирлар амалга оширилмоқда? Давлат тили масалаларига эътибор қандай?

— Вилоят ҳудудида 80 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари яшамоқда. Вилоят ҳокимиятининг асосий долзарб вазифаларидан бири жойларда барча миллат ва элат вакилларининг тинч-тотув, ҳурмат-иззатда, дўст-бИродар бўлиб байналмилал алоқаларда бўлишларини таъминлашдир. Барча миллатларнинг урф-одатлари, тил ва маданиятларини ҳар тарафлама ривожлантириш учун кенг йўл очиб берилган.

Вилоят марказида тузилган қозоқ ва корейсларнинг миллий маданий жамоат марказлари миллий урф-одатларни, тарихни, тил ва маданиятни ривожлантириш чораларини кўрмоқдалар. Ҳозирги пайтда вилоятимизда ўзбек, қозоқ, рус, тожик ва қорақалпоқ тилларида ўқитадиган мактаблар мавжуд. Туманларда ўзбек, қозоқ, рус тилида газеталар чиқарилмоқда, радиоэшиттиришлар жойларда кўпчилик яшайдиган миллат тилида ташкил қилинган.

Вилоятимизнинг барча шаҳар ва туманларида миллий байрамлар, қизиқарли кечалар ва томошалар ташкил қилинмоқда ҳамда дўстлик кечалари тез-тез ўтказилиб турибди. Яқинда вилоятимиз марказидаги «Фарҳод» маданият саройида, Зарафшон шаҳрида дўстлик фестиваллари бўлиб ўтди.

Республикамизнинг Давлат тили ҳақидаги Қонуни қабул қилганига уч йил тўлди. Қайтадан ташкил топган вилоятимизнинг барча шаҳар ва туманларида, жойларда ва меҳнат жамоаларида давлат тилини ривожлантириш учун комиссиялар тузилиб, фаол иш олиб бормоқда.

Давлат тилини ривожлантиришда кўпроқ маориф соҳасига эътибор берилаяпти, болалар боғчаларида, мактаб ва билим юртларида, ўрта махсус ва олийгоҳларда ўзбек тилини ўрганиш ва ўқитишга алоҳида эътибор бериб, қўшимча дастурлар ташкил қилинган.

Навоий шаҳрида «Ўзбек тили» ижтимоий жамоат маркази ташкил қилинган. Бу жамоат бирлашмасининг асосий мақсади шаҳар аҳолиси ўртасида Ўзбекистон Республикасининг Давлат тили ҳақидаги Қонунини амалга ошириш ва бошқа миллат вакилларига ўзбек тилини ўргатиш ишларини олиб боришдан иборат.

Республикамизда давлат тили асосий тил бўлиши керак. Шу билан бирга, бошқа миллат тилини камситиш ҳам инсоний қадриятларни менсимаслик деб ҳисоблайман. Ҳамма тиллар ривожланиши лозим, шунга шароит яратишимиз керак.

Жойларда қишлоқ ва кўчаларнинг, мактаб ва муассасаларнинг ҳамда лозим бўлган иншоотларнинг номлари ўзгартирилиб миллийлаштирилмоқда. Радио ва маҳаллий ойнаи жаҳонда давлат тилини тарғибот қилишга оид тез-тез эшиттиришлар бўлиб, газеталарда ҳам тил тўғрисида ҳар хил мавзуларда мақолалар чоп этилмоқда.

Яқинда Навоий шаҳрида ўтказилган Давлат тили тўғрисидаги Қонун ижроси муаммоларига бағишланган республика илмий-амалий конференция шу соҳадаги фаолиятларни янада жонлантиришга хизмат қилиши шубҳасиз. Лекин қонун вилоятимизда давр талаби даражасида бажарилаяпти, деб бўлмайди. Масалан, Навоий, Зарафшон ва Учқудуқ шаҳарларидаги саноат корхоналарида иш юритишда давлат тилига ўтиш суст олиб борилмоқда. Биз яқинда вилоят ҳокимининг тегишли қарорини қабул қилиб, давлат тилини ривожлантириш учун қўшимча равишда тадбирлар белгиладик.

Ўйлайманки, бу борадаги камчиликларимизни ҳам тез орада тугатиш учун куч ва имкониятлар етарли.

Суҳбатимиз хотимасида бир нарсани алоҳида қайд этмоқчиман. Республика ҳукумати ва юртбошимизнинг давлат миқёсида юритаётган сиёсатининг асосий мақсади — халқ манфаатини таъминлашга қаратилган. Вилоят ҳокимияти ҳам шу йўлдан бормоқда. Бу йўл албатта самарали. Президентимиз айтганидек: «Ўзбекистон ўзининг буюк келажаги йўлида дастлабки тарихий қадамни қўйди. Энди ана шу йўлдан қатъият ва сабот билан қадам ташлайлик».

— Самимий ва мазмунли суҳбатингиз учун катта раҳмат!

Суҳбатни Ашурали ЖЎРАЕВ олиб борди

АЛЛА — ҲАЁТ ҚЎШИҒИ

Авлодлар маънавий камолотида қадри қиммати буюк бўлган қадриятларимиздан бири алладир. Инсон ҳаётида алланинг тутган ўрнини бир сўз билан тушунтириб бўлмайди. Она биринчи алласиданоқ фарзандини тарбиялай бошлайди. Алла билан мурғак қалбга меҳру муҳаббат, эзгулик, имон-эътиқод каби хислатларни жо қила боради. Шунингдек, алла дастлабки мусиқа сабоғидирки, унинг ёрдамида масъум юракка Она Ватан наволари илк бор таъсир этади. Мусиқа тили туйғулар инъикоси бўлганидан қудратли тафаккур манбаи бўлиб хизмат қилади. Шу туфайли алла эшитган болалар нозик табиатли, юксак дидли, гўзалликни идрок эта оладиган ва ўзлари ҳам муттасил гўзаллик яратишга интиладиган инсонлар бўладилар. Қолаверса, алла дастлабки тил сабоғидир. Унинг воситасида чақалоқ ўз она халқи тили сўзларини эшитади, уларга кўникади.

Алла эндигина дунёга келган инсон билан онанинг дастлабки мулоқотлари бўлиб, она барча шодлик ва қувончларини, қайғу-ҳасратларини, ҳатто ҳеч кимга айта олмаган дардларини, сирларини ҳам қўшиққа солиб фарзандига айтади.

Буюк аллома Абу Али ибн Сино алланинг аҳамиятини шундай изоҳлайди: «Гўдакнинг танасини чиниқтириш учун икки нарса зарур: бири аста уни қимирлатиб тебратиш, иккинчиси она қўшиғи. Биринчиси боланинг танасига зарур, иккинчиси руҳий озиқ бўлади».

Азал-азалдан буюк алломалар ҳам, ҳадиси шарифлар ҳам бола тарбиясида онанинг ўрни беқиёслигини таъкидлаб келишган. Шу сабабли бўлажак оналарни тарбиялашга алоҳида эътибор берилган. Момоларимиз қизларга рўзғор юритиш, оиладаги муомала сирларини миридан-сиригача ўргатиш билан бир қаторда, алла айтишни ҳам ўргатганлар. Шу йўл билан алла сўзлари, куйлари авлоддан авлодга ўтиб, бойиб, шаклланиб келган. Бизнинг бугунги бурчимиз халқ ижодиётининг бир қисмига айланган аллаларимизни келажак авлодларга етказишдир. Шу маънода Ўзбекистон Маданият ишлари вазирлиги халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлар республика маркази томонидан 1991 йили алла ижрочиларининг кўрик-танловини ташкил этиши катта аҳамиятга эга бўлди. Ўшанда кўрик ғолиблари ижросидаги энг яхши аллалар телевидение орқали намойиш этилган ва кўпчиликда катта таассурот қолдирган эди. Алланинг аҳамиятини чуқур ҳис қилган марказ Ўзбекистон телерадиокомпанияси билан биргаликда бу соҳадаги кўрик-беллашувларни анъанавий тарзда ўтказишга қарор қилди.

Тадбир самарали бўлиши учун кўрикни уч босқичда ўтказиш мақсадга мувофиқ деб топилди. Дастлаб туманлар ўтказган танловларда қишлоқ, касабалар ва вилоят шаҳарларида бадиий ҳаваскорлик жамоалари вакиллари аллани биладиган онахонлар, момолар билан учрашиб, уларнинг алла қўшиқларини тўпладилар. Сўнг бу қўшиқлар чолғу асбоблари жўрлигида айтиладиган даражага келтирилди.

Анъаналарни тадқиқ этиш жараёни шуни кўрсатдики, алла нафақат чақалоқни ухлатиш учун холи жойда, балки у баъзи маросимларнинг таркибий қисми сифатида ҳам айтилар экан. Чунончи, бешик тўйларида фарзанд кўрган келинчакнинг онаси бир қанча бошқа хотинлар билан бирга қизининг уйига бешик олиб келаётиб, тўйхонага яқин қолганда бешикни бошлари узра кўтариб, алла куйлар эканлар. Турган гапки, этнографик жиҳатдан кам тадқиқ қилинган минтақалар, хусусан, Сурхондарё, Қашқадарё, Хоразм, Қорақалпоғистон, бошқа мамлакатларнинг ўзбеклар яшайдиган жойларида алла айтиш билан боғлиқ бошқа маросимлар, урф-одатлар бўлиши керак. Шуни инобатга олиб кўрикда алла айтиш жараёни театрлаштирилган вазиятда ўтказилиши кўзда тутилди. Туманларда шундай дастурлар тайёрлаган жамоалар вилоят босқичига йўлланма оладилар.

Республикамизнинг барча вилоятлари ва Қорақалпоғистонда апрелнинг охирлари ва майнинг биринчи ярмида алла ижрочиларининг вилоят кўриклари бўлиб ўтди. Натижаларга кўра, ҳар вилоятдан 30 тагача иштирокчи республика беллашувига келдилар. 26—27 май кунлари Тошкентдаги Абулқосим мадрасасида республиканинг энг яхши ижрочилари куч синашдилар. Бугун, соат 18да Ҳамза номидаги академик драма театри биносида анъанавий кўрик-беллашув ғолибларининг якунловчи концерти бўлиб ўтади.

Халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлар республика маркази аллани иложи борича тўлиқроқ халқимизга қайтариш учун бир қатор тадбирларни амалга ошириш ниятида. Жумладан, шу йил август ойида Марказий Осиё республикалари вакилларидан иборат қўшма экспедиция Қорақалпоғистонда алла айтиш санъатини ўрганади ва тадқиқот натижалари нашр қилинади. Навбатдаги кўрик-беллашув халқаро бўлади, яъни Марказий Осиё республикаларидан ҳам ижрочилар таклиф этилади. Кейинчалик бу тадбирларга собиқ иттифоқнинг бошқа туркий халқлари, шунингдек, Туркия, балки Афғонистон вакиллари ҳам таклиф қилинадилар.

Алла бўйича тўпланган материаллар асосида йўриқнома тайёрлаб, халқимизга тақдим этиш вақти аллақачон етиб келган. Бу борада марказга Халқ таълими вазирлиги мутахассислари яқиндан ёрдам берсалар, яхши бўларди. Гап шундаки, кўпчилик оналар хизмат билан банд бўлгани учун уларнинг болалари боғчаларда тарбияланадилар. Шу боғчаларнинг мураббийлари, умуман, кичик ёшли болалар касалхоналарининг ҳамширалари ҳам алла айтиш санъатини эгалласалар, ёмон бўлмасди. Бунинг учун муайян ўқув қўлланмалари зарур.

Алла тарбиянинг бош калити бўлгани сабабли уни оддий бир қўшиқ, ўтказилган кўрикни оддий бир тадбир деб қараш хато бўлур эди. Алла маънавиятимизнинг асосларидан бири. Ҳаётимизнинг бу муқаддас қўшиғи қанчалик баралла янграса, демак, юртимизда поклик, беғуборлик, эзгулик шунчалик мустаҳкам қарор топади.

Абдуғани АБРАЙҚУЛОВ

УНИ МЎТТИ ДЕЙДИЛАР

Табиатан ҳазилга мойил одамлар ҳамиша кўнгилнинг гули бўладилар. Уларнинг сурати ва сийратига сингиб кетган хушчақчақлик замиридаги покизалик суви топ-тоза дарёга ўхшайди. Бундай одамларга боқиб дилинг бисёр яшайди, руҳингга тетиклик инади... Қизиғ-а, қодир эгам ҳар кимни ҳар нарсага мойил этиб яратади... Феъли рўйи мураккаб, тажанглар ҳам эҳтимол яхши одамдирлар. Балки ҳасадгўйда юксак истеъдод бўлиши мумкин. Одам фарзанди фақатгина ўзи бўлиб дунёга келади, ўзи бўлиб бу бевафо дунёни ташлаб кетади.

Мен қизиқчиларни шу пайтгача тушунолмайман. Улар ҳамиша ҳайратимни қўзғайдилар. Улар дарё — шовуллаб оқадилар, гарчанд юзлари сокин бўлса-да, ботинда тошу қумлар ўйнайди, бўрон қўнади. Ғалати — ичи ёнаётган шоир дунёга ўт солади, чавандоз от соладн... қизиқчи эса, кулиб, кулдириб тураверади. Бир куни... бир куни ўз ҳолингга йиғламоқ бўлиб турганингда кимдир сени кулдирмоқ бўлади. Йиғи билан олдга юриб бўлмайди... Киноянинг билдирмай теккан қамчисида кў-ўп лаззат бор. Сенинг қувноқлигинг — ҳар недан устиворлигинг, оғайни.

Мен Мўттини дастлаб ойнаи жаҳонда кўрганман. Унинг ижросидаги ҳажвий роллардан истеъдодли актёр қуввати сезилганди. Шу-шу бу актёр ойнаи жаҳонда тез-тез кўринадиган бўлиб қолди. Халқ орасидаям Мўтти бўлиб олди. Одамлар эътиборини торта бошлади. Сўнг... Сизга таниш манзара — эл хизмати, тўй-ҳашам, давралар, йиғинлар ёш актёр хизматини юзага чиқара бошлади. Одамлар хурсандлик кунига кимни чорлашни яхши билади-да. Санъаткорни эл айри қилади. Истеъдод — халқники. Шундай экан, ҳар бир санъаткор ўзини кишилардан айрича тасаввур қилолмайди.

Мўтти Бухоронинг Шофирконидан. Асли исми Шерали. Шерали Ҳожиев дейишади Талисафед қишлоғида бирга ўсган мактабдош жўралари. У ичакузди латифа ҳамда юморга бой латифалар кучини ташқи қиёфаси, имо-ишоралар билан ифодалаб беради. Ёш актёр истеъдодининг асосий хусусиятларидан бири ҳам шу. Мўттининг сурати, юриш-туришидаги бетакрорлик, кулгига мойил ҳолатлар беихтиёр томошабинни ўзига тортади. Мен авваллари Мўттини фақат рол ижро этаётгандагина қизиқчилик қилади, ҳаётда жиддийроқ бўлса керак, деб ўйлардим. Йўқ, аксинча... бизнинг Мўтти бор будича қизиқчи... Назаримда, у шундай туғилган ва шундайлигича қолади.

Санъатнинг қайси тури бўлмасин, унда ҳаёт манзараси ва инсонлар орасидаги муносабатлар акс этади. Биз ҳеч қачон оёғимиз остидаги бир парча замин ва унинг оғриқларини четлаб ўтолмаймиз. Санъат бизни ўраб олган қувончу азобларни турли ранг ва оҳанглари орқали тасаввуримизга сингдиради. Шундай экан, қизиқчи санъаткор ижодининг асосий мезони ҳаёт ҳақиқатини кулги билан чирмаб беришдир. Ҳажвий асарлар замиридаги аччиқ ҳаёт кўриниши саҳнада актёр маҳорати орқали намоён бўлади. Кулгига ўралган йиғи ёки гулга кўмилган тошни қай йўсинда, нечоғли тасвирлай олиш ёзувчи маҳоратига ҳам боғлиқ. Бугун ўзбек қизиқчилиги олдидаги тўсиқларнинг энг каттаси юксак савиядаги ҳажвий асарларнинг камлигидир. Биз ўзбек қизиқчилик мактаби равнақи учун қайғуришимиз, уни санъатдан айрича олиб қарамаслигимиз керак. Ҳануз мактабларда енгил кулги — юмор, аччиқ кулги — сатира, иккови айрича, деб ўқитиб келинмоқда. Ғалати-я! Демак, асаринг мундайроқ бўлса, юмор, ундайроқ бўлса, сатира экан-да.

Мен Шерали Ҳожиев ижросини кузатиб, ўзбек қизиқчилик санъатига юқори савияли асарларни англайдиган, ажрата оладиган иқтидорли актёр кириб келаётганига шубҳа қилмайман. У ҳали ёш. Йигирма учда; худо насиб этса, кўпи олдинда. Шу пайтгача ойнаи жаҳон орқали намойиш этилган «Учар ликопча»да (Учар ликопча), «Ака Шариф ва Маъриф»да (Маъриф), «Сотти-Мўтти»да (Мўтти), Абдулла Қодирий ва Азиз Несин новеллаларида ижро этган роллари кўпчиликка манзур бўлди. Шерали айни пайтда Абдулла Қаҳҳор номидаги республика Сатира театрида актёр бўлиб ишламоқда. Унинг ёзувчи А. Қаҳҳор қаламига мансуб «Майиз емаган хотин» асаридаги Қурбонқул образини маҳорат билан ижро этиши театрдаги илк роли ҳамда катта йўлга қўйилган дастлабки қадамдир.

Ҳозирги иқтисодий шароитда адабиёт, фан ва маданият соҳасига эътибор бераётган, ҳомийлик қилаётганларни қанча олқишласак-да, кам. Шу йилнинг ёзида Наманганда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Рустам Ҳамроқулов хотирасига «Қизиқчи—93» кўрик танлови бўлади. Шубҳасиз, бу тадбирга кўплаб истеъдодли ёшлар таклиф этиладилар. Ушбу синовда бизнинг Мўтти ҳам қатнашадиган бўлди. Халқ таниб улгурган ёш актёр ўз иқтидорини яна бир бор намоён этса, ажаб эмас.

Қўчқор НОРҚОБИЛ

ҚАЛБЛАРНИ МУСИҚА БИРЛАШТИРАДИ

Шимолий Курияда ҳар йили «Апрел баҳори» деб номланган Халқаро мусиқа фестивали ўтади. Бу йил ана шу анжуманда Тўхтасин Жалилов номидаги Ўзбекистон давлат академик халқ чолғу оркестри ҳам иштирок этиб, фестивал лауреати бўлиб қайтди. Шу муносабат билан мухбиримиз оркестр бадиий раҳбари ва бош дирижёри Форуҳ СОДИҚОВга бир неча савол билан мурожаат қилди.

— Аввало, оркестр аъзоларини катта муваффақият билан табриклайман. Муштарийларимизга бу сафар ҳақида сўзлаб берсангиз.

— Раҳмат. Биз бу фестивалда маркази Тошкентда бўлган барча Курия халқларини бирлаштирувчи АСОК деб номланган ташкилот ва республика Маданият вазирлиги ёрдами билан қатнашдик. Курияликларнинг бу фестивалдан мақсади, аввало, катта санъат кўриги ўтказиб, маҳорат мактабини бойитиш, қолаверса, бутун дунё бўйлаб тарқалиб кетган ўз ватандошларини бир ерга жам қилиш, қондошлик ришталарини янада мустаҳкамлашдан иборат. Оркестримиз билан бирга хонандалар — Ўзбекистон Давлат филармонияси солисти София Тен, АСОК ташкилотидан Анатолий Пак ҳам бордилар. Бу икки солист ҳам фестивал лауреати бўлдилар. Биз шундан мамнунмизки, оркестримизнинг профессионал савияси юқорилиги, ижрочилик маҳорати қайд этилди.

Умуман, фестивал биз учун кўп томонлама аҳамиятга эга. Ёдингизда бўлса, ўз вақтида оркестримизнинг керак-керак эмаслиги ҳақида баҳслар бўлди. Лекин ҳаммасига ҳакам — вақт. Мана, бугун ансамбл ўз ўрнига эга, республика концерт ташкилотлари орасида биринчи бўлиб академик деган номга сазовор бўлди, 43 йилдан сўнг чет эл сафарига чиқди. Фестивалда Англия, Америка, Франция, Куба, Лотин Америкаси, Хитой, Марокаш, Япония, Россия, Украина, Қозоғистон ва бошқа давлатлардан ижро маҳорати ниҳоятда юксак ансамбллар қатнашганини эсласак, муваффақият биз учун қанчалар қадрли эканини яққол билинади.

— Ўйлайманки, у ердаги санъатга муносабат, умуман, маданият масаласи кўпчиликни қизиқтиради.

— Агар таассуротларимни айтсам, бир китоб бўлар... Имкониятга қараб қисқача сўзлашга ҳаракат қиламан. Аввало, одамлари ниҳоятда маданиятли. Бизга меҳмонхонадан тортиб, то концерт залигача — ҳамма жойда катта эътибор билан муносабатда бўлишди. У ердаги тартиб-интизомга қойил қолдик. Биргина Пхеньянда бири-биридан гўзал, томошабин учун ҳам, санъаткор учун ҳам том маънода барча қулайликлар яратилган 10дан ортиқ концерт заллари бор.

Бизни қойил қолдирган нарса болалар ва катталарнинг мусиқани бирдек тушуниб, тинглашлари бўлди. Болаларга боғча ёшидан мусиқа жиддий ўргатилади, улар нотани яхши биладилар, оркестрни фарқ қила оладилар.

Яна бир нарсани алоҳида таъкидлашни истардим. Оркестримиз ғалабанинг 40 йиллигига бағишлаб боғ барпо этаётган қурилишда концерт берганда, қурилиш майдончасининг тоза, озодалигини кўриб ҳавасимиз келди. Шу ерда қурилиш кетаётганига ишонгингиз келмайди.

— Фестивалда намойиш этган репертуарингиз билан таништирсангиз.

— Репертуаримизда ўзбек халқ куйларидан «Рок қашқарча», «Дилхирож», «Субҳидам», шунингдек, Тўлқин Қурбонов ва Нодим Норхўжаев асарлари ва Курия куй-қўшиқлари бор эди. Томошабинлар концертларимизни яхши кутиб олдилар. Чолғуларимизнинг ранг-баранглиги уларни жуда қизиқтирди. Чунки миллий чолғуда фақат ўз куйини эмас, бошқа халқлар куйларини ҳам ижро этиш катта ютуқ.

Биз учун фестивал катта синов, бир мактаб бўлди. Маҳоратли ҳамкасбларимиз билан тажриба алмашдик. Созларимизни такомиллаштиришда давом этиш зарурлигини яна бир карра ҳис этдик. Чунки 50 фоиз созларимиз иссиқ-совуққа тез чалинади ва оқибатда ижрога путур етади. Хуллас, фестивалдан олган таассуротларимиздан тегишли хулосалар чиқариб, жиддий изланиш иштиёқида юртимизга қайтдик.

Г. УМАРОВА

ЎТГАН УМР ЛАВҲАЛАРИ

Адабиётимизнинг улкан адибларидан бири Абдулла Қаҳҳорнинг ҳаётдан кўз юмганига 25 май куни чорак аср бўлди. Чорак асрни адабиётимиз Абдулла Қаҳҳорсиз яшаб келаяпти. Лекин у қолдирган бебаҳо асарлар ҳамон адабиёт ривожига, халқимиз маънавий дунёси юксалишига улкан ҳисса қўшиб келмоқда. Абдулла Қаҳҳор асарлари маъданларга бой тоққа ўхшайди. Оддий китобхондан тортиб ҳар бир авлодгача бу тоғдан ўзига керакли бойликларни топиб олаверади. Ҳали бу гўзал тоғ ўзининг ҳақиқий кашфиётчиларини кутиб ётибди.

Абдулла Қаҳҳорнинг орамиздан эрта кетганлиги юракларни эзса-да, лекин бошқа бир нарса таскин беради. Чорак асрдан буён унинг чироғини умр йўлдоши, моҳир таржимон ва матншунос Кибриё Қаҳҳорова ёқиб келаяпти. Ҳар йили Абдулла Қаҳҳор яшаган Герман Лопатин кўчасидаги 26-уйда унинг туғилган куни шарафига ва вафот этган кунини хотирлаб дастурхон ёзилади. Дўстлари ва шогирдларининг хотираларида устоз қайта тирилгандай бўлади.

Қуйида адибнинг 1959 йилда Европа мамлакатлари бўйлаб қилган сафарларидан бири ҳақида ҳикоя қилинади.

●

1959 ЙИЛНИНГ ИЮЛ ОЙИ. Биз бир гуруҳ сайёҳлар билан биргаликда Европа саёҳати ниятида Ригага қараб парвоз қилдик. Рига кўчалари тор бўлса ҳам, жуда гўзал ва озода шаҳар экан. Шаҳар марказидан бизнинг Ўрда анҳорига ўхшаб катта ариқ оқар экан. Унда катта-кичик ўрдаклар, кўзни қамаштирадиган оққушлар ҳузур қилиб сузиб юрганини кўриб, ҳавасимиз келди. Қани энди бизнинг Анҳорда ҳам шунақа товуслар, ўрдаклар хиром этиб юрса, шаҳарнинг ҳуснига ҳусн қўшилмасмиди?

Латишларнинг ҳаммага кўз-кўз қиладиган жойлари — бу қабристонлар экан. Дарҳақиқат, қабристонлар ниҳоят даражада обод. Майитларнинг эгалари ҳар ҳафта келиб, бир пас ўтириб кетиши одат тусига кирган экан.

Шаҳарни айланиб бўлгач, дарё бўйига қараб йўл олдик. Бу ерда «Грузия» теплоходи бизга мунтазир бўлиб турган экан. Ҳаво мўътадил, ҳатто совуқ десак ҳам бўлади. Иккаламиз — устоз билан ажойиб шинам каютада ўтирибмиз. Икки кеча-кундуздан сўнг, саҳари мардон Швеция портига кирдик. Нонуштадан сўнг, тамғачининг назоратидан ўтгач, шаҳарга отландик. Теплоходдан қирғоққа тушар эканмиз, узоқдан шаҳар ниҳоятда гўзалга ўхшайди. Пятигорскни эслатади.

Машинага ўтириб қарийб икки соат шаҳарни айландик. Магазинларга кирдик. Хилма-хил молларни кўриб кўзимиз тиниб қолди: одамнинг жонидан бошқа ҳамма нарса бор. Аммо бизнинг чўнтакда ҳемири ҳам йўқ. Бор-йўғи биз сайёҳларга 18 доллардан беришган, холос. Камбағаллик нима эканини биз сайёҳлар ўшанда билдик.

Аҳолисига мундоқ разм солиб қарадик. Ҳаммаси яхши кийинган. Қизлар асосан шим ёки кенг юбка кийган. Улар вақтни қандоқ ўтказишни ҳам билар экан. Истироҳат кунлари бутун шаҳар аҳолиси юкларини машинанинг устига ортиб шаҳардан ташқарига — пляжларга борар экан ёки чодир қуриб шанба, якшанбани ўша ерда ўтказишар экан.

Швеция пойтахти Стокхолмни айландик. Шаҳар ниҳоят даражада озода. Бирор ерда бирорта чўп-хас кўринмайди. Ҳаммаёқ янги келин тушадиган уйдай тоза. Швеция халқининг ўз маконига қўйган муҳаббатини кўриб ҳавасимиз келди. Қаерга қарама ҳаммаёқ гулу гулзор. Ҳатто кўча томондаги деворлар ҳам худди шоҳи сўзанага ўхшайди: кичик-кичик тувакчаларга гулларни солиб деворга қоқиб қўйишган.

Устод Абдулла Қаҳҳор деворигача гулга кўмилган шаҳарга разм солиб:

— Демак, бу шаҳар фуқаросининг қорни тўқ. Қорни оч одам гулни эмас, нафсининг ғамини ейди. Қандоқ қилиб қорнини тўйғазишни ўйлайди, — деб қўйдилар.

Ҳатто кўчаларнинг икки томони ҳам гулзор. Биз атиргулни худди дарахтга ўхшаб узун бўлиб ўсганини ўшанда кўрдик. Аҳолининг турмуш даражаси ҳам жуда баланд: мамлакат 150 йилдан бери урушга қатнашмаган экан, шунинг учун ҳам бой яшайди. Саноат, қишлоқ хўжалиги ниҳоят даражада тараққий этган. Лекин ўрта маош оилани таъмин қилолмас экан, шунинг учун ҳам бутун оила ишлашар экан. Шу важдан ҳам эркаклар хотинлар билан баб-баробар уй юмуши билан шуғулланишар экан. Ўртадан юқорироқ оилаларнинг бир қисмида машина бор. Мамлакатда 600 миллионер оила бор эмиш. Аммо улар фарзандни кўпайтирмас экан. 8 миллион аҳолидан бир ярим миллиони фарзандсиз. Ачинарлиси шуки, 8 миллион аҳолидан 40 минги майзада (алкоголик), 60 минги жинни экан.

Аммо фарзанди бор оилаларга ҳукумат жуда катта имтиёзлар бериб қўйган экан. Оилада фарзанд туғилса, ҳукумат ҳамма керакли нарсаларни, аравачадан тортиб арғумчоққача бепул берар экан.

Ўша вақтларда шведлар ичкиликка мунчалик ружу қўйганини эшитиб, устод ёқаларини ушлаб қолган эдилар, чунки бизда ҳали бу ҳақда ҳеч ким оғиз очмас эди.

Стокхолмдан 20 километр нарироқда йўлдош шаҳарча жойлашган экан. Йўллар шундай равон, атрофдаги қишлоқлар шу қадар обод-ки, шаҳардан қишлоқнинг мутлақо тафовути йўқ. Лекин шуни ҳам айтиш керакки, йўллар пулли. Шофёр аввал автоматга керакли пулни солади, кейин тўсиқ очилиб, сизга йўл беради, бўлмаса таъмирланмаган, харобага айланган йўлдан борасиз. Йўл устида ҳар хил қушлар бола очиб ётибди. Биров буларни «киш» деса, шведлар ундоқ одамни «оломон» қилиб юборишар экан.

Шаҳарча жуда гўзал экан. Лекин бир нарсага ҳайрон қолдик; шаҳардаги жами мағозалар шанба куни пешингача ишлашар экан. Ҳар бир дўкон олдида автомат; нимаики керак бўлса, тугмачани босасиз, ўша заҳоти истаган нарсангиз муҳайё бўлади.

Бир-икки хонадонда эркаклар дераза ювяётганини кўриб, ҳайратда қолдик, чунки бизда бирор эркак зотини нарвонга чиқиб ойна ювганини кўрмаганмиз. Шунинг учун ҳайратангез тарзда таржимонга қарадик. Бизнинг саволимиз унга томдан тараша тушгандай бўлди шекилли, ноз-карашма билан:

— Вой, аёл киши нарвонга чиқадими? У аёл, она-ку? — деди.

Устод бу сўзни эшитиб:

— Бизнинг шўрлик хотинларимизнинг боши тошдан экан-да! Ҳеч ким булар бир кунда 100—150 кило пахта териш учун неча мартаба эгилиб туриб, хирмонга бориб келади, деб ўйламайди, — деб қўйдилар.

Швед халқининг меҳнатсеварлиги, ўз шаҳрига мунчалик меҳр қўйганини кўриб офаринлар айтгинг келади. Ҳатто бензин сотадиган бинонинг устига машиналарнинг моделини ўрнатиб, қўғирчоқдай ясатиб қўйганини кўриб ҳайратда қолади киши. Шаҳарда бирорта иморат бир-бирига ўхшамайди. Ҳар бир иморатнинг ўз лойиҳаси бўлиши шарт экан, бўлмаса ратуша (шаҳар ҳокимияти) ижозат бермас эмиш. Бизнинг уйларга қарасангиз, ҳаммаси бир-бирига ўхшайди — эгизак уйлар.

Лекин Швеция халқининг битта хислати бизни ўйлантириб қўйди. Боласи балоғатга етдими, товуққа ўхшаб дарров етим қилар экан. Бор, нонингни ўзинг топ, менинг ўғлим бўлсанг, тегишингни ўлганимдан кейин оласан, дер экан. Бир жиҳатдан балки шу ҳам дурустдир. Бола тезроқ мустақил бўлишга, ўз йўлини ўзи топишга ҳаракат қилади. Уларнинг яна ўзларига хос бир хислатлари шу эканки, фарзандлари эшикни тақиллатиб келса, «ҳозир сени қабул қилишга вақтим йўқ» деб қайтариб ҳам юборар ва бу одатни ҳеч ким қораламас экан.

Миллий музейга бордик. Бу ерда Одам Атодан бошлаб то шу бугунги куннинг маданий ёдгорликларига оид ҳамма нарса сақланган. Кийим-кечак, уй жиҳозлари, расм-русумга алоқадор нимаики бўлса, ҳаммаси жамланган.

ЁДНОМА

Миллий музейни томоша қилиб бўлгач, 1923 йилда қурилган ратуша — шаҳар ҳокимининг маҳкамасини бориб кўрдик. Ҳафтада бир маротаба — ҳар душанба шаҳарни идора қиладиган амалдорлар тўпланишиб шаҳар ободончилигига оид масалаларни муҳокама қилиб, бўлак вақтда музей шаклида сайёҳлар келиб томоша қилишар экан.

6 июл. Стокхолмни айланиб бўлгач, кундузи соат бирда Кил каналига кирдик. Теплоход соат 14дан 21гача, олти соатча Ғарбий Германия қирғоғидан юрди. Немисларнинг ҳамма томи қизил черепицадан, ниҳоят чиройли қилиб қоқилган. Ҳовлилари чиройли, боғлари озода. Бирор ерда бир парча хас-хашакни кўрмайсиз. Ҳаммаёқ ораста.

Кил канали немис халқининг меҳнатсеварлигини, ҳар бир ишни ҳалол ва покиза қилишга ўрганганлигини кўрсатади. Канал бўйига тошни худди заргар тергандай терган. Ҳатто жўнгина қозиқ ҳам камоли диққат ва ҳафсала билан қоқилган.

Кил канали 1887—95 йилларда қазилган, унинг узунлиги 98 километр, эни 102 метр, чуқурлиги эса 11 метрни ташкил қилар экан.

Немисларнинг техникасига тасанно айтиш керак. Биз каналдан кетаяпмиз, аммо устимиздан, тахминан 50 метр баландликдан поездлар ўтиб турибди. Шундай кўприклар борки, пароход келаётганда очилиб, ўтиши биланоқ яна васл бўлади. Бу азамат, ўзи очилиб ўзи васл бўладиган (раскладной) кўприкларни икки томондан икки кишигина идора қилади, холос.

УМУМАН, НЕМИС ХАЛҚИНИНГ ҳунармандлиги, меҳнатсеварлигига қойил бўлмай илож йўқ. Каналдан тахта ортилган баржалар ўтаяпти, тахтанинг ўзини қанчалик санъаткорона терилганини кўриб оғзингиз очилиб қолади.

Соат 9ларда Кил каналидан чиқиб, Элба дарёсининг ёнидан ўтиб Шимолий денгизга кирдик.

Устодда Швеция жуда катта таассурот қолдирди.

— Саёҳат яхши нарса, — дедилар. — Бир ой саёҳатда ўтган умр ўн йилнинг мазасини беради. Болаликнинг кунлари, кексаликнинг йилларига тўғри келади. Болаликда ҳар куни киши бир янгилик кўради, саёҳатда ҳам шундай экан.

Кибриё ҚАҲҲОРОВА

Оилавий сафарлар ҳамиша мароқли ўтарди.

МУСТАҚИЛЛИК АРАФАСИДА эришган энг катта ютуқларимиздан бири, шубҳасиз, ўзбек тилига давлат тили мақоми берилгани бўлди. Негаки, тил ҳар бир миллатнинг тарихий-маънавий ҳаётида муҳим аҳамиятга эга. Тилини йўқотган ёки унутган халқ ўтмишидан ҳам, келажагидан ҳам маҳрум бўлади. Қизил империя асосчилари ва йўлбошчилари собиқ СССРнинг кўплаб миллатлари қатори ўзбек халқини ҳам ана шундай даҳшат-балога гирифтор қилган эдилар. 70 йилдан ортиқ вақт мобайнида бизнинг миллий урф-одатларимиз, қадимий анъаналаримиз сингари тилимиз ҳам жиловлаб қўйилган эди. Ўз юртимизда ўз тилимизда бемалол иш юритолмасдик. Барча катта-кичик йиғинларда, давлат ва жамоат идораларида бир-биримиз билан бегона тилда мулоқотда бўлишга мажбур эдик. Ана шундай бир пайтда Тил тўғрисидаги қонуннинг қабул қилиниши бениҳоя ажойиб, эзгу иш бўлди.

Бу қонун кучга киргандан буён ўтган вақт мобайнида ўзбек тилининг мавқеини ошириш борасида катта ютуқларга эришилди. Оддий жамоалардаги йиғилиш-мажлислардан тортиб то жумҳурият миқёсидаги анжуманларгача — барчаси ўзбек тилида ўтадиган бўлиб қолди. Коммунистик фирқа ҳукмронлиги даврида зўрма-зўраки киритилган атамалар, жойлар номлари ўзгартирилиб, маданий-маърифий муассасалар, жамоат ташкилотлари, ўқув даргоҳлари, хўжаликлар, қишлоқ-маҳаллалар, шаҳар-туманларга маҳаллий, тарихий ва табиий шарт-шароитлардан келиб чиққан ҳолда, ўзбекча номлар берила бошланди. Идора ва корхоналарда ўзбек тилида иш юритишга киришилди. Жумҳуриятимиз Истиқлолга эришгач, бу ишлар янада авж олди. Бироқ, ҳар тўкисда бир айб деганларидек, бу борада хато-камчиликлар, кишини таажжубга соладиган ҳолатлар ҳам йўқ эмас. Орадан икки ярим йил ўтган бўлса-да, русийзабон раҳбарларнинг, масъул лавозимларда ишловчиларнинг аксарияти ҳамон ўзбек тилини лоақал хизмат вазифаси даражасида ҳам ўзлаштириб ололганлари йўқ. Баъзилари эса ўзбекчани тушунсалар-билсалар-да, русча жавоб қайтарадилар. Жумладан, саноат корхоналари ёки расмий идоралар қабулхоналарига қўнғироқ қилиб, ўзбекча салом берсангиз, котибалардан русча алик оласиз. Борди-ю, ўзбекча гапиришда давом этсангиз, улар саволжавобни қисқароқ қилиш тараддудига тушиб қоладилар. Паттахоналарда, савдо тармоқларида ишловчиларнинг ҳам кўпчилиги саволингизга ўзбекча жавоб беролмайдилар. Баъзи бирлари ўзбек тилини очиқдан-очиқ давлат тили сифатида тан олмайдилар. Бу ҳақда эслатсангиз, сиздан хафа бўлиб, қовоқ уюб олишади. Ҳолбуки, уларнинг кўпчилиги Ўзбекистонда туғилиб-ўсишган, мактабда, турли ўқув юртларида ўзбек тили ва адабиётидан сабоқ олишган. Қонун қабул қилингандан сўнг эса ўз корхона-ташкилотларида ташкил этилган тил ўрганиш курсларида ўқишган. Яна бир жиҳати, ҳар куни, ҳар соатда ўзбеклар орасида бўлишади. Демак, тил ўрганишлари учун имконият ҳам, шароит ҳам етарли. Улар давлат тили тўғрисидаги қонунга ҳурмат-эътибор билан қарасалар, кам бўлмайдилар. Умуман олганда, тил билган одам эл билади, ҳеч қачон ютқазмайди.

Тил тўғрисидаги қонунга жамоат транспортида ишловчилар ҳам кўпинча риоя қилмаётирлар. Русийзабон ҳайдовчилар ва патта тарқатувчиларнинг бирортаси ҳам йўловчилар билан мулоқот жараёнида ўзбек тилидан фойдаланмайдилар. Ҳатто, ўз миллатимизга мансуб ҳайдовчилар ҳам ўзбекча гапиришни хаёлларига келтирмайдилар. Кўпчилиги русча-ўзбекчани аралаштириб аралаш-қуралаш тилда гапирадилар. Масалан, қуйидагича: «Ҳозирги остановка Бобур парки. Кейингиси Тарговый центр». Ёки: «Текстильный комбинатда чиққанлар билетга пул узатинглар. Волгоградский кўчасига, Самаркандская автостанцияси ва Южний вокзалга борадиганлар, олдинга ўтинглар. Тушаётганда билетингизни ва проездной карточкаларингизни кўрсатиб тушинглар».

Бундай чала ўзбекча, чала русча сўзларни, метрони истисно қилганда, Тошкентдаги барча жамоат транспорти воситаларида ҳар қадамда, ҳар сонияда эшитиш мумкин. Гўёки ҳайдовчилар ва паттачилар учун давлат тили тўғрисидаги қонун мутлақо аҳамиятсиздек. Чамамда, улар фақат кундалик пул топшириш режасини бажарсалар, бас, қолгани билан ишлари йўқ.

Яна бир муаммо: қонун бўйича, жой номлари, атамалар ҳар томонлама тўғри, хатоларсиз ёзилиши лозим. Афсуски, бизда бу иш ҳам кўнгилдагидек эмас. Бир ном ёки атамани турлича кўринишда, боз устига, ғиж-ғиж хатолар билан ёзиш ҳоллари тез-тез рўй бериб турибди. Кўча-хиёбонлардаги, жамоат жойларидаги, катта-катта бинолар пештоқидаги шиорлар ёки лавҳаларни, эълон ва билдирувларни ўқисангиз, ҳафсалангиз пир бўлади. Уларда имло қоидаларига, тиниш белгиларига етарлича аҳамият берилмаётганидан куюнасиз. Масалан, Наврўз сўзи турли жойларда турлича — Наврўз, Навруз, Новрўз, Новруз шаклида ёзилмоқда. Тошкент шаҳридаги Бобур боғи яқинидаги озиқ-овқатлар дўкони пештоқида яқинда шундай сўзлар пайдо бўлди: «Юртдошлар! Ҳар бир кунингиз, баҳор ҳаётингиз фаровон, осмонингиз мусафо бўлсин!». Қаранг, биргина гапда нечта хато!

МАРКАЗИЙ УНИВЕРСАЛ магазинда бир нечта соат устахонаси бор. Улардан бирининг тепасига йирик-йирик ҳарфларда қуйидаги лавҳа битиб қўйилган: «Тузатиш соат. Ремонт часов». Жамоат транспортлари пешонасидаги ёзувлар ҳам ҳар хил. Бир автобусга «Сирғали», иккинчисига «Серғали», учинчисига эса «Сергили» деб битиб қўйилган.

Ғашга тегадиган, энсани қотирадиган бундай хатоларни, ғализ жумлаларни истаганча мисол келтириш мумкин. Булар-ку, майли, тўғриласа бўладиган камчиликлар. Аммо киши шахсини тасдиқловчи баъзи ҳужжатларнинг ўзбекча нусхаси русчадан қилинган пала-партиш таржима асосида тайёрланаётганига нима дейсиз? Яқинда бир дўстимиз фарзандли бўлди — ўғил кўрди. Турмуш ўртоғини ва фарзандини туғуруқхонадан чиқаришидан икки кун олдин чақалоққа «Туғилганлик ҳақида гувоҳнома» олди. Уни ўқиб кўриб, ҳайратдан ёқа ушладик. Гувоҳноманинг ўта сифатсиз, юқа қоғозда, туссиз рангда тайёрланганини ҳозирги бозор иқтисодиёти, тақчиллик шароитида бир амаллаб оқласа бўлар. Лекин унинг ўзбекча қисмидаги ғализ, телба-тескари жумлаларни қандай баҳолаш мумкин? Ишонмасангиз, келинг, биргалашиб ўқийлик. Агар очиқ қолдирилган ўринларни зарур маълумотлар билан тўлдириб, сўнгра ҳаммасини бир бошдан ўқисангиз, мисол учун шундай матн пайдо бўлади: «Фуқаро Салимов Қодиржон Одил ўғли туғилди 1993 йил май ойининг 6 кунида қишлоқ (шаҳар) Хонобод район Зангиота область Тошкент республика Ўзбекистон».

Таажжуб! Саводсизлик бундан ортиқ бўладими? Таржимонлар ва янги гувоҳномага буюртма берганлар, наҳотки, бу жумлани оддийгина қилиб «Фуқаро Салимов Қодиржон Одил ўғли 1993 йилнинг 6 майида Ўзбекистон Республикасининг Тошкент вилояти Зангиота туманидаги Хонобод қишлоғида туғилди», деб содда-равон, тушунарли ёзиш мумкинлигини билмасалар? Борингки, шундай бўлган тақдирда ҳам, янги гувоҳномани тайёрлаётган пайтда тилчиларга кўрсатиб, хатоларни тўғрилаб олсалар бўларди-ку. Эсиз, шунча маблағ, шунча вақт! Энди бу гувоҳномаларни болакайлар то балоғат ёшига етиб паспорт олгунларига қадар кўтариб юришга мажбурдирлар. Кейинчалик паспорт ҳам гувоҳномадаги маълумотлар асосида тўлдириладиган бўлса, давоми ўз-ўзидан тушунарли. Кимларнингдир саводсизлиги неча юзлаб-минглаб ёшларни йиллар давомида танг аҳволга солиб қўйиши тайин.

Хўш, бундай хатолар қаердан келиб чиқмоқда? Нима учун Тил тўғрисидаги қонунни тўла-тўкис бажаришда сусткашлик сезилмоқда? Менимча, бунинг асосий сабаблари қуйидагилардан иборат: аввало, турли ташкилот-идораларда ишловчиларнинг кўпчилиги, гарчи ўзбек бўлсалар-да, тилимизни яхши билмайдилар. Устига устак, саводсизликларини ошкор қилиб қўймаслик учун бошқалар билан бамаслаҳат иш юритишга ҳам бўйинлари ёр бермайди. Энг катта айб ўзимизда. Ҳар куни, ҳар қадамда Тил тўғрисидаги қонунга амал қилмаётганларга дуч келсак-да, индамаймиз. Бу ҳам етмагандек, бошқалар билан кўпинча рус тилида мулоқотда бўлишни афзал кўрамиз. Улардан лоақал иш юзасидангина бўлса-да, давлат тилида гапиришни талаб қилмаймиз. Хато ёзилган шиорлар, лавҳалар олдидан ҳеч нарса кўрмагандек ўтиб кетаверамиз. Иккинчидан, кўпчилигимиз иш жараёнида, ҳамкасбларимиз ёки дўстларимиз билан мулоқотда аралаш-қуралашига гапириш одатимиздан воз кечганимиз йўқ. «Обедга бирга чиқамизми деб звонит қилсам, сиз зайнит экансиз», «Йўлда келаётиб, гостиницанинг олдида пересядка қилдим», каби чучмал гапларга қулоғимиз шу қадар ўрганиб кетганки, ўз гапимизда бирорта русча сўз қўшмасак, гўё биров биздан хафа бўлади. Учинчидан, Тил тўғрисидаги қонун қабул қилинган дастлабки кезларда оммавий ахборот воситаларида уни тарғиб ва ташвиқ қилишга бағишланган кўплаб мақолалар бериб бориларди, журналистлар ва мутахассислар ҳамкорлигида тез-тез махсус текширишлар ўтказилиб туриларди. Кейинги пайтларда бу иш негадир анча сусайиб қолди. Ҳолбуки, Тил тўғрисида қонунни биз ҳар куни, ҳар лаҳза тарғиб қилишимиз лозим. Бундан ташқари, кўпчилик мухбирларимиз матбуотдаги, ойнаи жаҳон ва радиодаги чиқишларида кўпинча -ли ва -лик, -ни ва -нинг қўшимчаларини ўз ўрнида ишлата билмайдилар. Масалан, тоғли жойлар ўрнига тоғлик жойлар, қўқонлик ёшлар ўрнига қўқонли ёшлар деб ёзишади. Тўртинчидан, бизда жумҳурият миқёсида махсус атамашунослик қўмитаси тузилган. Ҳукумат тил комиссияси Атамақўм тавсия этган бир қанча атамаларни, русча-байналмилал ўзлашмаларни бир хил қўллаш лозимлигини тасдиқлаган. Атамақўм томонидан тавсия этилган атамалар жумҳурият газеталарида ҳам эълон қилиниб, умумхалқ муҳокамасига қўйилган. Шунга қарамай, матбуот нашрларида бир хил атамани турлича қўллашлар давом этмоқда. Чунончи, туман атамаси район, ноҳия, депара шаклида ёзилмоқда. Аэропорт, институт, газета, журнал, факултет, устахона атамалари эса тайёрагоҳ, олийгоҳ, рўзнома, ойнома, куллиёт, таъмиргоҳ кўринишида ишлатилмоқда. Бешинчидан, авваллари ташкилот-корхоналарда ва муассасаларда ўзбек тилини ўрганиш бирмунча яхши йўлга қўйилган эди. Назаримда, кейинги пайтларда бу иш ўз ҳолига ташлаб қўйиляпти. Ўзбекистон ойнаи жаҳонининг биринчи дастуридан ўрин олган «Ўзбек тилини ўрганамиз» кўрсатуви эса сешанба кунлари эрталаб кўпчилик ишда ва ўқишда бўлган пайтда берилмоқда. Олтинчидан, бизда ҳануз иш жараёнида, жамоат жойларида сўзлашишда қўл келадиган ўзбекча қўлланмалар, турли соҳаларга тааллуқли луғатлар бармоқ билан санарли даражада кам. Тошкент шаҳридаги китоб дўконлари ва расталарини оралсангиз, харидоргир, олди-қочдидан иборат саргузашт, таржима асарларга, ишқий мавзудаги рисолаларга, беҳаё суратлавҳаларга кўзингиз тушади. Аммо ўзбек тилини ўрганишда кўмаклашадиган луғат-қўлланмаларни ҳадеганда топавермайсиз.

ХУЛЛАС, ГАПИРАВЕРСАК, гап кўп. Биз, нима бўлганда ҳам, Тил ҳақидаги қонунга ҳеч қачон бепарво бўлмаслигимиз керак. Халқимизда «Тилга эътибор — элга эътибор» деган гап бор. Бу минг йиллар давомида синовдан ўтган ҳақиқатдир. Ўз она тилини улуғламаган, унинг мусаффолиги учун курашмаган халқнинг маънавияти бойимайди. Тил тўғрисидаги қонун халқ иродасини ифодалайди, мустақиллигимиз рамзларидан бири ҳисобланади. Қонунни эса, бажариш шарт! Буни ҳар биримиз англамоғимиз, бошқаларга ҳам англатмоғимиз лозим. Тилимиз равнақи учун курашиш барчамиз учун ҳам қарз, ҳам фарздир!

Жалолиддин МАМАШУКУРОВ,
Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтининг аспиранти

МАЪНАВИЙ БОЙЛИГИМИЗ РАМЗИ

ОТС ТОШКЕНТДА МАКОН ТОПДИ

Турли мақсадларга мўлжалланган энг замонавий компьютерлар тайёрлаб етказиб берувчи AppLe фирмасининг маҳсулотлари бугунги кунда бутун дунёга машҳур. Юксак савияли технология соҳасидаги янги йўналишнинг кашфиётчиси ҳисобланган бу фирма эндиликда 120дан ортиқ мамлакатга ўз фаолиятини ёймоқда. 1992 йили АҚШда сотилган шахсий компьютерларнинг энг кўп қисми шу фирмага тегишли бўлди.

Ўтган ҳафтанинг чоршанба куни фирма ўзига қарашли, янги ташкил топган Осиё Тижорат Системалари (ОТС) компаниясини Марказий Осиё жумҳуриятларида AppLe маҳсулотларини тарқатувчи корхона сифатида тайин этди.

ОТС Ўзбекистон ва Қозоғистон республикалари пойтахтларида ўзининг бош идораларини очди. Компаниянинг Тошкентдаги бош идораси Ўзбекистон, Туркманистон, Тожикистон ва Озарбойжон жумҳуриятларида, Олмаотадагиси эса Қозоғистон ва Қирғизистон жумҳуриятларида фирма маҳсулотларини сотиш ва уларга бўлган эҳтиёжни ўрганиш билан шуғулланади.

Шу йил 19 май куни Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг биносида ОТС мутасаддилари билан журналистларнинг танишув-учрашуви бўлиб ўтди. Унда жумҳуриятимизда ва Ҳамдўстликка кирган мустақил давлатларда чиқадиган матбуот нашрларининг вакиллари қатнашдилар.

Брифингда компания Бош менежери жаноб Жан-Жак Мокюэр сўзга чиқиб, AppLe фирмасининг «таржимаи ҳоли» ва фаолияти ҳақида гапириб берди. Сўнгра ОТСнинг вазифалари ва мақсади хусусида тўхталиб, жумладан, шундай деди:

«Осиё Тижорат Системалари компанияси Марказий Осиёда компьютерлар бўйича дистребьютерлик фаолиятини расмий равишда бошлаётган дастлабки — қалдирғоч корхонадир. Шу боис у компьютер бозорида муҳим ўрин эгаллайди ва компьютерлаштириш юзасидан белгиланган миллий лойиҳаларни амалга оширишда ишончли шерик бўлиб қолади, деб умид қиламиз. Бизнинг асосий мақсадимиз минтақадаги мустақил ёш давлатларнинг ҳар томонлама ривож топишига кўмаклашишдан иборатдир. Марказий Осиё халқи турмушда ва ишлаб чиқаришда фирма технологиясидан фойдалана бошласа, ҳеч қачон ютқазмайди. Негаки, бизнинг компьютерларимиз мураккаб эмас. Улар ихчамлиги ва оддийлиги, энг муҳими, иш унумининг юқорилиги билан ажралиб туради».

Бош менежернинг таъкидлашича, ОТС компанияси тўпланган буюртмалар асосида харидорларга маҳсулот сотиб олиш учун қулай шароитлар яратиб беради, уларга юқори савияда хизмат кўрсатилишини таъминлайди. Шу аснода фирма ва унинг маҳсулотлари мавқеини ошириб боришни ҳам кўзда тутади. Ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикасининг таълим, тижорат ва бошқарув соҳаларидаги режаларини амалга ошириш билан боғлиқ ҳолда олиб боради. Шунингдек, Марказий Осиёда инвестицион фаолият кўрсатишни истаган хорижий давлатлар компанияларига хизмат кўрсатишни ўз олдига мақсад қилиб қўйди. Марказий осиёлик компьютерлар бўйича мутахассисларни ҳамда инглиз тилини биладиганларни компьютерлар билан иш юритишга, улар ёрдамида операцион тизимлар ва дастурлар ишлаб чиқишга таклиф этади.

Матбуот учрашувида жаноб Жан-Жак Мокюэр ва унинг ҳамкасблари журналистларнинг турли саволларига батафсил жавоб қайтардилар.

А. ҲАЙДАРОВ

Тошкентда француз матбуоти кўргазмаси бўлиб ўтди.

СУРАТДА: кўргазма залида.

Н. МУҲАММАДЖОНОВ суратга олган.

ИЛҲОМ ТУТАШГАН ЖОЙДА

Президентимизнинг бир гуруҳ ёзувчилар билан суҳбат-мулоқоти барча ижодкорлар юрагига ҳамоҳанг тушгани каби менинг қалбимни ларзага келтирди.

«Ёзувчилар оддий одамлар эмас», «Ёзувчилар маънавият етакчилари», «Ёзувчилар Олло таоло ато этган талант эгалари...». Ижодкор заҳматларини теран ҳис этган ҳолда берилган ушбу юксак баҳолардан бошимиз кўкка етди. Халқ олдида, Ватан олдидаги бурч ва масъулиятимиз ҳисси янада ошди. Бундай шон-шарафни фақат қора тер тўкиш билангина оқлаш мумкинлигини ҳар бир ижодкор тушунди, деб ўйлайман.

Айниқса, кўпчиликка етишмайдиган камтарлик ҳақидаги фикрлар ва ҳамду санoccurs ларга қарши билдирилган эътирозлар юрт отасининг олижаноб ибрат рамзидир. Шунингдек, ягона эътиқод ҳақидаги мулоҳазаларга ҳам бефарқ қараб бўлмайди. Танқидчиликнинг ягона эътиқод йўлидаги ривожига ушбу гаплар катта бурилиш бўлиб хизмат қилишига ишонаман. Қулоғим остида Президентнинг қуйидаги: «Сизлар ҳам бир бўлиб, бир оиладек ишласангиз, мен хурсанд бўламан, ўзимни мақсадга эришган деб биламан. Чунки бу — Ўзбекистон учун керак. Келгуси авлодлар учун керак», деган сўзлари ҳамон жаранглаб турибди.

Ёшларга ғамхўрлик самараси ўлароқ «Истеъдод» жамғармасининг ташкил этилиши катта воқеа. Янги адабий-бадиий журнал таъсис қилмоқ ҳақида ҳам яхши гап бўлди. Аммо шу ўринда менда андак мулоҳаза туғилди. «Шарқ юлдузи» ва «Ёшлик» журналлари имкониятлари кенгайтирилса, балким, бу янги нашрга эҳтиёж қолмасмиди. Оқибатда иқтисод қилинган қоғоз ҳисобига нашриётларда тўхтаб қолган китобларни ҳаракатга келтиришга йўл очилармиди. Бу шахсий фикрим, албатта. Шу баҳона «Китоб нашри жамғармаси» ташкил этилиб, Президентимиз таъкидлаганидек, у йирик сердаромад корхоналарга бириктирилса, балким «ўзинг учун ўл етим» ташвишидан қутилармидик.

Тўғри, бир тузумдан иккинчи бир тузумга фавқулодда ўтишнинг ўзи бўлмайди, унинг қийинчиликларини ўз бошимиздан кечириб турибмиз. Бироқ буларнинг барчаси мустақиллик, озодлик олдидан ўтаверсин. Ватанга муҳаббат, халққа садоқат, миллатга ҳурмат бўлган жойда буюк давлатнинг барқарорлиги тантана этмоғи муқаррар.

Миллатнинг муҳим бойлиги ҳам халқимизнинг маънавий қиёфасидир. Зеро, Р. Роллан «Қаерда улуғвор маънавий қиёфа бўлмаса, у ерда улуғ одам ҳам йўқ», деб бежиз айтмаган эди. Улуғворлик учун бирлашмоқ ҳам қарз, ҳам фарз.

Илҳом бирлаш, имкон
бирлаш, инсон бирлаш,
Мақсад бирлаш, матлаб
бирлаш, виждон бирлаш.
Буюк давлат йўли бирдур
— иймон бирлаш,
Қувват бирлаш, қудрат,
бирлаш, Турон бирлаш!

Гулчеҳра ЖЎРАЕВА

АЛЛОМА ТЎЛАБИ

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида қозоқ халқининг ажойиб фарзанди, мутафаккир Тўлабининг 330 йиллигига бағишланган анжуман бўлиб ўтди. Йиғилишни Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубов кириш сўзи билан очди. Сўнг «Нурли жол» рўзномасининг бош муҳаррири, адабиётшунос олим Қолдибек Сейданов алломанинг ҳаёти ва ижодий фаолияти ҳақида маъруза қилди. Ўзбекистон халқ шоири Шукрулло, Мирмуҳсин, Жамол Камол ва бошқа ижодкорлар ўзбек ва қозоқ халқлари дўстлиги, қон-қардошлиги, Тўлабининг (Қалдирғош авлиё) инсонпарвар куйчи бўлганлиги ҳақида сўзладилар.

Илмий-амалий анжуманда Тошкент иқтисодиёт университетининг профессори Ҳожиакбар Салимов, қозоқ маданий маркази раиси Ортиқбой Унибоев, Тошкент техника институтининг доценти Нуралн Утнелбоев ва бошқалар ҳам гапирдилар. Шоирлардан Н. Умарова, М. Умарова, А. Сулаов Тўлабига бағишланган шеърларини ўқидилар, дўмбирада термалар айтилди.

Э. БЎРИХОНОВ

Ўзбекистон адабиёт жамғармаси жамғарма ҳайъати аъзоси, ёзувчи Нортўхта Қиличга ўғли

ДИЛШОД

бевақт вафот этганлиги муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдиради.

Ўзбекистон Республикаси Адиблари иттифоқи ёзувчи Нортўхта Қиличга ўғли

ДИЛШОД

бевақт вафот этганлигидан қайғуриб, чуқур ҳамдардлик билдиради.

Ўзбекистон Композиторлари ва Бастакорлари уюшмаси раёсати шу уюшма аъзоси, композитор, Абдулла Қодирий номидаги Тошкент Давлат Маданият институти доценти Пўлат ХОЛИҚОВга онаси

Хайрия ая ХОЛИҚОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

САНЪАТКОРЛАР ЧОЙХОНАДА

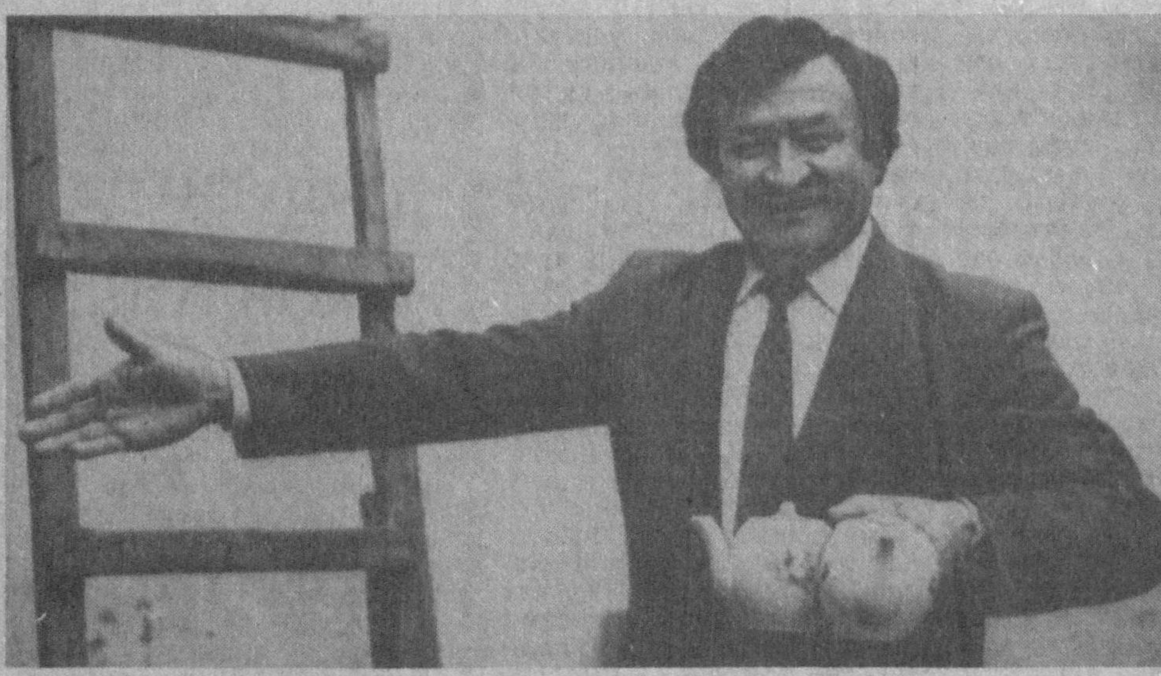

Эркин КОМИЛОВ: — Фақат шум боланинг эмас, бизнинг ҳам чойхонамиз бор.
Қани, марҳамат қилинглар, қойилмақом ош дамлаб бераман.

Маҳмуд ДЎСМАТОВ: — Э, ўргулдим сендақа мезбондан. Ошга таклиф қилгандан сўнг ўтинни ҳам ўзинг ёр-да.

Маҳмуд ДЎСМАТОВ: — Ошнинг ширин бўлиши ошпазга эмас, ўт ёқувчига боғлиқ, акаси.

Муножат ТЕШАБОЕВА: — Вой, нима қилаяпсиз, ҳали тутатганим йўқ-ку.
Хайрулла САЪДИЕВ: — Бизга тутамагани ҳам бўлаверади, бой ота, э, кечирасиз, бой опа...

Ҳусния САНАЕВА: — Ошни чойхонада эркаклар, уйда аёллар таширди. Буларнинг чойхонаси ҳам ўзига яраша шекилли.

Пўлат САИДҚОСИМОВ: — Ие, ош дарров тайёр бўлдими, буғини чиқишини қаранг.

Муножат ТЕШАБОЕВА: — Нима бало, ичиб олганмисиз, бу исириқ-ку.

Гулбаҳор РАҲИМОВА: — Ошдан сўнг тарвуз жа зўр кетар эканми-а?

Ҳусния САНАЕВА: — Ош турганда тарвузга бало борми? Ўлдирса ҳам ош ўлдирсин.

Обид ЮНУСОВ: — Ёндиради, куйдиради, кул қилади...
Ёдгор САЪДИЕВ: — Обид ака, Пўлат акам икковларингиз фақат ош еган кунлардагина шунақа ишқий қўшиқлар куйлаб қоласизлар-а.

Чойхона сураткаши С. МАҲКАМОВ

ҚИЗ УЗАТИБ БОРГАНДА...

Узатилаётган қиз онасига деди:
— Ойижон, уйларнинг уёқ-буёқларига яна бир яхшилаб қараб чиқинг-чи, ҳеч нарсамни унутиб қолдирмаб- манми, ишқилиб.
— Қараб чиқишнинг ҳожати йўқ, — деди отаси гапга қўшилиб, — уйда ойингдан бошқа ҳеч нарса қолмади, қизим!

●

— Айланай овсин, айбга буюрмайсиз, биз қизингизнинг қўлини сўраб, совчиликка келдик.
— Сўраб келганларингиз яхши-ю, лекин купонларингиз борми ўзи?

●

— Хотиним аччиқланиб онасиникига кетиб қолди, дегандинг, қайтариб олиб келдингми?
— Йўқ, отаси кўнмаяпти.
— Нима деяпти?
— Онасиниям бирга олиб кетсанг, бераман, деяпти.

●

Эр: — Кеча тушимда яна тўй-томоша билан бир гўзал жувонга уйланаётганмишман...
Хотин: — Қаранг-а, худди келишгандай, тўйимиз тушимиздаям бир кечада бўлибди-я!

Нормамат ТОҒА

ХАНДАЛАР

— Азизим, қани айтчи, — деди ёш куёв. — Менга турмушга чиққунга қадар нечта йигит билан танишгансан?
Жимлик. Сукунат.
Хотинимни хафа қилиб қўйдим шекилли, дея хавотирланган эр бир соат ўтгандан сўнг сўради:
— Нима, мендан хафамисан?
— Йўқ. Мен ҳали санаб тугата олмаяпман, — жавоб берди хотини.

●

— Адҳам, нега уйланмайсан?
— Вақт йўқ, ишлаяпман.
— Якшанба куни бир ўйлаб ҳам кўр-чи?!
— Ҳеч қачон. Якшанба — дам олиш куним.

●

Янги бошлиқ коллективни йиғиб, ҳафталик дастурни эълон қилди:
— Ўртоқлар, шанба, якшанба байрам, шу муносабат билан душанба куни ҳам дам оламиз. Сешанба — жиддий ишга тайёргарлик кўрамиз. Чоршанба — кўтаринки руҳда ишлаймиз. Шундай ишлагандан кейин, албатта, пайшанба дам оламиз. Жума куни — шанба ва якшанбада бўладиган сайлга ҳозирлик кўрамиз. Саволлар борми?
Ишчилардан бири ўрнидан туриб, шундай деди:
— Наҳотки, ҳар чоршанба иш куни бўлса?

БИР КУНИ

ТЕЛЕФОНДА «ГИРЯ» ТИНГЛАГАНИНГИЗ ЭСИНГИЗДАМИ?

Ёш болам билан уйда ўтирган пайтларим эди. Ҳар куни «Машъал»дан бериладиган классик ашулалар, халқ қўшиқларини қолдирмай тинглайман. Тинглайман-у, тансиқ ширин таомни, ажойиб китобни, дилкаш суҳбатни, нурли дийдорни..., хуллас, ҳаётдаги энг яхши нарсаларни бошқаларга ҳам илинган каби, бу концертларни ҳам тушунгувчи ва қадрлагувчи инсонларга илинаман. Ашулалару халқ қўшиқларидаги бу лутф, бу самимият, ўйноқилик, муҳаббат тоғининг чўққисини яроқлаттувчи ёрқин туйғулар... Завқланганим, ҳайратланганим сайин, радионинг имкониятлари ва бундан жуда кам одам баҳраманд бўлаётганидан изтиробим ортади.

Бир куни... Ғуломжон Ҳожиқулов ижросидаги «Гиря»нинг сеҳрли фарёди дарёсида оқаркан, хаёлимга бир фикр келди: телефонда рақам тердим.

— Лаббай! — деган овоз эшитилиши билан ашулани баландлатиб, трубкани радио олдига қўйдим. Икки карра завқу шавқ билан ашулани тингладим, тугагач, аста қулоққа тутсам:

— Алло, алло! — деган овоз келаяпти. Индамай трубкани жойига қўйдим.

Ўз «топағонлигим»дан мамнун бўлиб, эртасига «Кўча боғи-11»дан бошқа бир одамни баҳраманд этмоқчи бўлдим. У ҳам ўзини ашулага жуда шинаванда қилиб кўрсатар эди-да! Рақамни тердим, жавоб бўлгач, телефон трубкасини радио олдига қўйдим. Ашула айни авжига чиқиб бораркан, беихтиёр ички бир сезгининг буйруғи билан трубканинг яқинига бориб қулоқ тутдим. Эвоҳ, у ёқдан «тут, тут, тут» деган овоз келарди...

Мана, орадан етти йил ўтиб кетди. Энди айтаверсам бўлар: ўша, биринчи куни «Гиря»ни тинглаб, эҳтимол, уни эшиттиргувчига раҳмат айтмоқ учун «алло, алло!»лаганча қолган — ёзувчи Эркин Аъзам эди. Иккинчи куни мен ашула эшиттирмоқчи бўлган одам... Э-э, нима ҳақим бор?! Ҳар кимнинг табъи — ўзига.

ОПОҒДАДАМБОП ТУЗСИЗ НОН

Онам янги келинчаклик пайтларида йўқловга кетган қайноналарини хурсанд қилмоқчи бўлиб ўзлари мустақил (жуда ёшликларида келин бўлиб тушганлар-да) хамир қилиб нон ёпибдилар. Тандирга ёпилган нон шу заҳоти оқиб тушаверибди. Қулдан олиб яна ёпиштирибдилар. Хуллас, қинғир-қийшиқ, куйган, кулга беланган нонлар пишибди ҳисоб.

Дастурхонга қўйилган нон синдирилгач, оғизга солганлардан биринчи бўлиб дадам афтларини буриштирибдилар ва:

— Туз-пузи борми? — дебдилар жаҳл билан.

Онам шундагина хамирга туз солмаганликларини эслабдилар. Хижолатлики... аммо шу заҳоти опоғдадам нонни чайнаркан:

— Роса менбоп нон бўлибди-да. Сал шўрроқ пиёва шўрва қилиб бераверасизлар, ўзим еб қўяман, — дебдилар.

Опоғдадам тузсиз ноннинг ушоғиниям увол қилмаган эканлар.

«ҲАЙДАЛГАНИНИ ЎЗ ҚЎЛИГА ЁЗИБ БЕР!..»

Пахтада Набижон билан Алижон йўқолиб қолди. Уйларига ҳам бориб келишди, йўқ. Тўполон бўлиб кетди. Ота-оналари зир югурган. Ҳамма жойга хабар кетган. Бир ҳафтача ўтиб, ўзлари кириб келишди. Маълум бўлишича, пахтадаги ит ётиш, мирза туриш жонларига тегиб, Андижондаги бир қариндошлариникига кетворишган экан.

Катта мажлис бўлди. Айтилмаган танбеҳу таъна қолмади. Хуллас, иккаласи ўқишдан ҳайдаладиган бўлди. Шунда партком котибимиз Тўйчи Турғунов комсомол котибига буюрдилар:

— Ҳайдалганини қўлига ёзиб бер, йўлдаги машиналар ҳам олмасин!

Лекин домланинг кўнгли беғубор эди. Уни билганлар Набижон билан Алижонга кетмасликни, энди меҳнатда ўзларини кўрсатишлари кераклигини тушунтирдилар.

Улар иккаласи хонага кириб пахта терадиган этакларини кўтариб чиқаркан, Турғунов бирининг елкасини қоқдилар:

— Бугун яхши ишлагин, нормани бажаргин...

СОВУМАСИДАН... ҚАРҒИШГА АЙЛАНГАН ОЛҚИШ

Рўпарадан келаётган талабани тўхтатиб Турғунов сўрадилар:

— Неча кило тердинг?
— Саксон.

— Отангга раҳмат! Ҳали кечқурун алоҳида благодарност эълон қиламиз!

Сал юриб, яна бошқа дуч келган талабадан сўрадилар:

— Терган пахтанг қанча бўлди?
— Юз йигирма.
Домла шартта орқага ўгирилиб, ўзларидан анча узоқлашиб кетган талабага бақирдилар:

— Ҳой дангаса, ҳой саксон кило терган лаъчати!..

«ОУ», ДЕГАНИМ...

Талабалар илмий конференциясига қатнашганларга адабиётдан сўрамасдан синов қўйиб бериларкан, деган гап тарқалди. Конференцияда бандлик туфайли синовга бора олмадим. Эртасига илмий анжуманда ўтириб олдинги қатордаги курсдошимга бир энлик хат йўлладим:

«ОУжон, АШ синов қўйибдими? Менга-чи?

Муҳ».

Шивирлаб тайинлашимга қарамай, қоғозни конференцияни бошқараётган Асқарали Шароповга узатворишса бўладими? Домла уни очиб ўқиди, ўзига хос пешонаси тиришди, хатнинг оёғини осмонгаям қилиб кўрди, тушунмади ва қаршисида ўтирганларга бир-бир разм солди. Менга кўзи тушгач, юзимдаги саросима, хижолат сабабини фаҳмлаб кўзлари билан кулди, тасдиқ маъносида бош силкитдилар.

Изоҳ: ОУ — Одилжон Умаров.

АШ — Асқарали Шаропов.

Муҳ. — ўзим.

ЖОЙЛАРИ ЖАННАТДА БЎЛСИН

Айрим домлалар танаффусга қўнғироқ чалинганда ҳам эшитмаганга олишар, дарсни давом эттиришарди. Ўқув хонасининг орқароқларидан узун-қисқа овозлар келарди:

— Танаффус... Домла, танаф-фу-у-ус...

Бундан ўқитувчининг бадтар жаҳли чиқарди:

— Эшитдим!

Лекин Асқарали Шароповнинг (раҳматли дейишга тилинг бормайди) маърузалари ҳеч тугамаса дердик. Домла қўнғироқ чалиниши билан қарс-қарс юриб чиқиб кетардилар.

...Шаропов юздан ортиқ адабиётнинг рўйхатини ёздириб, шуларни ўқигачгина синов топширишга киришимиз мумкинлигини айтдилар. У киши одатдагидек фалон асарнинг ғояси ёки писмадон романнинг образлари характеристикасини сўрамасдилар. Айтайлик, «Мирзакаримбой фалон жойда Йўлчига нима деган эди?», «Саида Қаландаровнинг уйида қандай манзарани кўрди?» қабилидаги саволларни берардиларки, асарни яхшилаб ўқимай иложинг йўқ эди.

Белгиланган кунгача фақат Айнийнинг «Эсдаликлар»ини ўқишга улгурмадим. Синов топширишга кириб очиғини айтдим:

— Ҳаммасини ўқидим, фақат...

— Жуда соз! — дедилар домла. — Энди ўша «Эсдаликлар»ниям ўқиб келсанг, синов топширасан.

Муҳтарама УЛУҒ қизи

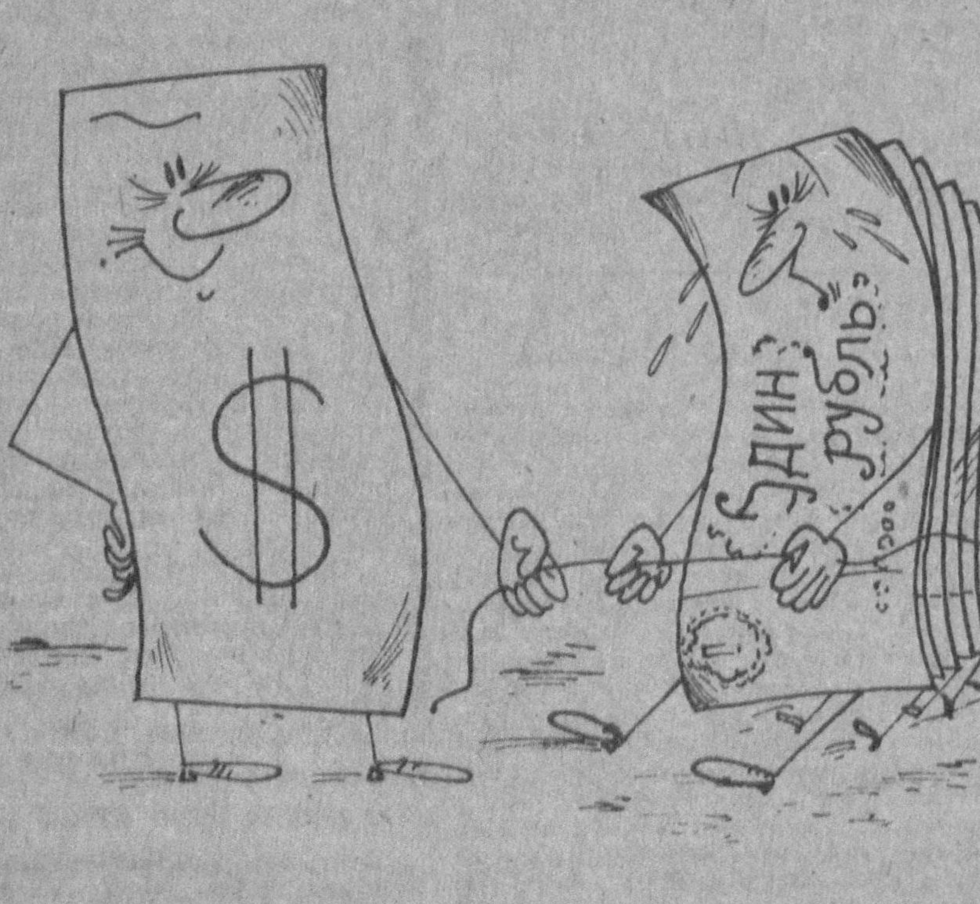

Рассом Ш. СУБҲОНОВ

Самандар ВОҲИДОВ

ПАРЧАЛАНИШ

«Беш дақиқа вақтинг оламан,
Чиқиб қолди муҳим гап, жўра...»
(Ярим куним, алвидо энди...
Сен умримда гул эмас, шўра).

«Бир соатни йўқ денг, дадаси,
Серфайз бўлар эрталаб бозор...»
(Тўр халтада бўғилган кунни
Қора қозон ютар мисли ғор),

«Бир кунингиз аяманг, қўшни,
Лой бошловдик... Ҳашар дегандай»
(Ҳафтам, энди кут ҳукми кушни
Бу дунёга келмай кетгандай).

«Бир ҳафтага келиб кет, ука,
Сенсиз бўлмас ўтказиб тўйни».
(Йилим, сенга берсин барака,
Рўйхатингдан ўчир бир ойни).

Парчаланиб тушавер, умр,
Нўноқ уста сувоғисимон.
Бирор бутун парчанг қолса, айт,
Мен ўшани...шеърга берарман...

КУЛ БЎЛДИ

Ажиб онлар келиб, дўстлар,
Хазон ҳам катта пул бўлди,
Вале пул ҳам хазон бўлди,
Қадрсиз бўлди, кул бўлди.
Одамлар дин, диёнатдин
Кечиб воз, ақча тўплайдир,
Ажаб дунё экан, инсон
Қадрсиз пулга қул бўлди.
Шиор «ишлаб топайлик ё
Ҳалол ошни ошайлик»мас,
«Текин қай жойда бор бўлса
Ўшал борини юл» бўлди.
Мудом гул ишқида булбул
ёнар деб ўйламанг ҳаргиз,
Букун булбул учун ҳам
шу хазон пул мисли гул бўлди.
Агар пул бўлса шўрво ҳам
пишар чангалда деб доим,
Вафони ҳам сотиб ёрлар,
нетайлик, бева, тул бўлди.
Бировлар пулни иймон деб
эгиб бош саждалар қилди,
Бироқ у ақча кул бўлди,
Оқибат энди шул бўлди.
Муродий пулга қул бўлма,
Томошо қил, ажиб ҳолат:
«Бугун сандиққа пул босган
кишини ҳолига кул» бўлди.

Мурод КАЛОНХОНОВ

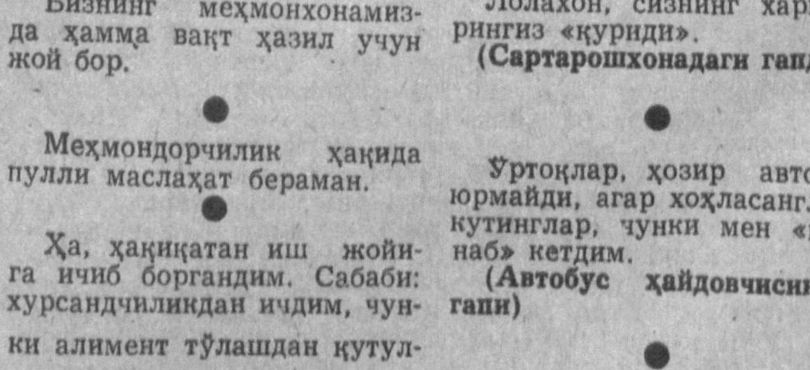

Бизнинг меҳмонхонамизда ҳамма вақт ҳазил учун жой бор.

●

Меҳмондорчилик ҳақида пулли маслаҳат бераман.

●

Ҳа, ҳақиқатан иш жойига ичиб боргандим. Сабаби: хурсандчиликдан ичдим, чунки алимент тўлашдан қутулгандим. Биринчи марта «Энг катта» ойликни олгандим.

(Тушунтириш хатидан)

●

Лолахон, сизнинг харидорингиз «қуриди».

(Сартарошхонадаги гапдан)

●

Ўртоқлар, ҳозир автобус юрмайди, агар хоҳласанглар, кутинглар, чунки мен «қайнаб» кетдим.

(Автобус ҳайдовчисининг гапи)

●

Энг яхши тарбиячилар «Ҳурмат тахтаси»га қоқиб қўйилсин.

(Эълондан)

Тошпўлат ТУСНАЗАРОВ

«66га минсангиз, тўппа-тўғри больницага обориб қўяди, ака!»

(Бекатдаги суҳбатдан)

●

«Тезкор» ошхона. «Экспресс мойка».

(Ёзувлардан нусха)

●

«Лоркани кўзга кўринадиган жойга эҳтиётлаб осинглар!»

(Музей ходими гапи)

●

«— Алло, Қўқон! Мени Бешариққа уланг?»

(Алоқа бўлимидаги савол-жавобдан)

Тошкент

Анвар МИРЗАЗОДА

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

НОШИР: Ўзбекистон Республикаси «ШАРҚ» нашриёт-матбаа концерни

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56
Навбатчи муҳаррир — Абдунаби ҲАЙДАРОВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 21.30.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Беккул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Далахон ЁҚУБОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН
■
ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларига қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

1 2 3 4 5 6

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 000125. Буюртма Г-228. 102911 нусхада босилди, ҳажми — 4 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2 Индекс 64593.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Маҳкамасининг Ишлар бошқармаси ҳузуридаги «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй. 1 2 3 4 5 6